

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

**REŞİD RIZA’NIN “EL MENAR” ADLI TEFSİRİNDE
HİRİSTİYANLIĞA YAKLAŞIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Hazırlayan
Ahmet BAYER

KONYA – 2007

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

REŞİD RIZA’NIN HAYATI, ESERLERİ ve ÇEŞİTLİ KONULARDAKİ GÖRÜŞLERİ

1. HAYATI ve YETİŞTİĞİ ÇEVRE.....	3
1.1. Birinci Dönem.....	3
1.2. İkinci Dönem (1898-1905).....	5
1.3. Üçüncü Dönem (1905-1935).....	7
2. ESERLERİ ve ÇEŞİTLİ KONULARDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	7
2.1. ESERLERİ.....	7
2.2. ÇEŞİTLİ KONULARDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	13
2.2.1. DİN ALANINDA.....	13
a. İman Konuları.....	13
b. Tefsir.....	14
c. Tasavvuf.....	15
2.2.2. SİYASET ALANINDA.....	15
a. Hilafet Meselesi.....	15
b. Sömürgecilik Meselesi.....	18
2.2.3. TARTIŞMA YARATAN BAZI FETVALARI.....	19
a. Akıl ve Din.....	19
b. Hz. Peygamber’in Göğsünün Yarılması.....	19
c. Kadınların Erkeklerle Hitap Etmesi.....	19
d. Faiz ve Benzerleri.....	20
2.2.4. İKTİSAT ALANINDA.....	20
2.2.5. KÜLTÜR, EĞİTİM ve ÖĞRETİM ALANINDA.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

“EL-MENAR” IŞIĞINDA KUR’AN’DA HİRİSTİYANLIK VE HİRİSTİYANLAR

1. KUR’AN’IN BAHSETTİĞİ HİRİSTİYANLIK.....	23
1.1. Hz. Muhammed’in Peygamberliğinden Önce Arap Yarımadasındaki Hıristiyanlık.....	23
1.2. Hz. Muhammed’in Peygamberliğinden Sonra Hıristiyanlık.....	25
1.3. Kur’an’ın Bahsettiği Hıristiyanlar Hakkında Bilgiler.....	29
2. KUR’AN’DA HİRİSTİYANLIKLA İLGİLİ AYETLER VE ELE ALINAN KONULAR.....	31
2.1. AYETLERDE ELE ALINAN ŞAHISLAR.....	31
2.1.1. Hz. Meryem.....	31
a. Ad ve Şeceresi.....	31
b. Hayatı.....	32
c. Hz. Meryem’e Hz. İsa’nın Müjdelenmesi.....	33
2.1.2. Hz. İsa.....	35

a.Hayatı.....	35
2.2.AYETLERDE ELE ALINAN KONULAR VE MENAR'DAKİ AÇIKLAMALAR.	37
2.2.1.Hz. Meryem'in Hamile Kalması	37
2.2.2.Hz. İsa'nın Yaratılışı	40
2.2.3.Hz. İsa'nın Mucizeleri	44
2.2.4.Maide Kıssası	47
2.2.5.Hz. İsa'nın Allah'ın Kelimesi Olması ve Kur'an'da Hz. İsa'ya Atfedilen Diğer İsimler	50
a.Kelime	50
b.Masih	51
c.Vecih	52
d.Kehl	54
2.2.6. Hz. İsa'nın Peygamberliği	54
2.2.7. Teslis Akidesi	58
a. Brahmanlarda Teslis İnancı	59
b. Budistlere Göre Teslis	60
c. Eski Mısırlılara Göre Teslis İnancı	60
d. Ferisiler ve Diğer Asyalılar'a Göre Teslis İnancı.....	61
e. Yunan ve Romalılar Olmak Üzere Avrupalılar'da Teslis	61
2.2.7. Meryem Oğlu İsa'nın Ref'i	63
2.2.8. Çarmih Hâdisesi ve Kefâret.....	65
2.2.9. İncil'in Tahrif Edilmesi	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENÂR TEFSİRİNDEKİ HİRİSTİYANLIĞA YAKLAŞIMIN HİRİSTİYAN KAYNAKLARINA GÖRE TAHLİLİ

1. TESLİS PROBLEMİ	77
2. KEFÂRET PROBLEMİ ve ÇARMIH HÂDİSESİ	81
2.1. Mesih'in Çarmih'ta Ölmediğine Dâir Bazı Hıristiyanların Sözleri	91
3. TAHRİF PROBLEMİ	92
3.1. İncillerin Güvenilir Olmadığının Delilleri.....	94
3.2. İncil Nüshaları'nın Bir Çoğunun Kaybolması ve Hıristiyanlığın Mukaddes Kitaplarının Bozulması.....	97
4. Hz. MUHAMMED (s.a.v)'in İNCİL'DE MÜJDELENMESİ	106
SONUÇ	111
BİBLİYOGRAFYA	115

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhisselam
c.c.	: Celle Celaluhü
c.	: Cilt
b.	: İbn-i (Oğlu)
m	: Miladi
mad.	: Madde
ö	: Ölüml Tarihi
ev.	: Çeviren
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
sd.	: Sadeleştiren
H.z.	: Hazreti
Th.z.	: Tarihsiz
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ünv.	: Üniversite
Vd.	: ve devamı
Bkz.	: Bakınız
yay.	: Yayınları

Önsöz

Dinler Tarihinde, “İlahi Dinler ve Evrensel Dinler” bölümü altında incelenen Hıristiyanlık, günümüz itibariyle dünya nüfusunun 1/7 tarafından kabul görmüştür. Evrensel nitelikte olan bu dinin, dünyanın her köşesinde mensubu bulunmaktadır. Hıristiyanlık, kaynağı itibariyle vahye dayanan, kutsal kitabı olan, gerçekte tek tanrılı (tevhid inancı) ilâhi bir dindir.

Bugünkü Hıristiyanlık, İsa (a.s)’dan sonra tarih içerisinde geçirdiği süreçte ilâhi konumdan çıkarak, İsa merkezli bir din şekline dönüşmüştür. Ayrıca söz konusu bu din, araştırmacılar tarafından Yahudi, inanç, ibadet ve gelenekleriyle Yunan-Roma âleminin kültürlerini birleştiren bir Yahudi Mesihi hareket olarak kabul edilir.

Günümüz Hıristiyanlığı, İsa (a.s) öğretilerinden çok Pavlus’un yorumlarından ibarettir. O da bu yeni dinin temelini Allah’ı değil İsa Mesih’i yerleştirmiştir. Pavlus’un “Romalılara Mektubu” nda ölümün sebebi günahdır. Günahın kaynağı da Adem (a.s)’ın itaatsizliğine dayandırılır. Bu yüzden bütün insanlar doğuştan günahkârdır. İsa (a.s)’ın da ölümü, bütün insanlığın günahı için kefarettir. Ona göre Adem ve İsa, iki temsilcidir. Biri, insanlığa günah getirmiş; diğeri günahı giderecek yolu ihsan etmiştir. Bu yol da vaftizdir. İşte bunlar ve diğer telkinler birçok problemleri de beraberinde getirmiştir.

Nitekim, Hıristiyanlıkla ilgili olarak günümüze kadar birçok İslâm âlimi çok şeyler yazmış, reddiyeler kaleme almışlardır. Biz de modern müfessirlerden Reşid Rıza’nın “Tefsiru’l-Menar” adı ile şöhret bulmuş tefsirinde, “Hıristiyanlığı” incelemeye çalıştık. Söz konusu tefsir incelendiği zaman Rıza’nın hadis bilgisine hocası Muhammed Abduh’a nisbetle daha fazla yer verdiği görülmektedir. Cemaleddin Efgânî ve Muhammed Abduh’un temsil ettikleri selefi ıslahat hareketinin “Selefi” yanını vurgulayan ıslahatın temelini hurafe ve bid’atlardan arındırılmış, ilk berraklığına dönüştürülmüş dini koyan Muhammed Reşid Rıza, bu özelliğini de tefsirine yansıttığı görülecektir. Reşid Rıza’nın Menâr ekolü, hocasının ölümünün ardından I. Dünya Savaşı’nın İslâm dünyasındaki sonuçların da tesiriyle giderek daha katı bir selefilige ve batıcı modernleşme karşıtı radikal bir çizgiye kaymıştır. Rıza ile hocası arasındaki cüz’i nüans nakle öncelik vermesidir. Menar Tefsirinde diğer tefsirlerden farklı olarak yeni problemlere işaret edilmiş, Batılı yazar ve düşünürlerden nakiller yapılmıştır. Rıza’nın Kur’an-ı tefsir etmekteki amacı; İslâm toplumunu ıslah için bir bilgi ve tebliğ kaynağı elde etmektir. Bu amaçla da kelime ve cümlelerin edebi tahlilinden çok, İslâm’ın iman, ibadet, ictimai düzen ve ahlâk esaslarını açıklamaya yönelmiş, bazen de tefsir ile makale üslupları birbirine karışmıştır.

İmani konularda nassa müracaat etmiş, dünya hayatı ve içtimai düzenle ilgili ayetlerde daha cesurca yorumlar yapmıştır. Tefsiri ile bütün insanlara Kur'an-ı ve İslâm'ı anlatmayı hedeflediği için bazı yerlerde selef usulünden ayrılarak, akla, ilme ve felsefi açıklamalara yer verdiğini görmekteyiz.

Ülkemizde Reşid Rıza ve bazı eserleri üzerinde çalışmalar, tercüme yapılmıştır. Ancak Tefsiru'l-Menar'da "Hıristiyanlık" konusu hiç çalışılmamıştır. Bu açıdan bizim araştırmamız ilk olmaktadır. Bu alanda çok fazla çalışma olmaması, Tefsiru'l-Menar'ın Türkçe'ye kazandırılmaması gibi nedenlerden dolayı elbette eksikler olacaktır.

Bu araştırmada yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Ahmet ARAS Bey'e, benim Dinler Tarihi alanında çalışmama vesile olan Bölüm Başkanı Mehmet AYDIN Beyefendi'ye, ayrıca diğer hocalarıma en samimi teşekkürlerimi sunarım.

Ahmet BAYER

Konya - 2007

GİRİŞ

Biz bu çalışmada Muhammed Reşid Rıza el-Hüseyini'nin "Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerim" (Tefsiru'l- Menâr) adlı tefsirinde "Hıristiyanlığa Yaklaşımını" incelemeye çalıştık. Bu eser şöyle bir süreçten sonra oluşmuştur. Menâr dergisinin üçüncü cildinden itibaren, Şeyh M. Abduh'un tefsir dersleri, Reşid Rıza'nın tuttuğu notlara dayanılarak neşredilmiştir. Derginin onuncu cildine gelindiğinde, tefsir de Nisa Suresinin 125. ayetine kadar gelmiştir. Abduh bu sırada vefat ettiği için Reşid Rıza tefsire bizzat devam etmiştir. Önceden Abduh'tan dinlediği ve aldığı küçük notlara katkı yapmadan, üstadın tefsirini aynen kaleme alıp basmıştır. Sonra ise kendine mahsus yeni sayılabilecek bir usul ile tefsir faaliyetini yürütmüştür. Dergiden ayrı olarak ve oniki cilt halinde yapılan ilk baskı Kahire' de, el-Menâr matbaasında, 1928 tarihinde basılmıştır. Bu eserin ilk beş cildi Abduh'un geri kalan kısmı da Reşid Rıza'nın tefsiridir.

Bu meyanda söz konusu eserde Hıristiyanlar ve Hıristiyanlıkla ilgili unsurlardan bahseden ayet-i kerimeler ile Reşid Rıza'nın bu ayet-i kerimelere getirdiği görüş ve değerlendirmeler esas alınmıştır.

Reşid Rıza, XX. yüzyılın başında; hocası M. Abduh'un görüşleri de dahil olmak üzere kaleme aldığı "el-Menâr" adlı tefsirinde Hıristiyanlık ve Hıristiyanlarla ilgili ayetler üzerine yaptığı açıklamalar, getirdiği yorumlar, İslâmiyet'in geldiği dönem ve günümüz bilgileri ışığında değerlendirilerek Reşid Rıza'ya göre Kur'ân-ı Kerim'in Hıristiyanlığa, Meryem'e ve Hz. İsa'ya bakışı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada deskriptif (tasvirici) ve mukayese metodu kullanılmıştır. Çalışmanın isminden de anlaşılacağı gibi Kur'ân-ı Kerim'deki Hıristiyanlık ve Hıristiyanları Menâr Tefsiri ışığıyla incelemeye çalışacağız. Bunun için çalışmamız esnasında kendisinden faydalanacağımız temel kaynak Kur'ân-ı Kerim ve Tefsiru'l- Menâr eseri olacaktır. Öncelikle konuyla ilgili ayet-i kerimeler çıkartılmış, sonra ilgili ayetler ve konular Menâr Tefsiri'nde tespit edilmiştir. Menâr Tefsiri Türkçe'ye kazandırılmış bir eser değildir. Bundan dolayıdır ki; biz öncelikle söz konusu ayetleri ve konuları Reşid Rıza'nın tefsirinde ortaya koyduk ve bu bölümleri tercüme etmeye çalıştık. Ülkemizde "Hıristiyanlık ve Hıristiyan Teolojisi" üzerine çalışan hocalarımızın kitaplarından, ayrıca günümüzde en iyi çalışmalardan olan "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi"nden faydalanacağız. Hıristiyanların meselelere bakış açısıyla mukayese yapılacağından Kitab-ı Mukaddes'den yeri geldiğince istifade edeceğiz.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, eserin müellifi Muhammed Reşid Rıza'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. "Hayatı ve Yetiştigi Çevre", "Eserleri ve Çeşitli Konulardaki Görüşleri", "Tartışma Yaratan Bazı Fetvaları" başlıkları altında bu bölüm ele alınmıştır.

İkinci bölümde, "El-Menâr Işığında Kur'an'da Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar" genel başlığı altında ilk olarak "Kur'an'ın Bahsettiği Hıristiyanlık" incelenmiştir. "Kur'an'ın Bahsettiği Hıristiyanlık" kapsamında önce, "Hz. Muhammed'in Peygamberliğinden Önce Arap Yarımadasındaki Hıristiyanlık", "Hz. Muhammed'in Peygamberliğinden Sonra Hıristiyanlık" ve "Kur'an'ın Bahsettiği Hıristiyanlar Hakkında Bilgiler" alt başlık olarak ele alınmıştır. İkinci olarak "Kur'an'da Hıristiyanlıkla İlgili Ayetler ve Ele Alınan Konular" başlığında öncelikle "Ayetlerde Ele Alınan Şahıslar" incelenmiştir. Bu başlık altında önce "Hz.Meryem" O'nun "Ad ve Şeceresi", "Hayatı", "Hz.Meryem'in Hz.İsa ile Müjdelenmesi"ni ele aldık. Sonra "Hz.İsa" ve "Hayatı" incelenmiştir. "Kur'an' da Hıristiyanlıkla İlgili Ayetler ve Ele Alınan Konular" başlığında ikinci olarak "Ayetlerde Ele Alınan Konular ve Menâr'daki Açıklamalar" araştırılmış, bu başlık altında "Hz.Meryem'in Hamile Kalması", "Hz.İsa'nın Yaratılışı", "Hz.İsa'nın Mucizeleri", "Hz.İsa'nın Allah'ın Kelimesi Olması" ve "Kur'an' da Hz.İsa'ya Atfedilen Diğer Kelimeler", "Hz.İsa'nın Peygamberliği", "Teslis Akidesi", "Meryem Oğlu İsa'nın Ref'i", "Çarmih Hâdisesi ve Kefâret" ve "İncil'in Tahrif Edilmesi" konuları ele alınmıştır.

Bu kapsamda "Hz.İsa'nın Mucizeleri" başlığı incelenirken "Maide Kıssası" ayrı alt başlık olarak ele alınmıştır. "Hz.İsa'nın Allah'ın kelimesi Olması" ve "Kur'an' da Hz.İsa'ya Atfedilen Diğer İsimler" konusunu; "Kelime", "Mesih", "Vecih", "Kehl" alt başlığı altında inceledik. "Teslis Akidesi"ni de "Brahmanlarda, Budistlerde, Eski Mısırlılarda, Ferisiler ve Diğer Asyalılarda, Yunan ve Romalılar olmak üzere Avrupalılarda Teslis İnancı başlıkları şeklinde bilgi verilecektir.

Üçüncü bölümde ise "Menâr Tefsiri'ndeki Hıristiyanlığa Yaklaşımın Hıristiyan Kaynaklarına Göre Tahlili" genel başlığı altında bu çalışmada elde edilen bilgilerin Hıristiyanlık kaynakları açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

Sonuç bölümünde ortaya koymaya çalıştığımız bu tezimizi, çalışmalarımız sonucunda ulaştığımız kadarıyla bazı değerlendirmeler yapmak suretiyle tamamlayacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

REŞİD RIZA’NIN HAYATI, ESERLERİ ve ÇEŞİTLİ KONULARDAKİ GÖRÜŞLERİ

1. HAYATI ve YETİŞTİĞİ ÇEVRE

Muhammed Abduh’un (1849-1905) talebesi Reşid Rıza’nın (1865-1935) hayatını, kişiliğini ve düşüncesini etkileyen faktörlere göre üç dönemde incelemek mümkündür.

1. Doğumundan Muhammed Abduh’la tanışmasına kadarki dönemi.
2. Hocası Muhammed Abduh’un vefatı’na kadar olan dönem.
3. Muhammed Abduh’un vefatından sonraki dönem.

1.1. Birinci Dönem (1865-1935) :

Bu dönemde doğumu, ailesi, çocukluğu, gençliği ve Hocası Muhammed Abduh ile tanışmasına kadarki süreç söz konusudur. Muhammed Behaiddin oğlu Muhammed Şemsuddin oğlu Ali Rıza oğlu Muhammed Reşid Rıza, aslen Bağdatlı olup 1282/1865 yılında eski Suriye’nin bugünkü Lübnan bölgesine göç ederek, Kalemûn kasabasına yerleşmiş bir ailede, 22 Ağustos-1865 (27-Cemâde’l-ülâ-1288) tarihinde dünyaya gelmiştir.¹

Reşid Rıza okuma çağına gelince kasabanın mektebine devam etmeye başladı. İlk bilgilerini babasından ve kasaba okulundan aldı. Babası şehirde ahlâkı bozulabilir diye, Trablus’a gönderme konusunda ağırdan alıyordu.² Reşid olunca ve bozulma tehlikesi ortadan kalkınca onu Trablus’a getirdi ve Osmanlı Rüşdiye mektebine kaydettirdi. Rüştiye mektebi devlet dairelerinde memur olmak isteyenlere eğitim-öğretim veren bir yerdir. Reşid Rıza’da devlet dairelerinde memur olmak istemediği için Şeyh Hüseyin el- Cisir’in (1845-1909) kurduğu ve bizzat yönettiği el- Medresetü’l-Vahdaniyetü’l-İslâmiyye’ye geçti. Çünkü ona göre bu okul daha kaliteli idi, hocası el- Cisir, “Ümmetin düzelmesi ve ileri gitmesini din ilimleri ile Batı’da ve Amerika’da olduğu seviyede, dünya ilimleri birleştirilmedikçe mümkün olamayacağı düşüncesinden yola çıkarak, bu okulu kurmuş ve programını hazırlamıştı³.

¹ Reşid Rıza, Hayrettin Karaman, Gerçek İslâmda Birlik, İz Yayıncılık, İst, 2003, s.147

² Şekib Arslan, R. Rıza ve ihâu-erba’ine sene, Dimaşk, 1937, s. 64’dan naklen Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 147

³ Reşid Rıza, Muhammed, el-Menâr ve’l-Ezher, 1. bsk, Kahire, 1934, s. 141

1883 yılında 18 yaşında iken girdiği bu okuldan, 1896 yılında mezun oldu. Bu okul onun üzerinde dersler ve okul öğretmenlerinin özel ilgisi olmak üzere iki yönden etkili olmuştur.

Dersler Yönünden: Okulda dersler Türkçe, Arapça ve Fransızca olarak veriliyordu. Ayrıca bu okul sadece dini bir eğitimin verildiği bir eğitim kurumu değil, din dersleri yanında matematik, mantık, felsefe ve tabii bilimler okutuluyordu.

Yöneticisi Yönünden: El-Ezher uleması arasında iyi yetişmiş bir alim ve eğitici olan Huseyn el-Cisr, öğrenci olan Reşid Rıza ile özel olarak ilgilendi. Onu birçok ilimden ve kitaptan haberdar etti, Trablus gazetelerinde yazı yazma imkânı verdi, kısa zamanda ilgi çekmesini, okunur hale gelmesini sağladı.⁴

Yine bu eserde ve Reşid Rıza'nın kendi hayatının bir kısmını da kaydettiği el Menâr ve'l-Ezher'de verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre; bu dönemdeki diğer hocaları ve onlardan okuduğu ilimler şöyledir: el-Ezherde otuz yıl, önce talebe sonra hoca olarak kalmış bulunan Şeyh Mahmut Neşşabe'den Hadis İlmi ve Şafii Fıkhını okumuş, va'z ve irşad kitaplarında geçen hadislerin tenkidini öğrenmiş, ana hadis kaynaklarına başvurma melekesini kazanmıştır. Şeyh Abdulgani er-Raffi'den, İmam Şevânî'nin Neylu'l-evtâr'ını kısmen, Muhammed el-Kavukci'den kendi yazdığı hadis ilmine ait kitapları okumuş, Muhammed el-Huseyni ile Muhammed Kamil er Raffi'nin münakaşalı usul ve mantık derslerini takip etmiş, tartışmalara katılmış ve bu üstadların takdirini kazanmıştır. Kendi başına okuduğu kitapların başında Gazâlî'nin İhya'sı vardır. Bu kitabı baştan sona birkaç defa okumuş "dininde, ahlâkında, ilminde ve amelinde bu eserin büyük etkisi olduğunu"⁵ ifade etmiştir. Okuduğu kitaplar arasında İmam Şa'rânî'nin el-Yevâgît, Mizan, Tabagât gibi eserleri de vardır.

Reşid Rıza hayatının bu döneminde Fransızca'yı kısmen öğrenmişti, Beyrut'ta yaygın bulunan misyoner ve Maruni okullarındaki yaşlılarına nisbetle, daha az Batı eğitimi ve bilimi almıştır. Eğitimci batılı yazarların bazı eserlerini okuduğu da kaydedilmiştir. Hayatında birkaç kez Avrupayı gören Abduh'un tersine Rıza sadece bir kez gitti Avrupa'ya. Bu Avrupa yolculuğu 1921 yılında Suriye ve Filistin temsilciler heyetinin üyesi olarak İngiltere ve Fransa'nın Milletler topluluğunda mandalığa itiraz amacıyla gerçekleşmişti.⁶

⁴ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e.,s. 148

⁵ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e, s. 140-143

⁶ Hamid İnyet, Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri, 2.bsk, .İstanbul, 1997, s. 178-179

Bu dönemde Reşid Rıza'nın zahidane bir hayat yaşadığı, doğru bildiğini çekinmeden herkese söyleyerek irşad hizmetlerini yürüttüğü görülmektedir. Ta ki, el-Urvetu'l-Vusga dergisinin nüshasını buluncaya kadar ve bu dergiyi çıkaran İslâm düşünürü Efgânî ve Abduh'u tanımaya başlayıncaya kadar bu tutumu devam etmiştir. Kendi ifadesine göre “derginin her nüshası, çıplak bir elektrik teli gibi onu sarsıyor, yakıp aydınlatıyor, halden hale sokuyordu.”⁷

Reşid Rıza hayatta olduğu müddetçe Efgânî ile buluşmak ve ondan istifade etmek için kendisi için mümkün olan her yolu denediye de buna muvaffak olamadı. Görmek ve faydalanmak istediği ikinci şahıs Abduh idi. Urâbî Paşa hareketinden sonra Abduh Lübnan'a sürgün edilince onunla kısa bir müddet görüştü. El-Urve'nin kapanması üzerine Paris'ten tekrar Lübnan'a dönüp el-Medresetü's-Sultaniyye'de hoca olunca (1885-1889) Reşid Rıza onun halkasına girdi, derslerini dinledi, bu beraberliğin onun düşünce ve hareketinde büyük etkisi oldu. Zahid ve sûfi R. Rıza, yavaş yavaş fikir ve tavır değiştiriyor, selefi ıslahat hareketinin güçlü bir temsilcisi olma yoluna gidiyordu. Lübnan'da, el-Urve'nin vazifesini yapacak bir dergi çıkarmak istedi, siyasi ortam buna izin vermeyince hem bu arzusunu yerine getirmek, hem de hürriyet ikliminden hocası Abduh'dan oraya akın eden büyük İslâm alim ve düşünürlerinin bilgi ve düşüncelerinden, zengin kütüphanelerinden istifade etmek üzere, Mısır'a göçmeye karar verdi. Bu arada Abduh Mısır'a dönmüş, bir yaz (1896) dinlenmek üzere Beyrut'a gelmişti. Fikrini ona da açtı ve tasvibini aldı. Esasen İbrahim el-Yazıcı, Rafig el-Azm, Abdurrahman el-Kevakibî gibi hemşehri ve arkadaşları, daha önce Mısır'a göçmüşlerdi. O da arkadaşı Farah Anton ile 3 Ocak 1898 tarihinde bir gemi ile Mısır'ın İskenderiye limanına ayak bastı.⁸

Böylelikle Rıza'nın çocukluğu, gençliği ve hocası Muhammed Abduh ile tanışmasına kadar ki süreci kapsayan hayatının birinci evresi sona ermiş ve hocası Muhammed Abduh'un vefatına kadar olan ikinci dönemi başlamış oluyordu.

1.2. İkinci Dönem (1898-1905):

Reşid Rıza'nın hayatının bu dönemi, başta hocası Abduh olmak üzere bölgedeki diğer alimlerden, zengin kütüphanelerden ve hürriyet ortamından istifade etmesi açısından çok önemlidir. Zaten Rıza'nın Mısır'a göç etmeye karar vermesi bütün bunlardan ilmini artırabilmek uğruna bir nebze olsun faydalanabilmek içindi. Bu dönemde o, hem hocasını

⁷Reşid Rıza, Muhammed, Târîhu'l-Üstâzi'l-İmam, C.I, s. 303'den naklen Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 150

⁸Reşid Rıza, Muhammed a.g.e., s. 150-151

“el-Menâr” isimli dergiyi çıkarmak için ikna etmiş, hem de bu yöndeki faaliyetleri sayesinde onun tasviplerini almıştır. Onun yaşamının bu devresi hocası Abduh’un vefatına kadar devam etmiştir.

Abduh, Reşid Rıza’nın Mısır’a gelmesini tasvip etmekle beraber, dergi çıkarma konusundaki talebine müsbet cevap vermemiştir. Reşid Rıza Kahire’de hemen her gün Abduh’un Aynuşems’deki evine taşınarak, onu dergi çıkarma konusunda ikna etmeye çalışıyor. Abduh da “Ehram”, “Muktataf”, “Hilal”, “Mueyyed” gibi gazete ve dergilerden söz ederek, bunların yanında yeni bir derginin okunma şansının ve faydasının bulunmadığını, halkın basında siyasi haber ve yorum aradıklarını, kendisinin üstadı Efgânî ile geçirdikleri bunca maceradan sonra artık siyasete girmemeye kararlı olduğunu, ıslahatına yol ve yöntem olarak eğitimi kullanacağını ileri sürüyordu. Reşid Rıza dergide siyasete ve particiliğe yer vermeyeceğini; ilmî, dinî yazılarla halka doğru İslâm’ı anlatmaya amaç edindiğini derginin bu bakımdan bir ihtiyaç olduğunu söyleyerek hocasını ikna etti ve “el-Menâr” adını verdikleri derginin ilk sayısı , önce haftalık ve sekiz sayfa olarak 22-Şevval-1315/15 Mart-1898 günü çıktı.

Reşid Rıza, Abduh’un derslerini ve sohbetlerini takip ediyor, söylediklerini kaleme alıp kendisine arz ediyor, tasvip ve tashihten geçirerek dergide neşrediyordu. Bu ikilinin kader ve irşat arkadaşlığı, hocanın vefatına kadar- bozma teşebbüslerine rağmen- devam etti. Abduh’un halefi olmak isteyen ve Lübnan’dan gelmiş birisine, onun bu derecede yakınlık ve güvenini çekemeyen bazı öğrenciler, ikisinin arasını açmak için planlar yaptılar, dedikodular çıkardılar. Abduh 1903 yılında Cezayir ve Tunus’a gidip gelmişti, seyahatten dönünce planlarını uygulamak üzere onunla konuştular. Abduh hiddetlendi, plancıları azarlayarak şöyle dedi: “Allah Teala bu genci benim hayatımda yardımcı olsun diye gönderdi, ayrıca bu ümmete söylemek istediğim birçok şeyi, o benim istediğim gibi söyleyebiliyor... O bana nice dostlar ve taraftarlar kazandırdı.”⁹

Reşid Rıza ile Abduh arasındaki bu ilişki ve Menâr dergisindeki takip edilen siyaset dışı irşat yöntemi Abduh’un vefat etmesine kadar devam etmiştir. Bu dönemde Reşid Rıza hocası Abduh’un vefatıyla artık iktidara yönelik olmasa da yönetimi ıslaha yönelik bulunan siyasi faaliyetlerin olduğu üçüncü dönemi başlamış oluyordu.

---

⁹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., s. 110-118

1.3. Üçüncü Dönem (1905-1935) :

Reşid Rıza'nın iktidar talebine yönelik olmasa da, yönetimi ıslaha yönelik bulunan siyasi faaliyetlerinin olduğu dönemdir.

Reşid Rıza 1905 yılında Şeyh Muhammed Abdüh vefat edince hem Kahire'de kurulan "Cemi'iyye-tu's-Şûrâ'l-Osmaniyye" nin başkanı olmak, hem de dergide açıkça ve doğrudan istibdat yönetimine cephe almak suretiyle, siyasete yönelmiştir.¹⁰

Reşid Rıza'nın, Abdüh'tan sonraki hayatı ile öncesini birbirinden ayıran en önemli özellik, çalışmalarında ve ıslahat programında verdiği/vermediği yer ile ilgilidir.¹¹

Reşid Rıza'nın hayatının bu üçüncü safhasında ortaya koyduğu faaliyetlerin, önemlilerinden biri de davasını yaymak ve hedeflediği ıslahatı gerçekleştirmek maksadıyla içerde ve dışarıda yaptığı seyahatlerdir.¹²

Son zamanlarında Reşid Rıza, dostu Şekib Arslan'a yazdığı mektuplarında, hem rahatsızlığına rağmen dinlenmeye vakti olmadığından, hem de dergi ve kitap neşri uğrunda, evini rehin edecek ölçüye varan borçlarından bahsediyordu. Ecelinin dolduğu gün Kral Abdülaziz ile vedalaşmak için Süveys'e gitmiş, işlerinin çokluğu yüzünden orada gece kalıp istirahat edememiş, aynı gün bozuk yolda otobüsle Kahire'ye dönmek üzere yola çıkmıştı. Yol arkadaşlarının anlattıklarına göre; Kur'an-ı Kerim okuyordu, bir ara başı döndü bulandı ve rahatsızlandı, sonra yine okumaya devam etti, okurken geriye yaslandı ve ruhunu teslim etti, bu sırada takvim 23-Cumade'l-ûlâ/22-Ağustos-1935 gününü ve öğleden sonra bir buçuğu gösteriyordu.¹³

Böylelikle Rıza'nın hayatı, eğitimi, yetiştiği çevre, özet olarak aktarılmış olup, şimdi de eserleri ve ele aldığı bazı görüşleri incelenecektir.

2. ESERLERİ VE ÇEŞİTLİ KONULARDAKİ GÖRÜŞLERİ

2.1. ESERLERİ

Reşid Rıza velud bir yazardır, katip kullanmadığı halde hiç aralıksız yazılarına devam etmiş ve başta Menâr dergisindeki yazıları olmak üzere birçok esere imzasını koymuştur. Kitaplarının büyük bir kısmı önce dergisinde tefrika edilmiş, sonra kitap şeklinde basılmıştır. El Menâr başta olmak üzere bilinen eserleri şunlardır:

---

¹⁰ Reşid Rıza, Hayreddin Karaman, Gerçek İslâm'da Birlik, İz Yayıncılık, İst., 2003, s. 154

¹¹ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 155

¹² Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 156-157

¹³ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 158

1. Mecelletu'l-Menâr :

Dergi Kahire'de 15-Mart-1898 günü çıkmaya başlamış, 1900 yılına kadar sekiz sayfa, haftalık bir dergi olmuş, üç yıl böyle devam ettikten sonra, 1901'de on beş günlük, 1906-1935 yılları arasında da aylık olarak neşredilmiştir. Sahibi ve başyazarı vefat ettiği zaman yayımı da sona eren dergisinin son sayısı, 34. cildin 10. sayısıdır ve 30 Muharrem - 1354 / 30- Temmuz-1935 tarihini taşımaktadır.

Derginin hedefi, Efgânî'nin başlattığı, Abduh'un devam ettirdiği dini ve ictimai ıslahatın sözcülüğünü yapmaktır. İctimai ıslahatın bir parçası veya aleti ve aracı olan siyasi ıslahat, Abduh'un karşı çıkması sebebi ile başlangıçta, derginin muhtevası içinde açıkça yer almıyordu. Üstadın vefatından sonra, Rıza dergide siyasete de yer verdi, kimi siyasi hareketleri destekledi, kimine cephe alarak mücadele etti.¹⁴

2. el-Hikmetu's-şer'iyye fi muhâkemeti'l-Kadiriyye ve'r-Rufâ'iyye :

Reşid Rıza Trablus'tan ayrılmadan, 1896 yılında tamamlamıştır. Bu küçük eserinde adından da anlaşılacağı üzere özellikle Rûfâî ve Kâdiri tarikatlarını ele almış, mezkur tarikatlara ve diğer tarikatlara ait hatalı uygulama ve davranışları tenkit etmiştir. Nüshası bulunmayan bu kitabından yazar, el-Menâr ve'l-Esher isimli eserinde söz etmiştir.¹⁵

3. el-Maksûratu'r-Raşîdiyye :

1898 yılında, kafiyesi maksur elif olduğu için bu ismi alan dört yüz beyitlik manzum eser, yazarın dostu Abdulkadir el-Mağribî'nin isteği üzerine zıfafi münasebetiyle yazılmıştır. Kitabın başında Mağribî ile tanışması, birlikte yaşadıkları, çocukluk ve gençlik yılları, evlilik ve düğün ortamı anlatılmış, sonra ilim ve ıslahat için mücadelenin fazileti dile getirilmiştir. Ve kitap Maksûratu-Raşid Rıza ismiyle Şerbasî tarafından, 157 sayfa olarak 1970 tarihinde Mısır'da neşredilmiştir.¹⁶

4. Târîhu'l-Üstâzi'l-İmâm :

Reşid Rıza, 1905 yılında üstad'ın vefatı üzerine, hayatını, eserlerini ve düşüncesini anlatmak için bu eseri kaleme almıştır. Bu eser Efgânî, Abdud, Reşid Rıza'nın hayatları ve bu üçlünün temsil ettiği düşünce ve hareket bakımından en önemli kaynaktır. Rıza, Abduh'un hayatının, Efgânî ile buluşarak el-Urvetu'l Vusga'yı çıkarmalarını, ıslahat hareketlerini ve diğer mevzuları anlattığı cildi yazdıktan sonra neşretmeden ikinci cilde başlamış, bu ciltte Abduh'un kitaplarını ve makalelerini derlemiştir. Bu cildi de

¹⁴ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.160

¹⁵ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.160

¹⁶ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.161

neşretmeden önce, eserin üçüncü cildi olarak tasarladığı ve içinde Abduh hakkında söylenen sözler ile yazılan şiirleri ve ağıtlarını topladığı kısmı derlemiştir. Böylece eserin en önemli cildi 1350/1931, ikinci cildi 1344/1925, üçüncü cildi de 1323/1907 yılında neşretmiştir. Dolayısıyla eser ciltlerin tersine bir sıra takip eden baskı tarihleriyle tamamlanmıştır.¹⁷

5. Muhâverâtu'l- muslih ve'l-mukallid :

Bu eser karşılıklı konuşma şeklinde yazılmıştır. Konuşanlardan biri ıslahatçı “muslih”, diğeri eskiyi olduğu gibi koruyan, ictihad ve tecdide karşı “mukallid”dir. Bu eserin Arapça aslı defalarca basılmıştır. Üçüncü baskısı Kahire 1367’dir. Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki tarafından 9 Ocak 1951’de gençliğinde bu eseri Türkçe’ye çevirmiş ve mezkur tercüme “Mezahibin Telfiki ve İslâm’ın Bir Nokta’ya Cem’i” adıyla 1332/1914 yılında İstanbul’da, orta boy, 407 sayfa olarak basılmıştır. Aynı zamanda “Gerçek İslâmda Birlik” adıyla Hayreddin Karaman tarafından da Türkçeye çevrilmiş, bu eser İz Yayıncılık, 2003 tarihinde “Gerçek İslâm’da Birlik” ismiyle basılmıştır.¹⁸

6. el-Muslimûn ve'l-Kubt ve'l-mu'temeru'l-Mısırî :

Müellif bu eserde, Mısır’da yaşayan Kıptiler ile Müslümanların ilişkilerini ele almış, uzlaşma yollarını göstermiştir. Reşid Rıza bu eseri Menâr’ın sekizinci cildinden itibaren 1905 tarihinde, 327-329 sayfalarında yazıp neşretmiş, sonra da Mısır’da 1327/1911 yılında kitap halinde bastırılmıştır.¹⁹

7. Aqîdetu’s-salbi ve'l-fidâ :

Reşid Rıza bu eserde, Hz.İsa’nın Çarmıha gerilerek öldürülmesi iddiasını incelemiş, önce İslâm’a göre açıklamış, sonra İncillerde konu ile ilgili ayetleri tahlil etmiş ve yorumlamıştır. Bu eserde öncelikle Menâr’da neşredilmiş, daha sonra Mısır’da 1913 ve 1935’te olmak üzere iki defa kitap olarak basılmıştır.²⁰

8. Zikra'l-mevlid'in-nebevi :

Hz. Peygamber(s.a.v)’in doğum günü münasebetiyle yazılmış, özet olarak siretten ibarettir. Önce 1916 yılında Menâr’da neşredilmiş, aynı yıl 24 sayfalık bir kitapçık olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)’in doğum günü anısına binaen basılmıştır.²¹

¹⁷ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.161

¹⁸ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.161-162

¹⁹ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.162

²⁰ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.162

²¹ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.163

9. Hulâsat'u-d-da'veti'l-Muhammediyye :

H. Peygamber (s.a.v)' in hayatı ilkokullara siret ders kitabı olarak yazılan 28 sayfalık kitapçıktır. İlk baskısı 1919, dördüncü baskısı 1953 yılında çıkmıştır.²²

10. el-Hilâfe evi'l-İmametü'l-uzmâ :

Reşid Rıza'nın siyaset alanındaki en önemli eseridir. 1922 yılında Türkiye'de hilafetin selahiyet sınırları daraltılıp, tamamen dini bir alana hapsedilince bu eseri kaleme almıştır. Tamamlandığında 142 sayfalık bir hacme ulaşan eserin ilk sayfası 1923 yılında yapılmıştır. Ayrıca bu eser klasik bilgilerin derlenmesi tenkidi ve tahlili yanında, 20. yüzyılda uygulanabilecek yeni düşünceler ihtiva ettiği için Batılıların dikkatini çekmiş, H. Laoust tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiştir.(Beyrut, 1938)²³

11. el-Vehhâbiyyûn ve'l-Hicaz :

Reşid Rıza bu kitabında Vehhâbiliğin nasıl doğup teşekkül ettiğini anlatmış, mezhebi değerlendirmiştir. 18 sayfalık küçük bir kitapçık olan eser, 1924 yılında Su'ud'un, Hicaz'ı Şerif Hüseyin'den alıp zaptetmesi üzerine yazılmış, Menâr'da neşredilmiş ayrıca 1926 yılında basılmıştır.²⁴

12. Tercemetü'l-Kur'an :

Bu eserinde Reşid Rıza, Türkiye Cumhuriyetinin emri ile Kur'an-ı Kerim'in tercüme edildiğini duyunca, Kur'an-ı Kerim metnini tercüme etmenin mümkün olmadığını, Arap olmayan kavimlerin onu asıl dilinden öğrenmeyi tercih etmeleri gerektiğini, tercümenin bazı menfi sonuçlar doğuracağını belirtmiştir. (Kahire, 1926)²⁵

13. Tefsîru'l-Kur'anî'l-Kerim (Tefsîru'l-Menâr) :

Dergiden ayrı olan ve on iki ciltten müteşekkil bu tefsirin ilk baskısı 1928 yılında yapılmıştır. Toplam on iki cilt olan bu eserin ilk beş bölümü Abdüh'un, geri kalan yedi cildi ise Reşid Rıza'nın tefsiridir. Bu eserde tefsir ilminde kullanılan yorumlama tekniklerine yer verilmeksizin, Kur'an-ı Kerim'in muhtevasıyla ilgili olarak insanları bilgilendirmek amaçlanmıştır. Bu vesileyle de Müslümanların kendi hayatlarında Kur'an-ı örnek ve rehber olarak almaları hedeflenmiştir. Söz konusu tefsir incelendiği zaman Rıza'nın hadis bilgisine üstadına nisbetle daha fazla sahip olduğu, selefî anlayışa meyilli olduğu, bu özelliği de tefsirine yansıttığı görülecektir. Rıza ile hocası arasındaki cüz'i

²² Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.163

²³ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.163

²⁴ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.163-164

²⁵ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.164

nüans nakle öncelik vermesidir. Menâr Tefsirinde diğer tefsirlerden farklı olarak yeni problemlere işaret edilmiş, batılı yazar ve düşünürlerden nakiller yapılmıştır. Rıza'nın Kur'an-ı tefsir etmekteki amacı; İslâm toplumunu ıslah için bir bilgi ve telkin kaynağı elde etmektir. Bu amaçla da kelime ve cümlelerin edebi tahlilinden çok, İslâm'ın iman, ibadet, ictimai düzen ve ahlâk esaslarını açıklamaya yönelmiş, bazen de tefsir ile makale üslupları birbirine karışmıştır. İmanî konularda nass'a müracaat etmiş, dünya hayatı ve içtimai düzenle ilgili ayetlerde daha cesurca yorumlar yapmıştır. Tefsiri ile bütün insanlara Kur'an-ı ve İslâm'ı anlatmayı hedeflediği için bazı yerlerde selef usulünden ayrılarak, akla, ilme ve felsefi açıklamalara yer verdiğini görmekteyiz.

Kur'an-ı Kerim'in muhtevasını insanlara sunmayı, Müslümanların hayatlarında ve düşüncelerinde Kur'an'ı rehber edinmelerini hedefleyen el-Menâr tefsiri üzerinde çeşitli araştırmalar, incelemeler yapılmıştır. Jacques Jomier'in Le Commentaire Coranique du Manar(Paris, 1954) isimli eseri, batıda yapılan ciddi çalışmalara yapılan bir örnektir; eserin başında yer alan girişte hem Rıza hem de tefsir hakkında önemli bilgiler vardır. Hasîb es-Sâmerrâî'nin el-Ezher'de yaptığı doktora çalışması "Reşid Rida el-Müfessir" (Bağdat, 1977, 486 sayfa) de doğuda yapılan önemli çalışmalara bir örnektir.

Bu eserin ilk beş cildi Abduh'un geri kalan kısmı ise Reşid Rıza'nın tefsiridir. Şeyh Muhammed Abduh tefsirde aklı ön plana almakta, çağdaş aydına hitap etmeye çalışmakta olan modernist bir müfessirdir. Reşid Rıza ise selefidir, nakle ön planda yer vermektedir, eski müfessirlere de sık sık atıflarda bulunmaktadır. Genel manada bu tefsirde, tefsir ilminin teknik yönlerine dalmadan, Kur'an-ı Kerim'in muhtevasını insanlara sunmayı, müslümanların hayatlarında ve düşüncelerinde Kur'an-ı rehber edinmelerini sağlamayı, amaç edinildiği görülmektedir. Ondokuzuncu asrın ikinci yarısında, Cemaleddin Efgânî ve Muhammed Abduh'un temsil ettikleri selefi ıstılah hareketin "selefi" yanını vurgulayan, ıstılah'ın temeline hurafe ve bid'atlardan arındırılmış, ilk berraklığına döndürülmüş dini koyan Muhammed Reşid Rıza'nın hayatı, eserleri ve temsil ettiği hareket üzerine, Doğu'da ve Batı'da bir çok makale ve kitap yazılmıştır.²⁶

14. el-Vahdetu'l-İslâmiyye ve'l-uhuvvetu'd-diniyye :

1928 yılında 148 sayfa olarak ilk baskısı yapılmıştır. Müellif daha sonra "şeriât ve kanun", "İslâmi okullar", "ilk müctehidler" vb. konuları eklemiştir.²⁷

²⁶ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.164-165

²⁷ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.165

15. es-Sunne ve's-Şi'a (el-Vehhâbiyye ve'r-Râfida) :

Reşid Rıza sünnî mezheb olarak kabul ettiği Vehhâbilik ile şîi-ca'ferî mezheplerini karşılaştırmış ve uzlaşması yönünde görüşlerini açıklamıştır. 80 sayfa olan bu eser Suriyeli Ca'ferî müctehit Muhammed Emin el-Hüseynî'ye(1865-1952) karşı kaleme alınmıştır. (Kahire, 1929; Menâr, 1901-1902, IV, s. 116 vd.)²⁸

16. Şubuhâtu'n-Nasârâ ve huçecu'l-İslâm :

Müellif bu eserde, aslından uzaklaştırılmış Hıristiyanlığın putperestlik izlerine işaret etmiş, İslâm'ın bir akıl ve tevhid dini olduğunu söyleyerek Hıristiyanların karalamalarına cevap vermiştir. El-Camia dergisinin başyazarı Farah Anton'un hoşgörü, fikir ve vicdan hürriyeti bakımından Hıristiyanlığı öven ve İslâm'ı karalayan yazılarına cevap olarak, Abduh'un kaleme aldığı reddiye ile birlikte Menâr'da neşredilmiş, daha sonra yeni eklerle kitap olarak basılmıştır. (100 sayfa, Kahire, 1930; ikinci bsk., Kahire, 1948)²⁹

17. Nidâun li'l cinsi'l-talif :

Bu kitap, İslâm'da kadının yerini, değerini ve haklarını belirtirken asılsız ve mesnedsiz iddiaları cevaplandırmaktadır. Önce Menâr'da neşredilmiş, sonra birkaç defa kitap olarak basılmıştır. (Kahire, 1932-1948-1992)³⁰

18. er-Ribâ ve'l-mu'âmelât fi'l İslâm :

Yazar bu eseri tamamlayamadan vefat ettiği için kitabın son kısmı öğrencilerinden Suriyeli Muhammed Behcet el-Baytar tarafından yazılmıştır. 1960 yılında, Kahire'de, 103 sayfalık bir kitap olarak bastırılmıştır. Eserde Riba kavramı, riba-faiz ilişkisi konuları, mali borçlar ve bunların riba ile alâkası, bu konularla ilgili deliller konu edilmiştir.³¹

19. el- Vahyu'l- Muhammedî :

Bu eserde Vahiy, Kur'an-ı Kerim'in İ'cazı ve maksatları gibi konular irdelenmiştir. Bu eser vasıtasıyla özellikle İslâm'ı yabancılara anlatmak ve onların hidâyetine vesile olmak hedeflenmiştir. 1351/1932 yılından itibaren defalarca basılmıştır. (3. bsk. 1935; 5. bsk. Kahire, 1948; 6. bsk. Kahire, 1960 ...)³²

²⁸ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.165

²⁹ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.165

³⁰ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.166

³¹ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.166

³² Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.166

20. Fetâvâ :

Reşid Rıza Menâr dergisinde “Bâbu’s-suâl ve’l-fetvâ” başlığı altında dini soruları cevaplamış, sonra başlığı “Fetvâ’l-Menâr” şeklinde değiştirmiştir. Böylece fetvalarını neşretmiş eski meselelerin yanında yeni meselelere de cevap vermiştir. İslâm’ın cevabını ve çözümünü sunmaya çalışmıştır. 1061 adet fetva yer almaktadır. Dr. Selahattin el-Muneccid ile Yusuf Huri bu fetvaları Menâr’ın bütün sayıları tarayarak çıkarmış, tarih sırasına göre tertipleyerek altı büyük cilt halinde neşretmişlerdir. (Beyrut, 1970)³³

21. Rihelâtu’l- İmam Muhammed Reşid Ridâ :

Müellif seyahatlerini, anılarını ve önemli olayları yazmıştır. Menâr’ın çeşitli ciltlerinde yayımlamıştır. Yusuf Eybiş bu seyahat notlarını 396 sayfa olarak kitap halinde toplamış ve neşretmiştir. (Kahire-Beyrut, 1971)³⁴

22. el-Menâr ve’l-Ezher :

Reşid Rıza’nın son eseri olan bu kitap iki kısımdan oluşur. Birinci kısmı yazarın, Ezher Şeyhleri ile ilişkisi ve Abduh’la birlikte ıslah çalışmaları, İkinci kısım; yazar, başlangıçtan hareketin liderliğine ve geliş tarihine kadar hayatını anlatmaktadır. Bu eserin ilk baskısı 210 sayfa olarak 1934 yılında Kahire’de yapılmıştır.

Reşid Rıza’nın buraya kadar sıralanan Tarihu’l- Üstaz, Tefsir el- Menâr ve’l-ezher isimlerini taşıyan eserleri dergide neşredilmeden ayrı kitaplar olarak basılmıştır. Diğerleri ise önce dergide tefrika edilmiş, sonra kitaplaştırılmıştır.³⁵

Bu bölümde Reşid Rıza’nın belli başlı eserleri ve muhtevası hakkında özet bilgiler verilmiştir. Şimdi “Çeşitli Konulardaki Görüşleri” başlığı altında yazar hakkında bilgi sahibi olmak üzere bazı görüşlerine değinilecektir.

2.2. ÇEŞİTLİ KONULARDAKİ GÖRÜŞLERİ

2.2.1. DİN ALANINDA

a. İman Konuları :

İman konuları ikiye ayrılır:

1. Allah’ın varlığı, birliği, kâmil sıfatları, Peygamberler göndermesi gibi, Kur’an-ı Kerim’in kesin bilgi ve delile dayandırılmasını istediği konular. Bu konularda ictihad ve taklid yoktur; her bir mü’minin inancı, kendine göre kesin delile dayanacaktır.

³³ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.167-168

³⁴ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s.167

³⁵ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e.,s. 160-168

2. Melekler, öldükten sonra dirilme, ahiret gibi gayb alemine ait konular; bu konularda Kur'an-ı Kerim'in açık ayetleri ile mütevatir sünnete dayanılmaktadır. Gaybe iman konularının kendilerinde değilse de, her birinin detayında, sahih olan vahid (İlk ravisi tek) haberlere de dayanılabilir. İslâm'ın bütünlüğünü olduğu gibi, iman konularını da en doğru anlayan ve aktaran nesil ilk İslâm neslidir.(Selef: sahâbe, tabiun ve etbâ)

Ona göre Allah'ın sıfatları meselesinde, akli ve nakli birleştiren en doğru anlayış şudur: “ Akıl ve nakil delilleri Allah'ın eşi ve benzeri olmadığına ittifak etmişlerdir, akla göre kâinatın yaratıcısında kâmil sıfatların bulunması gereklidir, Peygamberlerin getirdiği (nakil), Allah'ü Tealâ'nın ilim, kudret, rahmet, sevgi (muhabbet), bütün mahlukatın üstünde olmak (uluvv), arşın üstünde olmak (istiva), bütün kâinata hakim olmak ve yönetmek (tedvir) sıfatlarının bulunduğu bildirilmiştir. Buna göre Allah yaratılmışların işitmelerine benzemeyen bir işitme ile işitici, görme sıfatlarına benzemeyen bir görme ile görücü, merhametlerine benzemeyen bir merhamet ile esirgeyicidir, onların oturmalarına benzemeyen bir istiva ile O arşın üstündedir, onların yönetimine benzemeyen bir yönetimle mahlukatı yönetir³⁶

b.Tefsir :

Menâr tefsirini doktora konusu edinen Jomier'e göre, bu tefsir de dahil olmak üzere, çağdaş tefsirlerin çoğunda yenilik sathidir, müfessirler genellikle Taberi, Zemahşeri, Razî gibi eski tefsirlerin yazımlarını nakletmişlerdir. Menâr Tefsirinde zaman zaman yeni problemlere işaret edilmiş, Batılı yazar ve düşünürlerden nakiller yapılmıştır. Onun Kur'an'ı, tefsir etmekten amacı, İslâm toplumunu ıslah için bir bilgi ve telkin kaynağı elde etmektedir. Bu sebeple kelime ve cümlelerin edebi tahlillerinden çok, İslâm'ın iman, ibadet, içtimai düzen ve ahlâk esaslarını açıklamaya yönelmiş, bazen tefsir ile makale üslupları birbirine karışmıştır. İman konularında akli ve felsefi yorumlara gitmeden, nass'a teslim olma yolunu seçmiş, dünya hayatı ve düzeni ile ilgili ayetlerde daha cesur yorumlar yapmıştır.³⁷

---

³⁶ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 191

³⁷ Reşid Rıza, Hayreddin Karaman, Gerçek İslâm'da Birlik, İz Yayıncılık, İst., 2003, s. 190; Jagues Jomier'in çalışması “L' autorité de la révélation et de la raison dans la commenteire du coran de Fahr al-Din al-razi” dir. Kaynak : “İslâm et Religion”, Guy Monnot, Paris-1986 p.100-101

c. Tasavvuf :

Tasavvufun aslı Fıkıh ve Kelam kadar İslâmî'dir. Bu kelimenin kökü için çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Doğrusu, yön manasına gelen "sûf" tan alınmış olduğudur. Hicretin birinci asrından sonra göze çarpmaya başlayan sâfiyyenin özellikleri; fazla ibadet, hâlis niyet, nefis muhasebesi, kolayca kaçmadan azimle amel ederek iradeyi ve nefsi terbiye etmek, dünyadan yüz çevirerek ebedi varlığa yönelmektir. Anlamları hâlis (katıksız) tevhide ve kâmil Allah bilgisine ulaşmaktır.

Reşid Rıza; tasavvufu, hurafe ve bid'atlerden ayıklamanın yolu; Kitabı, Sünneti ve selefi uygulamasını hakem kılmaktadır. Kitap ve Sünnet var iken tasavvufa ihtiyaç var mıdır? sorusu Kelam ve Fıkıh için de geçerlidir; bunlara niçin ve ne kadar ihtiyaç varsa, ona da o şekilde o kadar ihtiyaç vardır. İslah bütün İslâm ilimleri için birlikte düşünülmelidir. Bu da Kitap, Sünnet ve İctihad'a dayalı bir eğitimle olacaktır. Böyle bir eğitimin başarısı, onu destekleyen bir İslâmî yönetimle daha çabuk, böyle bir yönetimin olmaması halinde – bütün İslâm alemindeki ıslahatçıların işbirliği yapmaları şartıyla-yavaş da olsa zaman içinde gerçekleşecektir.

Rıza'ya göre tasavvufla kullanılan zikir, tek kelime olarak "Allah Allah", "Hayy Hayy.." şeklinde olmamalıdır; çünkü böyle zikir bid'attır, zikirde kullanılan cümleler Kur'an-ı Kerim'den ve Sünnet'ten olmalıdır.

Tasavvufta bazı kavgalı konulardan biri olan rabıta, Reşid Rıza'ya göre bir ibadet değildir, ilmi değildir, psikoloji ve eğitimle ilgili bir tekniktir, bir terbiye aracıdır. Bunu, dini saymak, dine dahil etmek, zikir ve ibadet ederken şeyhi hayal ederek ibadeti ona yöneltmek, İslâm'a aykırıdır, insanı bilerek şirke götürebilir³⁸

2.2.2. SİYASET ALANINDA

a. Hilafet Meselesi :

Reşid Rıza, Osmanlı Devletinin son dönemlerini, ıslahat hareketlerini, istibdat ve meşrutiyet dönemlerini ve Cumhuriyetin ilk yıllarını görmüş ve yaşamıştır. Siyasetin yönü ve akışı bakımından birbirinden farklı olan bu dönemler toplumda siyaset rüzgârı gereği çeşitli anlayış ve tavırlara girmesine neden olmuştur. Osmanlı Devletinin parçalanması, işgal edilmesi, Türk Milletinin bağımsızlık mücadelesi, Türkiye Cumhuriyetinin kurulması, hilafeti kaldırması ve halifeyi yurt dışına sürmesi vb. gibi siyasi çalkantılar

---

³⁸ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 192-194

onun bilhassa hilafet ve İttihat-ı İslâm konularındaki düşüncelerini etkilemiş hatta değişmelere neden olmuştur.

Şeyh Muhammed Abduh gibi öğrencisi Reşid Rıza Osmanlı hilafetinin (saltanatın) meşruluğuna kani idi, bu devletin İslâm'ı ve Müslümanları koruduğuna ve ümmetin menfaati için çalıştığına inanıyordu. Önemli amaçlarından biri olan ümmetin birliğinin de (İslâm birliği, el-Câmi'atu'l-İslâmiyye) Osmanlı Devleti çerçevesinde gerçekleşebileceğini düşünüyordu. Ayrıca ümmet çapında yaymayı istediği inanç ve düşüncelerinin tek aracı olan dergisinin, bir engele uğramadan çıkmasını ve yayılarak okunmasını istiyor, bunun da saltanatla (yönetimle) iyi geçinmeye bağlı olduğunu biliyordu. İşte bu inanç ve düşünceler onu hocası Abduh'un da etkisiyle başlangıçta Sultan Abdulhamid'i tutmaya, onu ve saltanatını övmeye, aleyhindeki söz ve hareketlere karşı çıkmaya sevketti. Derginin ilk sayısında neşrettiği yayın yazısında şöyle diyordu: "Derginin meşrebi Osmanlı, lehçesi Hamidî'dir (Abdulhamid'in dilinden konuşur), Devlet-i Âliyye'yi Hakkıyla savunur, Sultan-ı A'zam'a sadakate hizmet eder ve onun şahsına yöneltilen karalamaları, kötölemeleri defetmeye, göğüslemeye çalışır..."³⁹

Reşid Rıza'nın, hilafetin Arapların hakkı olduğunu, Türklerin bunu onlardan gasbettiklerini, bu hakkı geri vermediklerini, zulme ve istibdada düştüklerini iddia eden Müslüman Arap Milliyetçilere karşı Türkleri ve hilafeti savunuyordu. Onun dostu Adurrahman el-Kevâkibi'nin Ummu'l-Kura isimli eserini Menâr'da tefrika ederken, Türklerin ve Osmanlıların aleyhinde olan kısımları çıkarıyor ve bunların doğru olanlarının da, herkes tarafından bilinmesinin doğru olmadığını kaydediyordu. Ve bu iddialar onu çok üzüyordu.⁴⁰

Reşid Rıza Osmanlılara ve Abdulhamid'e karşı bu tavır ve tutumunu sürdürürken bölgedeki Osmanlı yöneticilerinin, ailesine, kendisine ve bazı yakınlarına yaptıkları haksız davranışları biliyor, sultanın ısrarla sürdürdüğü istibdat idaresini de görüyordu. Ancak mevcut şartlar içinde bu yönetimin kötünün en iyisi veya iyi tarafın kötü tarafına galip bulunduğunu düşünüyordu. Bu sebeple, bütün ayrılıkçı kuruluşlardan ve teşebbüslerden uzak kalmış, bunlara karşı mücadele vermişti, ancak Kahire'de kurulan ve yerinden yönetim(lâmerkeziyye) isteyen bir cemiyete (Cem'iyetu's-Şûrâ el-Osmaniyye'ye) üye olmaktan da geri durmamıştı.

---

³⁹ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 168-169

⁴⁰ Abdurrahman el-Kevâkibi, Ummu'l-Kura, C. 4, s. 959'dan naklen Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 170

Mısır'a göçmüş bulunan Suriyeli Refik el-Azm, Abdulhamid ez-Zehrâvî, Muhibuddin el- Hatib gibi arkadaşlarının da etkisiyle, Arap topraklarının Osmanlı Devleti ile ilişkisi konusundaki düşüncesinde, yavaş da olsa bir değişme meydana geldi. Osmanlı'nın merkezi yönetiminin Arapları ihmale teşvik ettiği düşüncesinden hareketle artık la-merkezi (yerinden, Amerika Birleşik Devletlerine benzer bir federatif sistemi) talep etmeye başladı. Reşid Rıza'nın siyasi görüşü ve projesinde meydana gelen bu değişiklik, Sultan Abdulhamid'in hal'inden sonraki yazılarında açıklık kazandı, İttihat ve Terakki iktidarının yönetimi ele geçirdiğine kanaat getirinceye kadar, yine de ihtiyatı elden bırakmadı, bundan emin olduktan sonra dergisinde şu satırlara yer vererek tavrını ortaya koydu: “İşte Abdulhamid Han ve çevresindekiler! Yeryüzünde Allah'ın emirlerine başkaldırdılar, sünneti ve farzı terkettiler, şeriâtı ve kanunları uygulamadılar, bütün Osmanlıları istibdat ile yönettiler, büyük servetler edindiler. Allah da onları hiç beklemedikleri bir yerden yakaladı, kalplerine korku saldı...”⁴¹

Yukarıda geçen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Rıza'nın Abdülhamit Han ve Devlet-i Osmaniye hakkındaki siyasi görüşlerinde değişmeler olmuştur. Başlangıçta hocası Abduh gibi Abdülhamit'i tutmuş, onun saltanatını övmüş, aleyhindeki söz ve davranışlara karşı çıkmıştır. Derginin ilk sayısında da şu sözlere yer vermiştir: “Derginin meşrebi Osmanlı, lehçesi Hamidî'dir(Abdulhamid'in dilinden konuşur), Devlet-i Âliyye'yi Hakkıyla savunur, Sultan-ı A'zam'a sadakatle hizmet eder ve onun şahsına yöneltilen karalamaları, kötölemeleri defetmeye, göğüslemeye çalışır...”⁴² Ama sonraları Osmanlı'nın merkezi yönetiminin Arap milletini ihmal etmesini öne sürerek, İttihat ve Terakki'nin de yönetimi ele geçirdiğine kanaat getirince Abdülhamit Han ve çevresindekileri şu sözlerle eleştirmiştir: “İşte Abdulhamid Han ve çevresindekiler! Yeryüzünde Allah'ın emirlerine başkaldırdılar, sünneti ve farzı terkettiler, şeriâtı ve kanunları uygulamadılar, bütün Osmanlıları istibdat ile yönettiler, büyük servetler edindiler... Allah da onları hiç beklemedikleri bir yerden yakaladı, kalplerine korku saldı...”⁴³ Reşid Rıza'nın bunları yapmaktaki amacı ise; ümmet çapında yaymayı istediği inanç ve düşüncelerinin tek aracı olan dergisinin bir engele uğramadan çıkmasını ve yayılarak okunmasını istemesi, bunun da saltanatla iyi geçinmeye bağlı olduğunu bilmesidir.

---

⁴¹ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 168-171

⁴² Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 168-169

⁴³ Reşid Rıza, Karaman, s. 168-171

Reşid Rıza bu konuda eserini, önce Menâr dergisinin 23-24. ciltlerinde, 1922-1923 yıllarında bir dergi olarak neşretti, sonra 1923 yılında el-Hilafe ev'il-İmametü'l-Uzmâ isimli eserini kitap olarak çıkarmıştır.⁴⁴ Bu husustaki detaylı bilgiler için bu esere müracaat edilebilir.

b. Sömürgecilik Meselesi :

18. asrın başlarında sanayi inkılâbının meydana çıkardığı üretime yeni projeler ve hammadde bulmak için önce İngilizler ve Hollandalılar sonra Fransa, Rusya, İtalya ve diğer Avrupa ülkeleri dünyanın zengin maden yataklarına sahip diğer bölgelerini sömürmek üzere harekete geçtiler. Batılıların bu hammadde ihtiyacını karşılayabilmek için göz diktikleri yerler arasında hem üretim merkezlerine yakınlığı hem de el değememiş zengin kaynaklarıyla Osmanlı Devleti toprakları ilk sırada yer alıyordu.

Sömürgecilik konusunda Reşid Rıza, üstadları Efgâni ve Abduh gibi düşünüyordu. Ona göre sömürgecilik, dünyanın farklı bölgelerindeki zenginlik kaynaklarının ve birikmiş servetin batıya aktarımı demektir. Buna göre sömürüye maruz kalan taraf büyük bir zarara uğrayıp fakirleşirken; sömüren ülkeler ise gelirlerini kat kat arttırıp aşırı bir şekilde zenginleşmektedirler. Bu nedenle Reşid Rıza, batı sömürgeciliği ve şark meselesiyle yakından meşgul olmuş ve bu konuya çok vakit ayırmıştır.

Reşid Rıza'ya göre Batılılar, söz konusu bu kaynakları savaş yoluyla elde etmenin mümkün olduğunun farkındadırlar. Fakat servetin zayi olmasına sebep olacağı için hile ve politika gibi yolları kullanmanın daha iyi olacağını düşünmüşlerdir. Bunun için Batı, sömürü alanı haline getirmek istediği Doğu'ya ve İslâm ülkelerine içkiyi, kumarı, faizi, fuhşu ve ticareti sokmuştur. Büyük ordularla giremeyeceği yerleri bu şekilde işgal etmiştir. Batının bu hareketi dış yüzü ile iktisadi ve siyasidir, fakat iç yüzüne bakıldığında din taassubunun etkisi görülecektir.⁴⁵

Yine Reşid Rıza; sömürgeciler hilesi, Doğu'ya nüfuz ederken, sömürge sistemini yerleştirirken bazı batı hayranları, “bunu iyi niyetle, bu ülkelerin iyiliği için, buralara medeniyet getirmek için” yaptıklarını söyleyerek kandırmalarından ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki Müslümanlar kendi değerlerine sarıldıklarında ve birleştiklerinde ilerlemek ve medeni olmak için Batı'ya muhtaç değillerdir.⁴⁶

⁴⁴ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e. s. 175

⁴⁵ Reşid Rıza, Muhammed, Mecelletu' l- Menâr, C. 1 , s. 299-308'den naklen Reşid Rıza, KARAMAN, a.g.e., s. 189.

⁴⁶ Reşid Rıza, a.g.e., c. 1, s. 507; c.2, s. 152 vd.

Reşid Rıza sömürgecileri de birbiriyle mukayese ederek, değerlendirmeler yapmış ve İngiliz sömürgeciliği, Fransız sömürgeciliğinden daha ince ve daha tehlikelidir; çünkü ikincisi; İngiliz sömürgeciliği, zor ve baskı yerine hile, ikna ve işine geldiği ölçüde taviz metodunu kullanmaktadır.⁴⁷

Reşid Rıza üstadı Abduh gibi önceleri sömürgecilerle iyi geçinme onlarla ters olmama metodunu kullanmış ama sonraları İngiliz politika ve sömürgesinin iç yüzünü ve maksadını öğrendikten sonra Müslümanları uyarmış ve onlarla yapılacak anlaşmalarda çok dikkatli ve çekimser davranılmasını söylemiştir.

2.2.3. TARTIŞMA YARATAN BAZI FETVALARI

a. Akıl ve Din :

Allah Tealâ'nın din göndermesinin sebebi, insana aklın yetmemesidir. Dini emir ve yasaklarını herkesin kendi aklına vurarak uygun bulduğunu kabul, uygun bulmadığını reddetmesi ile iman bağdaşmaz. Bu şekilde akıl sayısınca din olur. Aklın rolü uygulamak üzere bilmek ve anlamaktır. Aklın vazifesi naklin gösterdiklerini aklen imansız olmadığı sürece kullanmaktır.⁴⁸

b. Hz. Peygamber'in Göğsünün Yarılması :

Şakku's Sadr mucizesi, Allah Tealâ'nın Resulünü eğittiğini, nefsini ıslah ve tekmil ettiğini, şeytan'ın giriş kapıları olan vesveseler, şehvetler ve nefsâni arzulardan O'nu arındırdığını temsil etmektedir. Göğsün yarılması, kalbin çıkarılarak yıkanıp temizlenmesi semboliktir; nitekim rüyada ve keşiflerde de buna benzer semboller vardır.⁴⁹

c. Kadınların Erkeklerle Hitap Etmesi :

Kadınların yere bakmaları, yüzlerini kapamaları, erkeklerle konuşmamları gerekmez. Dinde böyle bir mecburiyet yoktur. Sahabe kadınlardan birçoğu yüzleri açık olarak dışarı çıkar, camiye ve ilim meclislerine gider, erkeklerle konuşur ve hadis rivayet ederlerdi. Sakıncalı olan kadınların, tahrik edici bir kıyafet ve tavır içinde ve tahrik etmek maksadıyla erkeklerin içine çıkmalarıdır.⁵⁰

⁴⁷ Reşid Rıza, a.g.e., c. 2, s. 249 vd; c.17, s. 347

⁴⁸ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 202; Guy Monnet, İslâm at Religion, Paris, 1986, p. 98

⁴⁹ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 203-204

⁵⁰ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 205

d. Faiz ve Benzerleri :

Kur'an- Kerim'de yasaklanan faiz (riba), İslâm'dan önce Arapların bildikleri ve uyguladıkları faizdir; bu da "Bir kimsenin zimmetindeki borcun vadesini uzatma karşılığında, ana borca ek bir borcu şart koşmakla gerçekleşir." Hadislerde; "altının altınla, gümüşün gümüşle eşit ve peşin alınıp satılması, keza buğday, arpa, kuru üzüm, hurma ve tuzun kendi cinsleriyle eşit ve peşin mübadele edilmesi emredilmiş; altınla gümüşün, buğday, arpa vb. ile diğerlerinin - peşin olmak şartıyla- farklı miktarlarda değişiminin yapılmasına izin verilmiş, bunlara riayet edilmediği takdirde faizin (ribanın) gerçekleşeceği bildirilmiştir. İlk iki nakit (para) ile diğer malların ise – akdin genel kuralları ve şartları içinde-istenildiği şekilde alınıp satılmasına izin verilmiştir. Bize göre ayette geçen ve yukarıda tanımını verdiğimiz faiz(cahiliye devrinde bilinen, uygulanan faiz) gerçek faizdir, kesin olarak haramdır ve Müslümanlar zaruret dışında bunu alıp veremezler. Diğerleri ise asıl faize kapıyı açmasının, yol olmasın diye(sedd-zeri'a ilkesi gereği) yasaklanmıştır. Bunlara faiz (riba) denilmesi mecazidir, bunların yasaklığı "mekruh" derecesindedir.⁵¹

2.2.4. İKTİSAT ALANINDA

Reşid Rıza her ne kadar din âlimi olsa da kendisini toplumsal konularda, toplumun ıslah olması için her hususta meşgul eden bir kişidir. Bu anlamda iktisat ilmiyle, iktisadi doktrinlerle ilgilenmiş ve düşüncelerini, görüşlerini söylemiştir. İslâm'ın iktisat alanındaki ıslahatı on dört ilkeye dayanmaktadır:

1. Özel mülkiyetin tanınması ve serveti haksız yoldan elde edip yemenin yasaklanması.
2. Faizin ve kumarın yasaklanması.
3. Servetin yalnızca zenginler arasında el değiştirip dolaşmasının -fakirlerin mahrum kalmalarının- önlenmesi için tedbirler getirilmesi.
4. Servetlerini akıllıca kullanmaktan aciz olan kimseleri kısıtlı hale getirerek, şahsi ve milli servete zarar vermelerinin engellenmesi.
5. Zekat'ı daha İslâm'ın ilk yıllarında (devlet kurumlarından önce) farz (dini vazife) kılarak, kimsenin baskısı ve icbarı olmadan servette - bu dönemde sınırsız- ortaklığın ve adil paylaşımın sağlanması.
6. İslâm devleti kurulduktan sonra belli mallarda, muayyen miktarlarla sınırlanan zekâtın getirilmesi.

⁵¹ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e., s. 210

7. Evlenme ve kan hısımlığına bağlı nafaka yükümlülüğü.
8. Dini ve milliyeti ne olursa olsun, herkesin asli (temel) ihtiyaçlarının karşılanma mecburiyeti ve yurdundan, yuvasından uzak kalmışların (gariplerin) misafir edilmesi vazifesi.
9. Bazı günahların Kefâreti olarak mali yardımın getirilmesi
10. Muhtaçlara Allah rızası için yardımın teşvik edilmesi.
11. İsrafın, savurganlığın, cimriliğin ve aşırı tutumluluğun kınanması.
12. Sanayi ve medeniyet gelişmesine medar olmak üzere, şartlarına riayet edilmek kaydıyla ziynetin, iyi yeme, içme ve yaşamın mübah kılınması.
13. Tasarruf, iktisat ve aşırılıktan kaçınmanın övülmesi ve kısmen gerekli kılınması.
14. Şükreden (zengin olmanın gereklerini yerine getiren) zenginin, haline sabreden fakirden üstün bilinmesi.⁵²

2.2.5. KÜLTÜR, EĞİTİM ve ÖĞRETİM ALANINDA

Reşid Rıza, batı kültürünün İslâm Dünyasını etkisi altına almasını ve olumsuz etkilemesini, İslâm ve Müslümanlar için dini, siyasi, içtimai açıdan sakıncalı bulmuş, bu husustaki görüşlerini şöyle beyan etmiştir:

Rıza'ya göre Batıdaki herhangi bir adet, uygulama din ile ilgili, dine ait ise Müslümanların bunu taklit etmeleri asla caiz değildir. Hatta bunu şuurlu yapılması halinde, dinlerini tehlikeye atmış olurlar. Eğer bu adetler dünyevi ise; siyasi, içtimai, sınaî alanlarla ilgili ise, bunlarda zaruret ve fayda esas alınmalıdır; zaruri veya faydalı olmayanı almak en azından mekruhtur. Bizim batıya gönderdiğimiz gençler, onları ileri ve güçlü kılan ilim ve teknolojiyi öğrenecek yerde, Batı'nın rezaletlerini, bize uymayan adetlerini, kılık-kıyafetlerini alıyor, kirlenmiş olarak ülkemize dönüyor ve buraları da kirletiyor. Bir millet ne kadar dinine yabancı bir milleti taklit ederse, o kadar kendisi olmaktan çıkar, zayıflar ve bağımsızlığını kaybederek uydu haline gelir.⁵³

Rıza'ya göre ümmetin kurtuluşu eğitim ve öğretimde yatmaktadır. İlkokuldan yüksek okula ve özellikle el-Ezher'e kadar, bütün okullar ıslah edilmelidir. İlkokuldan itibaren seviyeye göre Kur'an ve din dersleri konmalı, din alimleri matematik, tabi bilimler

---

⁵²Reşid Rıza, Muhammed, Muhammedî Vahiy, çev: Salih Özer, Fecr, Yay. Ankara, 1991, s. 231 vd; el-Menâr, c. 1, s. 945 vd

⁵³ Reşid Rıza, Muhammed, Feteva, s. 1098-1102

ve tarih öğrenmeli, çağımızda insanlara rehber olabileceklerini ispat etmelidirler. Öğretmen ve eğitim başarısı, bu işi fertlerin veya hükümetin değil, hayır kurumlarının ve vakıfların yürütmesine bağlıdır, bu şekilde çok sayıda hayır cemiyeti ve vakıf kurmalıyız, halk da bunları mali yönden desteklemelidir.

Ayrıca Rıza, bozulan, içine gereksiz yabancı kelimeler giren, konuşma dilinde fasihten avamca ya kayan Arapça dilinin ıslahı için de; ilmi bir heyet oluşturulmasını, yabancı kelimelerin atılmasını, çağın gerektirdiği yeni kavramların ve ilmi terimlerin karşılıklarının bulunmasını, avamca ile mücadele edilmesini, telkin etmiş ve bu amaçla kurulan heyetin içine girmiştir.⁵⁴

Bu bölümde Reşid Rıza'nın siyaset alanında, Arap dünyasındaki siyasi hareketler konusundaki durumu hakkında, din alanında, fıkıh usulü hakkında ve diğer fetvalarına da yer verilebilirdi. Ancak tezimizle doğrudan alakalı olmadığından örnek teşkil etmesi ve müellifin hayatı ve fikri açısından bilgi sağlaması açısından geçen konular hakkındaki görüşleri verilmiş ve bu kadarıyla iktifa edilmiştir.

---

⁵⁴ Reşid Rıza, Hayrettin Karaman, Gerçek İslâm'da Birlik, İz Yayıncılık, İst., 2003, s. 212-213

İKİNCİ BÖLÜM

“EL-MENÂR” IŞIĞINDA KUR’AN’DA HİRİSTİYANLIK VE HİRİSTİYANLAR

1. KUR’AN’IN BAHSETTİĞİ HİRİSTİYANLIK

1.1. Hz.Muhammed'in Peygamberliğinden Önce Arap Yarımadasında Hıristiyanlık :

İslâm'ın zuhurundan önce Arap Yarımadasında Hıristiyan topluluklarının bulunduğu belli başlı merkezler Tağlib, Gassan, Kudaa, Eyle, Dümetü'l-Cendel ve Tayy kabilerinin yaşadığı bölgelerdi. Ayrıca Yarımada'nın güneyinde Necran, Hıristiyan merkezlerinin en güçlüsü ve en etkin olanı idi. Bilhassa Necran'da Hıristiyanlar, inanç itibarıyla çok zor durumda kalmış olmalarına rağmen varlıklarını İslâmiyetin ilk devirlerine kadar sürdürebilmiştir.⁵⁵

"Hıristiyanlık, milâdi üçüncü yüzyılda Arabistan'a girdi. Bu sıralarda Doğu Roma İmparatorluğu olarak bilinen Bizans İmparatorluğunun himayesindeki Hıristiyanlık bir hayli değişikliğe uğramış ve bu dine pek çok bid'at ve batıl itikat girmişti. Hıristiyanlık ilk önce Necran'da yayıldı ve gelişti. Hicaz'ın diğer bölgelerinde pek müsait bir ortam bulamadı. Fakat Beni Rebiyye ve Gassan ile bazı diğer bölgelerde az sayıda da olsa, Hıristiyanlar vardı".⁵⁶

"Öyle tahmin ediliyor ki, Beni Rebiyye ve Gassan ile Kuzâ'a bölgesindeki Hıristiyanlar, dinlerini Bizanslılardan öğrenmişlerdi. Zira, Araplar ticaret amacıyla Bizanslılar ve Romalıların hakimiyetindeki çeşitli memleketlere gidip gelirlerdi. Hayre'de çeşitli Arap kabileleri topluca Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi. Bunlara "Abbâd" denilirdi. Bunlar arasında Adıyy bin Zeyd Abbâdî tanınmış bir kişiydi. Benî Tağlib de Hıristiyan'dılar.

Beni Gassân'ın Hıristiyanlığı Miladî 330'da kabul ettiği tahmin ediliyor. Hıristiyanlık daha sonra Yemen'in bazı diğer bölgelerine de yayıldı. Etiyopya kralı Necâşî ve Kaiser Bâhim Yemen'de 395-513 arası Hıristiyanlığın yayılması için büyük çabalar harcadılar. Dolayısıyla bu dönemde Yemen'de İncillerin sayısı gittikçe çoğaldı.

⁵⁵ Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, T.D.V. yay. Ankara, 1998, s. 16

⁵⁶İbn Haldun, Mukaddime, Mısır, ts. el-Mektebetüt't-Ticariyeti'l-Kübra.

Arabistan'ın güneyinde tanınmış ve gelişmiş ancak iki din vardı: Yahudilik ve Hıristiyanlık. Bu iki din hem kuvvetli hem birbirine rakiptiler. Yemen ve çevredeki bölgelerde Abd-i Kelil'in dışında ünlü veya tanınmış başka bir Arap kabile reisinin Hıristiyanlığı kabul ettiği bilinmiyor. Arap tarihçilerine göre de Abd-i Kelil bir Hıristiyan'dı. Bölgeden ıkarılan bir kitabeden de onun Hıristiyan olduğu sabittir.

Bu dönemlerde Bizanslı tüccarlar sık sık Yemen limanlarına uğrarlardı. Geçtikleri yerlere ticarî malların yanı sıra Hıristiyanlığın akide ve inançlarını aşılamaya alışlıardı. Hıristiyan misyonerler ve rahipler de arada sırada ülkede gezer ve dinlerini yaymaya alışlıardı. Hıristiyanlık ilk önce Aden'de ve daha sonra Adnan bölgelerinde bazı taraftarlar buldu. Necran ise kısa bir sürede Hıristiyanlığın merkezi haline geliverdi.

Habeşistan, eskiden beri sahip olduğu uygarlığı sayesinde kuvvete başvurarak, bereketli topraklara sahip eyaletleri olan Yemen'i Arapların elinden çekip aldı. Daha sonra, Muhammed(s.a.v.)'in doğduğu yılda, Habeşliler, Yemen'den başlayarak, Arabistan'ın kuzeyini de kapsayan büyük bir askerî sefer düzenlediler. Ancak, Mekke yakınlarına geldiklerinde, Kur'an'ın ifadesiyle, "z yenmiş buğday tanesine"⁵⁷ döndüler. İslâm'ın başlangıç dönemlerinde, Habeşistan'ın başkentinde sadece kardeş kavgaları görülmekteydi ve buraya sığınmış olan bir avuç Müslüman, bu i savaşlar yüzünden birçok kez kaygılanmışlardı.⁵⁸

Muhammed Hamidullah Medine'de bulunan Hıristiyanlar hakkında şunları söylemektedir: "Hıristiyanların Medine'deki sayıları hemen hemen yok denecek kadar azdı. Evs kabilesinden Eb Âmir adında birinden söz edilir ki, bu zat Hıristiyanlığı kabul etmiş ve daha sonra keşiş olmuştur. (Oğlu Hanzala ise en seçkin Müslümanlar arasına katılıp, Uhud Savaşı'nda şehit düşmesi zerine Gasil'l-Melâike -Melekler tarafından yıkanmış- unvanını almıştır.) İslâm'a düşman olan Eb Âmir Medine'yi terk edip, Mekkeliler safında İslâm'a karşı savaşmak üzere yanında elli kadar avanesi ile Uhud Savaşı'na katılmış, sonunda tüm ümidini yitirince gidip Bizans topraklarına yerleşmiştir. Resulullah (s.a.v.) Bizans'a karşı büyük Tebuk Seferi'ne girişince, Eb Âmir talihin nihayet kendisine güldüğünü sanıp, Medine'deki diğer münafık arkadaşlarına Bizans ordusuna Medine'yi istila ettireceği güvencesini vererek, onlardan Kuba mescidi yakınlarında rakip bir mescit inşa edip, öteki münafık yandaşlarının burada toplanmalarını istemişti. Ancak Resulullah (s.a.v.) onun maksat ve niyetinden kuşkulanarak, bu

---

⁵⁷ Fil, 105/5

⁵⁸ Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, İstanbul, 1991/1412, c.1. s.12

münafıklık merkezinin yıkılıp ateşe verilmesini emretmiştir. Bu olaydan iki yıl sonra Ebu Âmir, Bizans İmparatoru Heraklyus'un yanında ölüp gitmiştir. Medine'de, Ebû Âmir er-Râhib adında, Resûlullah (s.a.v.)'in kendisine Fâsık (sefih, ahlâksız) adını verdiği bir Hıristiyan keşiş vardı. Resûlullah'ın buraya Hicret etmesi üzerine Medine'yi terk etmiş ve Mekke'ye yerleşerek, çevresine topladığı bir rivayete göre on beş, başka bir rivayete göre elli kadar adamıyla aktif bir şekilde Müslümanlara karşı Uhud Savaşı'na katılmıştı. Belki bu taraftarları da Hıristiyan'dı. Kaynaklarda, Medine'de Hıristiyanlıkla ilgili başka bir olaya rastlanılmamaktadır.⁵⁹

İslâm'ın beşiği durumundaki Mekke'de bir zamanlar putperest bir inanç sistemi egemendi. Hıristiyanlara burada pek az rastlanırdı. Asıl eğitimini muhtemelen Suriye'de "papazların yanında" tamamlamış olan ve anlaşıldığına göre Arapça yazılmış bazı İncil yazmalarına da sahip bulunan Varaka b. Nevfel dışında, buradaki Hıristiyanların hepsi köle idi.⁶⁰

İbn İshâk tarafından nakledilen oldukça müphem bir hadise göre, Hicretten önce Mekke'ye yirmi kadar üyeden oluşan bir Hıristiyan heyeti gelerek Resûlullah(s.a.v.)'i ziyaret etmişti. Bunlar Kur'ân'dan bazı ayetlerin tilâvetini dinledikten sonra İslâm'ı kabul etmişlerdir. Eldeki bazı verilere göre, gemi tayfası anlamına gelen ve muhtemelen efsanevi yolculukları sebebiyle kendisine Dârî lâkabı verilen Hıristiyan Temîm ed-Dârî de aynı şekilde Hicretten önce İslâm'a girmiş ve şayet gerçekleşirse Filistin'de bulunan Habrûn vb. köyleri kendisine tımar olarak bağışlamasını Muhammed(s.a.v.)'den rica etmişti.⁶¹

1.2. Hz. Muhammed'in Peygamberliğinden Sonra Hıristiyanlık :

İslâm'ın zuhurunda Arabistan'da bulunan Hıristiyan cemaatlerinde yukarıda isimlerini verdiklerimizin yanında başka topluluklarda vardır. Örneğin; Mekke'de köle, tüccar veya misyoner olarak yaşayan bir Hıristiyan cemaatinden, Mekke'ye bilhassa dil yönünden tesiri olan Ehabîş kabilesinin arasında bulunan Hıristiyan topluluğundan ve Hire Hıristiyanlarından da bahsedilmiştir.⁶²

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in risaletle vazifelendirildiği VII. asrın başında Arap yarımadasındaki Hıristiyanların durumu, aşağı yukarı bu merkezde idi.

---

⁵⁹Muhammed Hamidullah, a.g.e., c.1. s.185

⁶⁰İbn Hişam, es-Sire, Kahire, c.1. s.143

⁶¹İbn Hişam, a.g.e, c.1. s. 259

⁶²İbn Hişam, a.g.e, c.1. s. 237

Hiz. Muhammed(s.a.v.), İslâm peygamberi sıfatıyla tebliğe başladığı zaman, ilk defa Mekke'de bazı Hıristiyanlarla karşılaşmıştı. Hatta vahyin ilk günlerinde Hiz. Hatice'yi ve Hiz. Muhammed'i teselli eden Varaka b. Nevfel de İncil'in el yazmalarına sahip olan bir Hıristiyan'dı.⁶³

İslâmiyet'in beşiği olan Mekke'de daha başlangıçtan itibaren Hiz. Peygamber'in Hıristiyanlarla münasebeti, dostane hudutlar içinde başlamıştır. Henüz risaletten 3 yıl kısa bir zaman sonra, Ehl-i Kitap Bizans'ın Ateşperest İran'a mağlubiyeti, Mekke'de Müslümanları üzmüş; Allah da kendilerini teselli eden, Vahy-i İlahi'sini göndermişti.⁶⁴

Hiz. Peygamber'in Mekke müşriklerinin tahammül edilemeyecek işkenceleri ve tazyikleri karşısında Mekkeli Müslümanların Hıristiyan bir ülke olan Habeşistan'a hicret etmelerini emretmiştir. Ve bunu şöyle ifade etmişlerdir: "Habeşistan'a sığın. Zira orada hüküm süren kralın topraklarında kimseye zulüm edilmez. Orası doğru ve emin bir yerdir. Allah (işinizi) kolaylaştırıncaya kadar orda kalın."⁶⁵

Müslümanları takip eden Mekkeli müşrikler, peşlerinde Habeşistan'a kadar gelmişlerdi. Habeş kralı Necâşî, Müslümanların heyetini kabul ettiği sırada Mekkeliler de orada hazır bulunuyorlardı ve bunlar ilk önce söz alarak, Hiz. Muhammed(s.a.v.)'in peygamberliği ile getirdiği ilâhi mesaja itiraz ettiler. Bunun üzerine Hıristiyan Kral Necâşî, Müslümanların heyetine başkanlık eden Hiz. Ca'fer'den, Hiz. Peygamber(s.a.v.)'e nâzil olan kelim'dan bazı örnekler vermesini istedi. Hiz. Ca'fer, Meryem sûresinin, Hiz. Yahya (a.s.) ve Hiz. İsa (a.s.) ile ilgili ilk bölümünü okudu. Necâşî bunları dinliyor ve gözlerinden pınar gibi yaşlar akıyordu. O kadar ki sakalı yaşlarla ıslandı. Hiz. Ca'fer Kur'an-ı Kerîm'in âyetlerini okumayı bitirince, Necâşî şu sözleri söylemekten kendini alamadı: "Elbette bu kelâm ve Hiz. İsa'nın getirdikleri, ikisi de aynı yerden kaynaklanıyorlar. Necâşî'nin bu sözlerinden ve Hiz. Peygamber'e yazdığı mektuptan dolayı Hiz. Muhammed(s.a.v.), onun Müslüman olduğu neticesine varmış, Necâşî'nin vefatında Medine'de gıyabi olarak namazına kıldırılmıştır.⁶⁶

Müslümanların Habeşistan'a yaptıkları bu hicret, çok sayıda Habeşistanlının İslâm'a gelmesine vesile olmuştur. Habeş mültecilerinin kesin sayısı bilinmemekle beraber, Hiz. Peygamber'i ziyaret etmek üzere bindikleri birçok geminin batmış olması,

⁶³ Muhammed Hamidullah, a.g.e., c.1. s.411

⁶⁴ Rum Suresi, 30/1-5; Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Ankara 1998 s. 17

⁶⁵ İbn Hişam, a.g.e., c.2, s. 205, Tâberi, Tarih, Mısır 1969, c. I, s. 330

⁶⁶ Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, c.1, s. 195

mühtedilerin çokluğunu gösterir. Sağ salim hedefine ulaşanların arasında Necaşi'nin bir oğlu da vardı. Hz. Ali ile manevi kardeş olan bu prens, tahtın varisi olmak hakkından dahi vazgeçerek Habeşistan'a dönmeyi reddetmiştir.⁶⁷

Ebû Davûd ve Müsned-i İmam Ahmed'de Hz. Peygamber efendimizin bir hadisi vardır. Buna göre, Hz. Peygamber, Habeşlilerin kendilerine dost olduğunu ilân etmişti. Başka bir hadis'te ise Hz. Peygamber'in şöyle dediği kaydedilmiştir: "Habeşliler sizlere (müslümanlara) serbestlik tanıdıkları sürece siz de onlara serbestlik tanıyın."

Mevdudi bu konuyla alakalı şu yorumu yapmaktadır: "Muhtemelen bundan dolayıdır ki, Peygamber (s.a.v.)'den sonra dört halife devrinde Habeşistan'a doğru herhangi bir askerî harekât düzenlenmedi. Bu olayın ve politikanın, herhalde geçmişte Müslümanlara sıkıntılı günlerinde Habeşlilerin yardım elini uzatmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Böylece Müslümanların nankör ve hain bir millet olmadığı kanıtlamak isteniyordu. Bu dostane tutumun başka bir sebebinin de olduğu söylenebilir. Hz. Muhammed Mustafa(s.a.v.) Habeşistan'ın coğrafi durumu ve geçmiş tarihi göz önünde bulundurarak, İslâmiyet'in merkezi olan Hicaz'ın güvenliği için Habeşistan ile iyi ilişkilerin sürdürülmesinin daha akıllıca bir politika olabileceğini de düşünmüş olabilir. Hz. Peygamber(s.a.v.)'in, Habeşistan'da İslâmiyet'in barışçı yollarla tebliğ edilmesi ve zora başvurulmaması konusundaki tembihinin hikmeti bu olsa gerek."

İslâm-Hıristiyan münasebetleri açısından Mekke devri çok fazla hareketlilik göstermezken, Medine devrinde Hıristiyan münasebetlerinde artış görülür. Medine'de ilk İslâm Devleti'nin temelleri atılıp belli bir iktidar ve kuvvet oluşunca Hz. Peygamber İslâmiyet'in diğer kabile ve ülkelere tebliğe başladı. İşte bu vesile ile Hıristiyan dinine mensup devletlere de bu çağrıyla gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber bu vesile ile Hıristiyan reislerinden Mısır Mukavkıs'ı ve teb'asını İslâm'a davet etmiştir. Ayrıca Bizans hükümdarı Heraklius'a hitaben İslâm dinini kabul etmesini istemiş fakat O, bunu kabul etmemiştir. Mukavkıs, Allah resulüne verdiği cevapta, beklenen peygamberin Araplar arasından çıkmayacağına işaret ederek, elçiye ikramda bulunduğunu ve bazı hediyeler gönderdiğini bildirmektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber hicri 6. yılda Gassani hükümdarı el-Haris B. Ebi Şamir'e de bir mektup göndermiştir. Allah'ın elçisi, el Haris'e yazdığı mektubunda "İslâm'a geldiği takdirde" mülkünün kendisine bırakılacağını

---

⁶⁷ Muhammed Hamidullah, a.g.e. c. 1, s. 197

bildirmişti. Bir Hıristiyan olan el-Haris, böyle bir davet karşısında hiddetlenmiş ve Medine ‘ye hücum edeceğini bildirmiştir.⁶⁸

Hz Peygamber’in diğer bir elçisi, el-Haris b. Umeyr ise Busra valisine mektup götürürken Şurahbil b.Amr isminde bir diğer Gassani reisinin arazisinden geçerken şehit edilmişti. Neticede Gassanilere yazılmış olan mektuplar hiçbir başarı sağlayamamıştır. Allah’ın Resulü, Gassanileri cezalandırmak üzere VIII. ve IX. yıllarda Müte ve Tebuk seferlerini düzenlemiş ve İslâm kuvvetini Gassan bölgesinde de ispatlamıştı.⁶⁹

Hz. Peygamber döneminde en önemli olaylardan biri de Hicrî 9. yılında Necran'daki Hıristiyanlardan bir heyet Resûl-i Ekrem'in huzuruna gelmesiydi. Arapça konuşan Necranlı Hıristiyanların Medine’ye gelerek Resul-i Ekrem’le tartışmalarını ilk Hıristiyan-Müslüman diyalogu olarak değerlendirmek mümkündür. Necran’ının nüfusun tümü hemen hemen Hıristiyan’dı ve üç reis tarafından idare ediliyordu. Birincisi Seyyid, ikincisi Âkib ve üçüncüsü Piskopos Hz. Nebi'yi Kerim Mekke'yi fethettikten sonra bütün Arabistan'ın her köşesinden kendisine sadakatlarını bildirmek üzere heyetler gelmeye başladı. Necran'ın üç yöneticisi başkanlığındaki 60 kişilik heyeti de işte bu heyetlerden biriydi.⁷⁰ Resulullah bu heyeti İslâm’a çağırdı fakat onlar buna yanaşmadı. Tartışmalar uzayıp gitti. Hz.İsa(a.s)’nın şahsiyeti ve Hıristiyanlıkla ilgili ayetlerinde yardımıyla Hz. Peygamber davasının haklı olduğunu daha kesin göstermek için, emr-i İlahi gereğince onları Mübahaleye (lanetleşmeye) davet etti. Allah bu konuda şöyle buyuruyordu:”Artık sana ilim geldikten sonra, kim seninle onun hakkında çekişirse de ki: Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım. Sonra Allah’a dua ve niyaz edelim de O’nun lanetini yalancılara üstüne okuyalım. Eğer, yine yüz çevirirlerse muhakkak Allah o fesatçıları hakkıyla bilendir.”⁷¹ Fakat onlar kendi aralarındaki istişareleri sonucu kendi dinlerinde kalıp cizye vermeyi kabul etmişlerdir.⁷²

Reşid Rıza yukarıda geçen mübahale ile ilgili olarak şöyle yorum getirmektedir: Hz Peygamber emr-i ilahi gereğince Necranlı Hıristiyanları lanetleşmeye çağırdı. Fakat onlar bundan uzak durdular. Çünkü onlar Mesih’in uluhiyetinde tam bir yakine sahip değillerdi.

---

⁶⁸ Muhammed Hamidullah, a.g.e. c. 1, s. 216

⁶⁹ Muhammed Hamidullah, a.g.e. c. 1, s. 217-220

⁷⁰ İbn Hişam, a.g.e., c.2, s. 224; İbn Sa’d, et-Tabakatül Kübra, Beyrut 1957-1960-, c. 1, s. 260

⁷¹ Al-i İmran, 3/61

⁷² İbn Hişam, a.g.e., c.2, s. 233

Böylelikle büyükenip gerçeği/Allah'ın nurunu söndürmeyi arzu edenlerin delillerinin gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır.⁷³

Görülüyor ki Hz. Peygamber devrinde Müslüman-Hıristiyan münasebetlerinde hakim olan ruh, yine İslâm'ın genel din politikası içindeki musamaha ruhudur. Hz. Peygamber'in yazdığı mektuplarda veya Necranlılarla bizzat karşılaşmada Hz. Peygamber'in Hıristiyanlığa karşı tavrı, onların yanlış itikatlarını bizzat kendilerine duyurmak ve Hakk olan inancın tebliğini yapmaktır. Hz. Muhammed'in mubahale ile hedefi, doğru olduğunu iddia ettikleri yanlış inançları sarsmak ve onları İslâm'ın açık ve seçik itikad esaslarına çağırmaktır. Ama her şeye rağmen zorlama yoktur. Hz. Muhammed'in Necranlıları, Mescid-i Nebeviye alması, onlara ibadete izin vermesi, kendi dinlerinde kalmak üzere anlaşma isteklerini kabul etmesi, sadece İslâm'ın genel din politikası içinde musahama ruhu ile izah edilebilir.⁷⁴

1.3. Kur'an'ın Bahsettiği Hıristiyanlar Hakkında Bilgiler :

İslâm öncesi diğer ilahi dinlerde olduğu gibi İslâm'ın temel kaynakları Kur'an ve Sünnette Hıristiyanlığa temas edilir; ancak bu dine doğrudan değil mensuplarının adı olan "nasara" kelimesiyle atıfta bulunulur. Diğer yandan Kur'an-ı Kerim'deki "ehlül-kitap" terimine Hıristiyanlar da dahildir. "(Resûlüm!) de ki: Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz müslümanlarız! Deyiniz"⁷⁵

Kur'an ve sünnette Hıristiyanlara mukaddes kitapları sebebiyle "ehlü'l-İncil", adı verilir. Ayrıca haç işaretinden dolayı da "ehlü's-salib" adı verilmektedir. İslâm'da Hıristiyanlığın muhtevasıyla ilgili olarak daha çok bu dinin peygamberi, Hz. İsa hakkında, "Melekler demişler ki: Ey Meryem; Allah sana kendisinden bir kelimeyi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa'dır. Mesih'tir; dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah'ın kendisine yakın kıldıklarındandır."⁷⁶ Daha bir çok ayette anlatılmaktadır. O'nun getirdiği İncil, Kur'an'a göre hidâyet ve nur kaynağıdır, öğüt vericidir, yol göstericidir. "Kendinden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin izleri üzerine, Meryem oğlu İsa'yı arkalarından

⁷³ Reşid Rıza, Muhammed, Tefsîrü'l-Menâr, 2. bsk., Mısır, c. 3, s. 268

⁷⁴ Mehmet Aydın, "Hz. Muhammed (s.a.v.) Devrinde Müslüman-Hıristiyan Münasebetlerine Bir Bakış", Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri, İsav Yayınları, İstanbul, 1993, s. 92-93

⁷⁵ Al-i İmran, 3/64

⁷⁶ Al-i İmran, 3/45

gönderdik. Ve ona, içinde doğruya rehberlik ve nûr bulunmak, önündeki Tevrat'ı tasdik etmek, sakınanlara bir hidâyet ve öğüt olmak üzere İncil'i verdik.”⁷⁷

Kur'an'a göre, vaktiyle Yahudiler nasıl Allah'a verdikleri sözde durmamışlarsa, Hıristiyanlar da aynı yolu izleyip ahidlerini bozmuşlar ve bu sebepten dolayı da aralarına düşmanlık ve kin salınmıştır.

Kur'an, Yahudiler ve Hıristiyanların dost edinilmesini hoş karşılamamaktadır: “Ey iman edenler! Yahudileri ve hıristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirinin dostudurlar (birbirinin tarafını tutarlar). İcinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna yol göstermez.”⁷⁸ Yani bu ayette “dost olmak “ değil “dost edinmek”, sırdaş olmak, bir ahbap gibi içtenlikle güvenmek hoş görülmemektedir. Burada vurgulanmak istenen incelik; Kur'an onların mü'minlere gerçek anlamda yar olmayacaklarını çünkü onların birbirlerine yar ve dost olduklarını söylüyor, ayrıca mü'minleri dikkatli olmaları hususunda şöyle uyarıyor: “Sizden her kim onları yar tanır, veli olarak kabullenirse şüphesiz o da onlardandır” onların huyunu kapmıştır, o artık hakka değil onlara ve arzularına hizmet eder, sonuç olarak da onlardan sayılır. Ahirette de onlarla beraber haşrolunur.”⁷⁹

Kur'an İsa(a.s.)'ın tevhid inancını tebliğ eden bir elçi olduğunu açıklar ve onun tanrılaştırılmasına karşı çıkar. Kur'an-ı Kerim'e göre Hz.İsa ancak bir kuldur. “O, sadece kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğullarına örnek kıldığımız bir kuldur.”⁸⁰ Yine Kur'an da Hz.İsa diliyle “Ben, Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi ve beni peygamber yaptı.”⁸¹ Onun kul olmanın ve Allah'ın Elçisi olmanın ötesinde bir sıfatla anılmasını reddetmektedir.

Reşid Rıza da bu hususta Kur'an doğrultusunda görüşlerini belirtmektedir. Asıl olarak Hıristiyanlık dininin tevhid dini olduğunu, teslis inancının eski putperest kavimler tarafından geldiğini, İsa (a.s.)'ın ve annesinin yemek yediklerini, yemek yiyenlerin de tanrı olmasının mümkün olmadığını, İsa(a.s.)'ın ancak bir kul ve Peygamber olduğu görüşlerini ifade etmektedir.⁸²

---

⁷⁷ Maide, 6/46

⁷⁸ Maide, 5/51

⁷⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İst., c. 3, s. 265-266

⁸⁰ Zuhruf, 43/59

⁸¹ Meryem, 19/30

⁸² Reşid Rıza, Muhammed, Tefsîrü'l-Menâr, 2. bsk. .Mısır, 1366, c. 6, s. 45

2. KUR'AN'DA HIRİSTİYANLIKLA İLGİLİ AYETLER ve ELE ALINAN KONULAR

2.1. AYETLERDE ELE ALINAN ŞAHISLAR

2.1.1. Hz.Meryem :

a. Ad ve Şeceresi :

“Rame-yerimu”dan Mef’al vezninde istemek, bir yerden ayrılmak anlamına geldiği ileri sürülen⁸³ Meryem ismi, yüce kitap Kur’an-ı Kerimde 34 defa ad, bir defa zamirle geçmektedir. 114 sureden birisinin adı da Meryem’dir. Hikmetine binaendir ki en fazla “İsa b. Meryem” terkihiyle geçmektedir.

Yeni Ahid’de İsa’nın annesi için, Meryem kelimesi 19 defa geçer. Bunlardan 12 tanesi “Meriam”, yedi tanesi de “Maria” şeklindedir. Bu kelime ile ilk adlanan, Hz. Musa’nın ablasıdır. VI. yüzyılda sesli harfleri konulmuş İbranice metinde kelime “Miriam” şeklindedir. Yeni Ahid’de aynı adı altı kadın paylaşmaktadır. Dolayısıyla Meryem adı 53 defa geçer. (25 tanesi “Mariam” 28 tanesi “Maria” tarzında), adından daha önce söz edilen Yahudi yazar Jeseplus, altı Meryem daha vermektedir. (“Miriamme” tarzında). Bu o devirde bu adın çok kullanılmakta olduğunu gösterir.⁸⁴

Meryem(Mariam) kelimesinin anlamı üzerinde hayli araştırmalar yapılmışsa da dilciler yeterli bir sonuca ulaşamamışlardır. Kelimenin İbranice’den geçtiği, Meryem “mabed hâdimesi” olarak neşredildiği için “el-âbide” (ibadet eden), Latince “Maria” kelimesi deniz anlamına gelen “Mare”nin çoğulu olarak “Stilla Maria” (Deniz Damlası), “Stella Maris” (Deniz Yıldızı), Mısır köklü “Meri”(Mensup) kelimesi arkasına bazı değişikliklerle “yâm” bölümü ile “Mariam” olabilir ki anlamı “Tanrıya bağlı, Tanrı seven”, Meryem kelimesinin “acılık” ifade ettiği “hanım, ışık veren, kadın peygamber, şişman, prenses, mağrur, güzel kimse, kamil kimse” gibi yorumlar da getirilerek anlamları ifade ettiği söylenmektedir.

Yüce Kur’an bize Meryem’in babasının adını “İmran” olarak ifade ederken.⁸⁵ Hıristiyan Kutsal Kitabı Meryem’in anne ve babası hakkında bilgi vermemektedir. Onların adları ancak apokrif eserlerde bulunmaktadır. Prtovangelium ve Thomas’ın incilinde

⁸³ İbn Manzur, Lisanü’l-Arap, Bağdat, 1956, XII, 261

⁸⁴ Günay Tümer, Hıristiyanlık ve İslâmda Hz.Meryem, Ankara, 1997, s. 65

⁸⁵ Al-i İmran, 3/35

Meryem'in anne ve babasının adları "Hanna ve Joachim" olarak, Luka'da Meryem'in babası "Heli" olarak geçmektedir.⁸⁶

b. Hayatı :

Hz.İsa(a.s)'ın annesi Meryem, Kur'an da 34 yerde zikredilmektedir ve üstelik 114 sureden birisi de "Meryem" diye isimlendirilmektedir. Ayrıca O, Kur'an'da adı geçen kadınlar arasında şu şekilde övülmektedir. "Ey Meryem, Allah seni seçti, temizledi ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı."⁸⁷

İncillerde ve apokrif eserlerde ise Meryem'in hayatı ile ilgili olarak çok ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Hıristiyan Kutsal Kitabı'nda Meryem'in melek tarafından İsa ile müjdelenmesine kadar olan hayatından bahsedilmez.

Hadislerde, Kıyas-ı Enbiya, tarih kitaplarında da Meryem'in hayatı hakkında bir çok nakiller vardır. Bir hadiste "Zamanındaki dünya kadınlarının hayırlısı İmran kızı Meryem'dir"⁸⁸ şeklinde bahsedilmektedir. Reşid Rıza da "Kadınların en faziletlisi İmrân kızı Meryem, Huveylid kızı Hatice ve Hz.Muhammed kızı Fâtıma'dır." hadis-i şerifine yer vermiş ve Hz.Meryem'in dünya kadınlarına üstün sayılması o zamana mahsus olmayıp hadis-i şerifte de zikredildiği gibi bütün zamana şamildir diyerek görüşünü belirtmiştir.⁸⁹

Yüce Kur'an'da Meryem'in hayatı ile ilgili olaylar, kronolojik bir sıra ile verilmektedir. İmran'ın karısı Hanna, karnındaki bebeği Allah'a adar ve şöyle der; "Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin."⁹⁰

Hanna'nın duasını Allah kabul etti ve Meryem doğdu, Rabbi onu bir bitki gibi yetiştirdi. İmran öldüğü için onun veliliğini teyzesinin kocası Zekeriyya üzerine aldı. Bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: "Rabbi Meryem'e hüsnü kabul gösterdi; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriyya'yı da O'nun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyya, O'nun yanına, mâbede her girişinde orada bir rızık bulur ve "Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?" der; O da: Bu, Allah tarafındandır. Allah, dilediğine sayısız rızık verir, derdi."⁹¹

---

⁸⁶ Günay Tümer, a.g.e., s. 67, 68

⁸⁷ Al-i İmran, 3/42

⁸⁸ Günay Tümer, a.g.e., s. 164

⁸⁹ Reşid Rıza, Muhammed, Tefsîrü'l-Menâr, 2. bsk. Mısır, 1366, c. 3, s. 248

⁹⁰ Al-i İmran,, 3/35

⁹¹ Al-i İmran, 3/37

Yine Reşid Rıza, “Allah’u Teâla İmran’ın karısının duasına icabet edip O’ndan Meryem’i kabul etti ve O’na beytinde hizmetçi olarak Rabbine karşı ibadetini özgürce yapma hürriyetini verdi. Yüce Allah Hz.Meryem’i inâyetiyle edep ve terbiye içinde güzel bir ahlâk üzerine kendi katından helal bir rızıkla yetiştirip büyüttü. Tıpkı yerde bitip çevresine güzel meyveler veren bir ağaç gibi.”⁹² ifadeleriyle ilgili ayet hakkındaki yorumlarını belirtmiştir.

Zekeriyya mabedde, ibadet-taat içinde bir hayat süren Meryem’in oradaki mihrabına her girişinde yanında bir rızık bulup “Ey Meryem, bu sana nereden geldi” diye sorunca, o da “Allah tarafından” diye cevap verdi⁹³. Reşid Rıza, zikredilen bu ayetle ilgi olarakta “Allah’u Teâla, Hz.Zekeriyya (a.s)’ı Hz.Meryem’e bir koruyucu ve vekil kıldı. Bu esnada Hz.Zekeriyya her mihraba vardığında Hz.Meryem’in yanında rızıklar görmekteydi. Hz.Meryem’in rızıklanması vasıtasız olarak Allah’tandır.”⁹⁴ yorumunu belirttikten sonra Hz.Meryem’in rızıklanması hakkındaki görüşünü de şöyle açıklamıştır: “Kur’an-ı Kerim kolay bir şekilde nazil olmuştur. Kur’an-ı anlamak için hiçbir zaman isrâiliyyat bilgilerine lüzum yoktur. Bu rızık nedir? Nereden gelmiştir? konusunda herhangi bir açıklama yapmaya gerek yoktur. Eğer ihtiyaç olsaydı zaten Allah’u Teâla açıklardı. Hz.Zekeriyya Meryem’e sunulan bu güzellikleri görünce Rabbine şöyle dua etti: Ey Rabbim, bana da Hz.Meryem gibi Salih bir evlat nasib eyle.”⁹⁵

Böylece Hz.Meryem Zekeriyya (a.s) tarafından bir mihraba (mescit, cami) konmuş ve muhafaza edilmiştir. İşte ana karnında babasından yetim kalan Meryem böyle bir mihrabda Allah katında özel bir nailiyet ile yetiştirilmiştir.⁹⁶

c. Hz.Meryem’e Hz.İsa’nın Müjdelmesi :

Peygamber annesi Meryem Cebrail tarafından böyle övülmektedir; “Ey Meryem! Allah seni seçti, temizledi ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı⁹⁷.

Bu ayete göre Meryem, kötü ahlaktan, günahattan, küfürden temizlenmiş, salih amelle başarılı kılınmış, iman, itaat ve ibadette ilerlemiştir. Ona Hz.İsa babasız verilmiş, hiçbir kadına bu tarzda çocuk verilmemiştir. Reşid Rıza, zikredilen bu ayet-i kerimedeki

---

⁹² Reşid Rıza, a.g.e. c. 3, s. 242

⁹³ Al-i İmran, 3/37

⁹⁴ Reşid Rıza, a.g.e., c. 3, s. 242

⁹⁵ Reşid Rıza, a.g.e., c. 3, s. 246

⁹⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., C. 2, s. 337

⁹⁷ Al-i İmran, 3/42

Meleğin Hz.Meryem'e hitabını, Yüce Allah'tan Hz.Meryem'in konumuna olan bir ikram olarak değerlendirmekte ve ikram olunan kul da bu konumunu muhafaza etmek zorunda olduğunu ortaya koymaktadır.⁹⁸

Böylece Yüce Allah Hz.Adem'i anasız-babasız insanların atası olarak yarattı ise, Meryem'e de babasız "Allah'ın kelimesini" müjdeleyerek kendi koyduğu yaratılış kanunlarının üstüne çıkabileceğini göstermiştir. Böyle çok zor bir olay için Allah, Meryem'i, seçmişti ve onu hazırlıyordu. Bu vakıa hilkatteki ilahi kudreti görmeyen, analı-babalı yaratılmaya alışmış, basiretini yitirmiş olanlar için ayrı bir imtihan konusu haline gelecekti. Yine Reşid Rıza, Hz.Meryem'in temizliği ve seçilmesi hakkındaki görüşlerini şöyle beyan etmiştir: Bazıları "Hz.Meryem'i hayız görmediği için temiz olarak nitelendiriyorlar ve bundan dolayı mabedin en şerefli yerinde ibadet etmeye hak kazanıyor." demektedirler. Bazıları ise "Hz.Meryem'e erkek dokunmadığı için temizdir." demektedirler. Reşid Rıza ise bu görüşleri rivayet ettikten sonra "Hz.Meryem'in temiz olarak zikredilmesi kötü ve çirkin sıfatlardan uzak durmasıdır. Aynı zamanda bir erkek dokunmadan Peygamber olacak bir çocuğu dünyaya getirmesidir."⁹⁹ şeklinde görüşünü açıklamıştır.

Bu seçmenin eseri ve bu temizliği, iyilik alâmeti olmak üzere Meryem, ibadet ve taat ile meşgul olur. Rabbinin divanına durur, dualar eder, secdeye kapanır, namaz kılar, namaz kılan itaat ehli cemaat ile beraber olur ve bağışlandığı mescidde ibadet ederdi. Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan, (O'nun huzurunda) eğilenlerle beraber sen de eğil.¹⁰⁰

Hz.Meryem'in Hz.İsa ile müjdelenmesi ve onu doğurması olayı ayrıntılı bir şekilde Kur'an'da anlatılmaktadır. Meryem'in Cebrail'in müjdesinden daha sonraki hayatı hakkında İncillerde bilgi vardır.¹⁰¹ Müjde ve gebe kalış olayının Kur'an'dan ve gelenekten bu anlatımıyla Hıristiyan Kutsal Kitap ve ilgili literatür arasında benzerlik bulunduğu görülür. Gelenekte Meryem'in kovasıyla su almaya gitmesi konusunu her iki taraf için bir benzerlik taşıdığı görülür.¹⁰² Hıristiyanların kabul etmediği Barnaba İncili'nde de Meryem ile ilgili bir hayli bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler umumiyetle İslâmiyet'in verdiklerine

---

⁹⁸ Reşid Rıza, a.g.e. c. 3, s. 247

⁹⁹ Reşid Rıza, a.g.e. c. 3, s. 247-248

¹⁰⁰ Al-i İmran, 3/43

¹⁰¹ Günay Tümer, a.g.e., s. 72

¹⁰² Günay Tümer, a.g.e., s. 160

uymaktadır. Barnaba İncili'nde Yusuf konusu da Meryem gebe kaldıktan sonra Yusuf ile arkadaşlık yaptıkları zikredilir¹⁰³

Sonuç itibarıyla Meryem'in kabrinin Kudüs'te olduğunu söyleyenler yanında, Efes'tedir diyenler de vardır. Antakya adı da geçmektedir.¹⁰⁴Meryem'in ölüm yaşı gibi, nerede, nasıl öldüğü, kabrinin nerede olduğu, öldüğü veya göğe yükseldiği konuları da tartışıla gelmiştir.¹⁰⁵

2.1.2. Hz.İsa

a. Hayatı :

Meryem oğlu İsa, iffetli, namuslu, seçkin ve bakire Meryem'den Allah'ın yaratıcı kudretinin eseri olarak doğmuştur. Yüce Rabbimiz Meryem'i iman edenler için ayette örnek göstermektedir: “Yine Allah İmran'ın kızı Meryem'i de misal verdi. O ırzını korumuştur, bizde onun rahmine ruhumuzdan üflemiştik. O rabbinin kelimesini ve kitaplarını doğrulamış ve gönülden itaat edenlerden olmuştur.”¹⁰⁶ Burada yüce Allah İsa'yı babasız dünyaya getirerek kendisine iftira edilmek istenen Meryem'in iffetliliğinin yanında İsa'nın yaratılış gerçeğini de açıklamaktadır. İsa Meryem'in oğlu, Allah'tan bir kelime ve ondan bir ruhtur ki Allah onu Meryem'e ilka etmiş ve ona “ol” demiş o da olmuştur.¹⁰⁷

Kur'an, Hz.İsa'nın babasız dünyaya gelişini yadırgayanlara Allah'ın Hz. Adem'i anasız ve babasız olarak yaratmasını delil olarak sunmaktadır. Allah Adem'i anasız ve babasız yaratmaya kâdir ise İsa'yı da babasız olarak yaratmaya kâdirdir. Bu, Cenab-ı Hakkın kudretinin bir delilidir. O bir şeyi murat ettiği zaman “ol” der o da olur.¹⁰⁸ Burada hilkatte sebepler halkasında takılıp kalan insanlığın dikkatinin, yüce yaratıcının kudretine çekilmesi gözlenmektedir. Kâinattaki mükemmel düzen ve intizam, göklerin ve yerin yaratılması, ekolojik denge; yani kevnî ayetler bize gösteriyorlar ki insanın, anasız ve babasız yaratılmış olmasından daha aşağı hayrete değer bir şey değildir.

Kur'an, “Meryem oğlu Mesih, bir elçiden başka bir şey değildir. Ondan ancak elçiler gelip geçmiştir. Annesi de dosdoğruydur, ikisi de yemek yerlerdi. Bak onlara nasıl

---

¹⁰³ Günay Tümer, a.g.e., s. 163

¹⁰⁴ Günay Tümer, a.g.e., s. 85

¹⁰⁵ Günay Tümer, a.g.e., s. 79

¹⁰⁶ Tahrim, 66/12

¹⁰⁷ Nisa, 4/171

¹⁰⁸ Al-i İmran, 3/59

ayetleri açıklıyoruz, sonra da bak nasıl(haktan) çevriliyorlar”¹⁰⁹ der ve Hz.İsa'nın babasız dünyaya gelmiş olmasından başka önceki peygamberlerden farklı olmadığını, onlar gibi bir insan olduğunu ve ancak Allah'ın elçisi olduğunu belirtmektedir. Oysa ki Hıristiyanların, Yahudilerin, “Üzeyr, Allah'ın oğludur” demeleri gibi “Mesih Allah'ın oğludur” derlerken, bu ancak onların ağızlarıyla geveledikleri bir sözdür. Bu halleriyle de müşriklere benzemektedirler. Böylelikle haktan, doğru sözden çevriliyorlar ve lanete uğramış olmaktadır.¹¹⁰

Hıristiyanlar azdılar, saptılar, haktan yüz çevirdiler. Meryem oğlu Mesih'e “Allah'ın oğlu demekle de yetinmeyip, Allah Meryem oğlu Mesih'tir.”¹¹¹ diyerek daha da ileri seviyeye götürdüler. Kur'an böyle bir inancın kabul edilemezliğini, Hz.İsa'nın ve anasının et yediklerini, et yiyen insanların ilâh olamayacağını çok açık bir şekilde vurgulamaktadır.

Hıristiyanlar, Hz.İsa'ya “Mesih Allah'ın oğludur”¹¹² dediler; sonra da “Meryem oğlu Mesih Rab'dır”¹¹³ dediler ve Rab edindiler, Hıristiyanlık dinini İsa'nın Rablığı üzerine oluşturdular. Bununla da kalmayıp Meryem'in; “Tanrı Annesi”¹¹⁴ olduğunu Efes Konsil'inde belirlemişlerdir. Bu konuda Yüce Allah Hz.İsa'ya şöyle hitap eder: “Ey Meryem Oğlu İsa, sen mi insanlara beni ve anneni; Allah'tan başka iki tanrı edinin dedin?”¹¹⁵

Bütün peygamberler gibi Hz.İsa'da muvahhid'dir. Her türlü batıl inançtan ve sapıklıktan münezzehtir. O Kendisine nimet verilen ve İsrailoğullarına örnek gösterilen ancak bir kuldür.¹¹⁶

Bütün amacı Allah'ın varlığını ve birliğini, hak ve mabud olduğunu tebliğ etmek olan bir peygamberin kendisini veya anasını Rab edinilmesini istemesi veya bunu söylemesi, en küçük bir îmada bulunması mümkün değildir. Nitekim Hz.İsa'da bu ithama şöyle cevap vermiştir: “Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, "Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin" diye sen mi dedin, buyurduğu zaman o, "Hâşâ! Seni tenzih ederim;

---

¹⁰⁹ Maide, 5/75

¹¹⁰ Tevbe, 9/30

¹¹¹ Maide, 5/17

¹¹² Tevbe, 9/30

¹¹³ Tevbe, 9/31

¹¹⁴ Mehmet Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, Ankara, 2005, s. 160

¹¹⁵ Maide, 5/116

¹¹⁶ Zuhruf, 43/59

hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, halbuki ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin..”¹¹⁷ Ve devamında “Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, dedim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeyi hakkıyla görüyorsun.”¹¹⁸ ayetinde de görüldüğü gibi Hz.İsa'nın insanlara neyi tebliğ ettiği, onlara hangi hakikati ulaştırdığı beyan edilmektedir.

Bu hususta Kur'an; “Ey ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçekten başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın resûlüdür, (o) Allah'ın, Meryem'e ulaştırdığı "kün: Ol" kelimesi(nin eseri)dir, O'ndan bir ruhtur. (O'nun tarafından gönderilmiş, yahut teyit edilmiş, yahut da Cebrail tarafından üfürülmüş bir ruhtur). Şu halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin. "(Tanrı) üçtür" demeyin, sizin için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allah ancak bir tek Allah'tır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.”¹¹⁹ buyurarak son noktayı koymaktadır.

Sonuç itibarıyla bu bölümde ayetler ışığında çok fazla ayrıntıya girmeden Hz.Meryem'in ailesi tarafından Allah'a adanması, veliliğini Zekeriya (a.s)'ın üstlenmesi, oğlu Hz.İsa (a.s)'a hamile kalması ve Allah tarafından örnek gösterilmesi, onun da devamlı şükür içerisinde ibadetle meşgul olması anlatılmıştır. Aynı şekilde İsa (a.s)'ın da Hz..Meryem'e müjdelenmesi, Meryem oğlu Mesih'in bir elçiden başka bir şey olmadığı, O'nun yaratılmasının Hz.Adem'e benzetildiği, O'nun “Kavlu'l- Hak”, “Salihlerden”, “Allah'a Yakın Kılınanlardan”, “Dünyada ve Ahirette Şerefli ve Hıristiyanlık Dininin Hak Peygamberi” olduğu mevzubahis edilmiştir. Şimdi ise ayetlerde ele alınan bazı konular incelenecektir.

2.2. AYETLERDE ELE ALINAN KONULAR VE MENÂR'DAKİ AÇIKLAMALAR

2.2.1. Hz.Meryem'in Hamile Kalması :

---

¹¹⁷ Maide, 5/116

¹¹⁸ Maide,5/117

¹¹⁹ Nisa, 4/171

Yüce Allah, kudretinin bir tecellisi olarak Hz.İsa'yı babasız olarak yaratmıştır. Böylelikle Hz. Adem'in anasız babasız yaratılmasındaki hikmet tekrarlanmış olacaktır. Allah Adem'i nasıl anasız ve babasız yaratmış ve buna gücü yetmişse, İsa'yı da babasız yaratmıştır. Bunda Allah'a ve O'nun yüce kudretine inananlar için bir gariplik yoktur.¹²⁰ Ayrıca bu analı-babalı yaratılmış olanlar için imtihan konusu olacaktır. Allah'ın kelimesidir ki "Meryem oğlu İsa Mesîh, ancak Allah'ın resûlüdür, (o) Allah'ın, Meryem'e ulaştırdığı "kün: Ol" kelimesi(nin eseri)dir,"¹²¹ Bu ayette geçen "El-ka" kelimesinin manası bir şeyi hakiki manada gerçekleştirmektir. Yüce Allah (Ruhul Emin) yani Cebrail(a.s.)'ı Hz.İsa(a.s.)'ın annesi Hz.Meryem'e göndererek Hz.Meryem'in mutlu olacağı zeki bir evladı Yüce Allah'ın kendisine hibe edeceğini müjdelemiştir. Hz.Meryem'in evlenmeden böyle bir evlada kavuşması ise Yüce Allah'ın kudretinin her şeyin üzerinde olduğunu, bir şeyin oluşmasını veyahut yaratılmasını istediği zaman hemen oluşabileceğini, tıpkı Hz.İsa(a.s.)'ın yaratılması gibi, onun kudretinin her şeyin üzerinde olduğunu göstermektedir. Hz.İsa'nın yaratılması konusunda ise iki görüş vardır:

Birincisi: Yüce Allah Hz.İsa(a.s.)'yü Cebrail(a.s.)'in vasıtası ile yaratmıştır.

İkincisi: Cebrail(a.s.)'ın Hz İsa'nın ruhuna üflemesi ile yaratılmıştır diyorlar.¹²²

Reşid Rıza bu iki görüşü naklederek kendi görüşünü şöyle vurgulamaktadır: Hz.İsa'nın yaratılışını Yüce Allah Cebrail'i vesile kılarak yaratmıştır. Yaşamı boyunca da Cebrail(a.s.) vasıtası ile ona yardım etmiştir. Her şey Yüce Allah'ın Kudreti'nin eseridir. Bütün hilkatte/yaratma olayında olduğu üzere Hz.İsa'nın yaratılması da Yüce Allah'ın Kudretinin her şeyin üzerinde olduğunu göstermektedir.

Hz.İsa'nın yaratılışı hakkındaki şüpheler bilgiye ve ilme dayalı değildir. Çünkü; Yüce Allah Hz.İsa(a.s.)'nın yaratılışı hakkındaki ayetleri açıklayınca onun kavminde bazıları Hz.İsa'nın normal hal üzere yaratılmadığını söylediler. Fakat onların Hz.İsa'nın yaratılışı hakkındaki şüpheleri ilim dışıdır. Bunlar inkarlarından dolayı böyle söylüyorlar. Çünkü Yüce Allah Hz.İsa'nın(a.s.) yaratılışı, tıpkı Hz. Adem(a.s.)'in yaratılışı gibidir buyurmaktadır.Tıpkı ölü bir toprağa suyun isabet etmesiyle nasıl ki balçık şeklindeki bir çamura dönüşüyor ise Yüce Allah da Cebrail(a.s.) vasıtasıyla Hz.İsa'ya Hayat vermiştir."İsa(a.s.) babasız doğunca insanlar onun hakkında farklı düşünceler dile getirdiler.Bazıları İsa(a.s.)'ya iman etmedikleri gibi annesini zinayla suçladılar. Bazıları

---

¹²⁰ Al-i İmran, 3/59

¹²¹ Nisa, 4/171

¹²² Reşid Rıza, Muhammed, Tefsîrü'l-Menâr, 2.bsk, Mısır, 1366, c.7, S.66

tam ve doğru iman ettiler. Bazıları da ona doğru bir biçimde iman etmeyip bazı yanlış kanaatlere saplandılar ve şöyle dediler: “Tanrı onun annesine hulül etmiş ve öyle doğmuştur. Allah’ın kelimesi onda tecessüm etmiştir. Dolayısıyla İsa hem ilah hem de insan olmuştur.” Reşid Rıza Hıristiyanların bu görüşlerini aktardıktan sonra “İsa(a.s.)’in yaratılışını Adem(a.s.)’in yaratılışına benzeten” ayetin nazil olduğunu belirtmiş, bu ayetin hem Yahudilere hem de Hıristiyanlara bir cevap olup bütün yanlış görüşlerini bir benzetmeyle izale ettiğini ortaya koymuştur. Çünkü Adem(a.s.)’in yaratılışı daha ilginçtir. Zira Adem(a.s.) kendi türü olmayan topraktan yaratılmıştır. Oysa İsa(a.s.) kendi türünden yaratılmıştır.

“Doğrusu Allah katında İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir; onu topraktan yarattı, sonra ona “ol” dedi, o da oluverdi.”

Buradaki benzetmenin esprisi “benzerlik” olgusudur. Yani Adem benzersiz bir biçimde yaratıldığı gibi İsa’da benzersiz bir şekilde yaratılmıştır.¹²³ İşte Yüce Allah, böyle önemli bir olay için Hz.Meryem’i seçmişti ve onu hazırlıyordu.

Kur’an, Hz.Meryem’in Hz.İsa’ya hamile kalmasını ve akabinde dünyaya nasıl getirdiğini ayrıntılı olarak anlatmakta, peygamber ve insan annesi Meryem’i Yüce Allah “Ey Meryem! Allah seni seçti ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı”¹²⁴ diyerek övmektedir.

(Ey Muhammed!) Kur’an’daki Meryem kıssasını da insanlara anlat : “Meryem, onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü.Meryem dedi ki: Senden, çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma). Melek: Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamam için Rabbinin bir elçisiyim, dedi. Meryem: Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir? dedi. Melek: Öyledir, dedi; (zira) Rabbin buyurdu ki: Bu bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış (ezelde olup bitmiş) bir iş idi.”¹²⁵

Başka bir yerde Hz.Meryem’e, İsa(a.s.) şu özellikleriyle müjdelenmektedir: “Melekler demişlerdi ki: Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir Kelime’yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa’dır. Mesih’tir; dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah’ın kendisine

¹²³ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e c.6, s.263-264

¹²⁴ Al-i İmran, 3/42

¹²⁵ Meryem, 19/17-21

yakın kıldıklarındandır. Sâlihlerden olarak beşikte iken ve yetişkinlik halinde insanlara (peygamber sözleri ile) konuşacak. Meryem: Rabbim! dedi, bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur? Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir, Allah dilediğini yaratır. Bir işe hükmedince ona sadece "Ol!" der; o da olur. (Melekler, Meryem'e hitaben İsa hakkında sözlerine devam ettiler:) Allah ona yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı, İncil'i öğretecek. İsrailoğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş olur. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yeyip ne biriktirdiğinizi size haber verir. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır. Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri de helâl kılmam için gönderildim. Size Rabbinizden bir mucize getirdim. O halde Allah'tan korkun, bana da itaat edin. Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyle ise O'na kulluk edin. İşte bu doğru yoldur.”¹²⁶

Nitekim müjdelenen mucize gerçekleşir, Hz.Meryem İsa Mesih'e hamile kalır, bu haliyle uzak bir yere çekilir. Hz.Meryem, “Keşke bundan önce ölseymdim, unutulup gitseydim” dedi ve doğum sancısı O'nu, bir hurma dalının altına getirmiştir. Bu sırada O'na şöyle seslendi; “Üzülme! Rabbin alt taraftan bir su arkı var etti. Hurma dalını sana doğru silkele! Üzerine olmuş, taze hurma dökülsün, ye-iç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen, ben Rabbim için(susma/oruç) adadım, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım” de. Sonra Hz.Meryem doğum yapınca, İsa(a.s.)'yı yüklenir ve kavmi onu ”Ey Meryem! Sen hoş olmayan bir iş yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi! Baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz değildi(sen ne yaptın böyle)?” diyerek kınar. Hz.Meryem beşikteki çocukla konuşmalarını onlara işaret eder. Çocuk Allah'ın mucizesi olarak konuşur ve kendisini Allah'ın bir kulu olduğunu, kendisine kitap verildiğini ve Peygamber olduğunu insanlara faydalı olmak üzere gönderildiğini, namaz kılmak, zekat vermek ve annesine iyi davranmakla emredildiğini ve asla zorba olarak kılınmadığını, doğduğu günde, öleceği günde ve diri olarak kaldırılacağı günde esenlik verileceğini” söyler.¹²⁷

2.2.2. Hz.İsa'nın Yaratılışı :

Hz.İsa da kendisinden önce yaşamış elçiler gibi normal bir insandı. Diğerlerinden farklı bir yanı yoktu. Allah'ın Resulü idi. Sadece mucizevi bir şekilde babasız olarak

---

¹²⁶ Al-i İmran3/45-51

¹²⁷ Meryem 19/22-23

dünyaya gelmişti. Kur'an-ı Kerim "Meryem oğlu Mesih, sadece bir peygamberdir. O'ndan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Annesi de dosdoğruydu. İki de yemek yerlerdi. Bak, onlara nasıl ayetleri açıklıyoruz, sonra bak nasıl(haktan) çevriliyorlar?"¹²⁸ der.

Fakat Hıristiyanlar böyle davranmadılar. Hz. Mesih'i Allah'ın tanıttığından farklı tanıdılar ve tanımaya çalıştılar. Azdılar, saptılar, doğru yoldan uzaklaştılar ve "Mesih Allah'ın oğludur dediler."¹²⁹ Ta ki onlar bununla da yetinmeyip daha da ileri gittiler: Allah Meryem oğlu Mesih'tir dediler.¹³⁰

Baş taraftaki ayeti kerime Meryem oğlu Mesih'in tanrı olarak kabul edilemeyeceğini, Hz.İsa'nın ve anasının sadece birer insan olduklarını, insanüstü hiçbir yönlerinin olmadıklarını belirtmektedir. Yine Kur'an "Allah'a göre İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir."¹³¹ ayetinde Hz.İsa'nın yaratılışının Adem(a.s.)'in yaratılışına benzediği ifade edilmektedir. Hz.İsa babasız olarak anne rahminde yaratılmıştır. Hz. Adem ise hem anasız hem de babasız olarak, sadece topraktan ve Allah'ın "Kün (ol)" demesiyle yaratılmıştır. Burada da görülmektedir ki; Adem'in yaratılması Hz.İsa'nın yaratılmasına göre daha üst seviyede mucizevi bir yaratılış biçimidir. Allah, Hz. Adem'in yaratılışında ana sebebi de ortadan kaldırmış, gerçekte her şeyin yaratıcısının kendisi olduğunu ilan etmiştir. Hz.İsa'nın babasız olarak yaratılması sonucu, bu durum onu tanrı haline getirmediği gibi onu ve anasına iftira seviyesinde günah isnad etmeyi de gerektirmemelidir.

Bu hususta "Allah'a göre İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra ona "ol" dedi, artık oluverir."¹³² Bu ayeti kerime ile ilgili olarak Menâr tefsirinde şu bilgiler aktarılmaktadır: İsa(a.s.) babasız doğunca insanlar onun hakkında farklı düşünceler dile getirdiler;

Bazıları "İsa'ya iman etmedikleri gibi annesini zinayla suçladılar." Bazıları "tam ve doğru iman ettiler." Bazıları da "ona doğru bir biçimde iman etmeyip bazı yanlış kanaatlere saplandılar" ve şöyle dediler: "Tanrı onun annesine hulül etmiş ve öyle doğmuştur. Allah'ın kelimesi onda tecessüm etmiştir. Dolayısıyla İsa hem ilah hem de insan olmuştur." Bunun üzerine İsa'nın yaratılışını Adem'in yaratılışına benzeten ayet nazil olmuştur. Bu ayet hem Yahudilere hem de Hıristiyanlara bir cevap olup bütün yanlış

---

¹²⁸ Maide, 5/75

¹²⁹ Tevbe, 9/30

¹³⁰ Maide, 5/75

¹³¹ Al-İmran, 3/59

¹³² Al-İmran, 3/59

görüşlerini bir benzetmeyle izale etmektedir. Çünkü Adem(a.s.)'in yaratılışı daha ilginçtir. Zira Adem(a.s.) kendi türü olmayan topraktan yaratılmıştır. Oysa İsa(a.s.) kendi türünden yaratılmıştır.

“Doğrusu Allah katında İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir; onu topraktan yarattı, sonra ona “ol” dedi, o da oluverdi.”

Buradaki benzetmenin esprisi “benzerlik” olgusudur. Yani Adem(a.s.) benzersiz bir biçimde yaratıldığı gibi İsa'da benzersiz bir şekilde yaratılmıştır.¹³³

Reşid Rıza “Hz.İsa'nın yaratılışı hakkındaki şüpheler bilgiye ve ilme dayalı değildir. Çünkü; Yüce Allah Hz.İsa'nın(a.s.) yaratılışı hakkındaki ayetleri açıklayınca onun kavminde bazıları Hz.İsa'nın normal hal üzere yaratılmadığını söylediler. Fakat onların Hz.İsa'nın yaratılışı hakkındaki şüpheleri ilim dışıdır. Bunlar inkarlarından dolayı böyle söylüyorlar. Çünkü Yüce Allah, “Hz.İsa(a.s.)'nin yaratılışı tıpkı Hz. Adem(a.s.)'in yaratılışı gibidir” buyurmaktadır. Tıpkı ölü bir toprağa suyun isabet etmesiyle nasıl ki balçık şeklindeki bir çamura dönüşüyor ise Yüce Allah da Cebrail(a.s.) vasıtasıyla Hz.İsa'ya hayat vermiştir.” ifade şekliyle görüşlerini sürdürmüştür.

Önceki bilgilerden de anlaşılacağı üzere müellifin bu husustaki görüşleri Kur'an ile paralellik arz etmektedir. Adem, insan türünün, ilk örneği olduğundan “Allah'ın yaratması” daha belirgin, sebeplere bağlı kalmadan, sadece “ol” emri ile meydana geldiği için daha ilginçtir. Hz.İsa sadece babasız olarak ama yaratılış itibarıyla Adem ile aynı benzerliktedir.

Adem(a.s.)'in topraktan yaratılması, Hz.İsa'nın kendi türünden yaratılmasından daha ilginç olarak görülmektedir. Her iki insanın yaratılışının benzerliği, onların benzersiz bir şekilde yaratılmasıdır.

Elmalılı Hamdi Yazır, bu ayeti tefsir ederken, ayetin nass ve ibaresiyle Hıristiyanlar, işaretlerle de Yahudi ve diğerlerine cevap olduğunu açıklayarak şöyle açıklamaktadır:

Necran temsilcileri demişlerdi ki: “Madem İsa'nın beşerden bir babası olmadığı açıktır, o halde Allah olması gerekir.” Şimdi bunlara karşı buyuruluyor ki, İsa(a.s.)'nin ve tasdik ettiği bütün peygamberlerin getirdikleri ilâhi kitaplar ve bu cümleden olarak Tevrat ve İncil gereğince Hz. Âdem'in de beşerden bir babası olmadığı belli ve açıktır. Halbuki bütün bunların Şehadetiyle Âdem(a.s.) ne Allah'tır ne de Allah'ın oğludur. İşte İsa(a.s.) da, tıpkı onun gibi, ne Allah, ne de Allah'ın oğludur. Allah İsa(a.s.)'nin babası değil yaratıcısı

¹³³ Reşid Rıza, Muhammed, Tefsîrü'l-Menâr, 2. bsk. .Mısır, 1366, c. 3, s. 263-264

ve Rabbi'dir; İsa(a.s.) ancak Hz.Meryem'in oğludur. Hak din budur. Bunun zıddı, Tevrat ve İncil'i ve İsa'yı da yalanlamaktır. Burada yalanlanması gereken noktalardan birisi, bu çözümün, Hıristiyanlara karşı mücerred(soyut) bir ilzam(susmaya mecbur etme) ifade eden bir tartışmadan ibaret olmayıp, kesin susturmayı ifade etmekle beraber, hiçbir hata ihtimali olmayan delile ait muhkem bir hakkı, bir ezeli hakikati tespit etmiş olmasıdır. Yoksa aslı bozulmuş İnciller'de İsa(a.s.)'ya "İbnü Yusuf"(Yusuf'un oğlu) adının verilmesini caiz gören Hıristiyanlara karşı diğer ilzamlar(susturma) da yapılabilirdi. Fakat bu, bir hak olmaz, Hz.İsa'ya, Hz.Meryem'e ve Hz. Yusuf'a bir iftira, bu da "Buna hiçbir beşer dokunmadı" vicdanında Hz.Meryem'i tasdik eden Allah Teâlâ'ya bir küfür olurdu. Bunun içindir ki, Allah, Hz.İsa'ya ancak "İbnü Meryem"(Meryem'in Oğlu) demiştir. Ve bununla "Allah'ın Oğlu" ünvanını da reddetmiştir. Buna göre bu çözüm, yalnızca susturmaya mahsus bir çözüm değil, delil ile ilgili bir çözüm olduğundan, yalnız Hıristiyanlara cevap olmakla kalmayıp, işaretle Yahudilere ve başka inkarcılara da cevaptır. Yahudilere cevap olmasının açıklaması da şudur:

Tevrat gereğince Hz. Âdem, anasız babasız topraktan yaratılmış, babası yok bir peygamberdir. Ve babası olmamakta Hz.İsa'da Hz. Âdem gibidir. Şu halde babası olmadığından dolayı Hz.İsa'yı ve Peygamberliğini inkar etmek Hz. Âdem'i ve Tevrat'ı, Allah'ın kudretini inkar etmektir. Şu halde siz, yalnız İncil'i ve İsa'yı değil, Tevrat ve Musa'yı da yalanlıyorsunuz. Sonra bunda akıl bakımından bütün akıl sahiplerini şöyle bir aydınlatma vardır: Beşere özgü dokunma olmaksızın Hz.Meryem'den Hz.İsa'nın doğuşu normal deneylere, tecrübelerle uymuyor diye Hz.Meryem'i ve Hz.İsa'yı ve bu konudaki gözlemleri, şahadetleri yalanlamaya ve bozmaya kalkışmak doğru değildir. Doğru ilme, akıl ve hikmete aykırıdır. Zira böyle bir inkâr insanın kendini ve insanlığın aslını ve toprak asli maddesinden yaratma ve seçme kanununu inkârdır ki, bunları inkâr edenler kendilerini ve gerçek ilmi reddetmiş olurlar. Çünkü akıl ve ilimde en kesin kanun yaratma kanunudur. İlimde dengeye uygun olana inanılır. Fakat dengeye uymayan olaylar da inkâr edilmez, tespit olunur. Diğer bilgilere başlangıç yapılır. Deneyin ötesi bulunduğu da tecrübe edilmiştir. Şu halde Hz.İsa'yı inkâr, ilmî ve fennî değildir. Hz.İsa'nın yaratılışı ilim bakımından tasavvur olunamaz bir çelişki değildir. Tersine insana mahsus deneylerin başlangıcı olan ilmî bir olayın, Hz. Âdem olayının, ilk yaratma olayının tekrarıdır. Gerçekten İsa müteşabih bir hak kelimedir. Yani yaratılıştaki bir nadir olaydır. Fakat her yönden tek, ittira(aynı üslupta gitme) kanunundan dışarıda, misalsiz, akıl ile açıklanması ve yorumu mümkün olmayan bir kelime, bir olay da değildir. Allah katında bunun gerçek bir yorumu ve açıklaması vardır. İlk beşerin yaratılması, istifa kanunu, İsa olayına şahit

olamayanlar, şahitlerden bu kelimeyi işittikleri zaman ifrat ve tefrit ile, sapma ve doğrudan ayrılma ile inkâr veya kötü yoruma sapmamalıdır. Halk(yaratma) ve istifa(seçme) kanunu her zaman, herkes için olayların görülmesiyle bilinir. Akıl ve ilim sahiplerinin şunu bilmesi gerekir ki âdet dışı olaylar vardır. Bu da bir kanundur, hem de tecrübe ve araştırmaya ait bir kanundur. Bu da yaratmanın iradeyle ilgili olduğuna delildir.¹³⁴

2.2.3. Hz.İsa'nın Mucizeleri :

Peygamberler, Allah tarafından seçilerek görevlendirilen kimselerdir. İnsanlar kendi iradeleriyle, kendi çabalarıyla ve kendi arzularıyla Peygamber olma şansına sahip değillerdir. Allah insanlar arasından seçerek gönderdiği Peygamberlerin ispatı için mucize ile teyid etmektedir.

Mucize, peygamber olarak görevlendirildiğini söyleyen kimsenin bu sözünde doğru olduğunu ispat etmek için Allah'ın kudretiyle göstermiş olduğu harikulâde olaylardır. Peygamberlerin şahidi demek olan mucize, Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber tarafından gösterilemez. Bütün peygamberlerde olduğu gibi Hz.İsa(a.s.)'da mucizeler göstermiştir. Hz.İsa'nın, tebliğini yaparken en sık başvurduğu konulardan birisi mucizedir. O'nun hayatı âdeta mucizelerle özdeşleşmiştir. Yeni Ahit'i bu açıdan taradığımızda onun kırka yakın mucizesinden bahsedildiğini görürüz. Hz.İsa bu mucizelerle Havârîler üzerinde büyük bir etki göstermiş, aynı zamanda birçok kimseyi inandırarak kendine çekmiştir. İlk Mucizesini Kana'da düzenlenen bir evlenme merasiminde ev sahibinin bardağında şarabı tükenince suyu şarap yaparak göstermiştir.¹³⁵ Diğer mucizeleri şunlardır: Beş ekmek ve iki balığı 5000 kadar kadın, erkek ve çocuk arasında paylaşmış ve bu insanların hepsi açlıklarını gidermişlerdir.¹³⁶ Şeytan ve cinlere hükmedip insanları cinlerin etkisinden kurtarması,¹³⁷ hastaları, kötürümleri iyileştirmesi,¹³⁸ körlerin görmesini sağlaması,¹³⁹ ölü kızı diriltmesi,¹⁴⁰ rüzgâra ve göle emrederek göldeki fırtınayı durdurması,¹⁴¹ Petrus'u su üzerinde yürütmesi,¹⁴² İncillerde söz konusu edilen mucizelerdendir.

---

¹³⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. 2, s. 378-379

¹³⁵ Yuhanna, 2:9

¹³⁶ Markos, 6:38-42

¹³⁷ Matta, 8:32

¹³⁸ Matta, 15:30-31

¹³⁹ Matta, 11:5

¹⁴⁰ Matat, 9:25

¹⁴¹ Luka, 8:23

¹⁴² Matta, 14:29

Hıristiyan kutsal metinlerinden üç tanrı veya üç uknumlu bir Tanrı manası çıkarmak her ne kadar zor olsa da, Hıristiyanlıkta bu anlayış neredeyse tüm kiliseler tarafından genel kabul görmüştür. Hıristiyanlara göre teslis, tek başına insan aklıyla değil, ancak ilhamla anlaşılabilen bir sırdır. Bundan dolayı o, “İzah edilmesi zor, fakat inanılması gerekli bir sır” olarak formüleleştirilmiştir.

Hız.İsa'nın sahip olduğu ve gösterdiği mucizeler Kur'an'da ise şöyle belirtilmektedir: “Beşikte iken ve olgun bir insan tavrıyla konuşmuştur.”¹⁴³ “Çamurdan yaptığı kuş şekline üfleyip onu canlandırmıştır.”¹⁴⁴ “Anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştirmiştir.”¹⁴⁵ “Ölüleri diriltmiştir.”¹⁴⁶ “Evlerde yenilen ve biriktirilen şeyleri haber vermiştir.”¹⁴⁷ “Semadan sofrayı indirilmiştir.”¹⁴⁸

Hız.İsa'nın “Beşikte iken ve olgun bir insan tavrıyla konuşması” mucizesiyle ilgili olarak Menâr Tefsiri'nde şunlar aktarılmaktadır: Hız.İsa'nın beşikte konuşmaya başlamasını Hıristiyanlardan bir grup yalanladılar ve onu sihirbaz olarak isimlendirdiler. Hıristiyanlar, Yahudilerden böyle bir mucize duymadıklarını iddia ettiler. Halbuki, Yahudiler Hıristiyanlığın tümünü inkar etmekteydiler. Hıristiyanlar, Hız.İsa'nın babasız dünyaya gelmesi sebebiyle İmrân kızı Meryem'i “Fuhuş” iftirası ithamında bulunmuşlardır. İşte Yüce Allah Hıristiyanlara apaçık deliller göstermek üzere Ruhu'l-Kudüs desteğiyle Hız.İsa'yı beşikte konuşturmuş ve bu kötü ithamları ortadan kaldırmak için Hız.İsa'yı o topluma “Resul” olarak göndermiştir. Ve bu gerçeği Yüce Allah “Ey İsa, sana ve annene verdiğim nimetleri hatırla” ifadesiyle beyan etmiştir.¹⁴⁹

Önceki bilgiler de anlaşılacağı üzere müellif, farklı bir tavır ortaya koymuştur. Hız.İsa'nın babasız olarak dünyaya gelişi sebebiyle bazı Hıristiyanların, İmran kızı Meryem'e fuhuşa varacak şekilde iftira ettiklerini söylemektedir. Bu kötü ithamları ortadan kaldırmak için Yüce Allah Hız.İsa'yı o topluma mucizeleriyle apaçık Resul olarak gönderdiğini belirtmiştir.

“Çamurdan yaptığı kuş şekline üfleyip canlandırması” mucizesinde ise şunlar zikredilmektedir:

---

¹⁴³ Meryem, 19/30; Maide, 5/110; Al-i İmran, 3/43

¹⁴⁴ Al-i İmran, 3/49; Maide, 5/110

¹⁴⁵ Al-i İmran, 3/49; Maide, 5/110

¹⁴⁶ Al-i İmran, 3/49; Maide,5/110

¹⁴⁷ Al-i İmran, 3/49

¹⁴⁸ Maide, 5/112-115

¹⁴⁹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 7, s., 201

“Halaka” kelimesi aslında bir şeye miktar biçmek/bir şeye muayyen bir biçim vermektir. Nitekim “Ayakkabıcı ayakkabıyı halketti” denir. Yani “O’na belirli bir biçim verdikten sonra onu kesip biçti” demektir.

Bu kelime, Allah’ın kendi ilm-i ezelisine göre eşyayı yoktan var etmesi anlamında da kullanılmaktadır. Yani “Ey İsa! Allah’ın sana olan nimetini hatırla. Vakta ki sen çamurdan bir parçayı alıp onu bir kuş şekline sokardın. Sonra ona üfürürdün o da Allah’ın dilemesiyle/kolaylaştırmasıyla kuş olurdu. Bu nimeti hatırla! Zira, büyük kudret sahibi, seni kuşun yaratılmasına vesile kıları. Şöyle ki; sen ona biçim verir üflerdin, O ise onu kuş yapardı.”

Abduh’tan alınan bir ifadeye göre Allah(c.c) Hz.İsa’ya bu olayın kendisini değil gerçekleştirilme imkanını vermiştir. Ancak ayetin zahiri bunun vuku bulduğunu ifade etmektedir. ”Biizni” kelimesi Hz.İsa’nın her zaman böyle bir güce sahip olmadığını göstermektedir. Bu iş Allah’ın izniyle/yardımla oluyordu.¹⁵⁰

Nitekim Tefsirü’l-Menâr’da Abduh’a atfen tabiat üstü varlıkların ve mucizelerin izahı ile ilgili farklı te’villere yer verilmiştir. Bunlar arasında cinlerin mikropların bir cinsi olabileceği, Ebrehe ordusunu taşlarla helak eden kuşların hastalık taşıyan sinekler şeklinde anlaşılabilmesi, insanların sadece Hz.Adam’dan değil ırklarına göre çeşitli orjinlerinden geldiklerinin düşünülebileceği, Hz.Meryem’in İsa’ya babasız hamile kalmasının çocuk sahibi olacağına dair ilâhi habere kuvvetli imanın oluşturduğu psikoloji ile izah edilebileceği şeklinde yorumlar bulunmaktadır.¹⁵¹

Aktarılan bilgilerde de görüleceği gibi “mucize” Allah’ın kudreti ve izni ile peygamberlerin elinde zuhur eden olağanüstü olaylardır. Üstad Abduh’da bu doğrultuda görüşünü beyan etmiştir. Reşid Rıza ise, burada ki “yaratmayı” Allah’ın “ezeli ilmi” ile açıklayarak, O’nun irade ettiğini ve O’nun izniyle Hz.İsa’yı vesile kıldığını söylemektedir.

“Körlerin ve alaca hastaların iyileşmesi ve şifa bulmasında” da Hz.İsa’nın vesile olduğunu, aynı zamanda bu tür hastalıkların peygamber olmayanların eliyle de gerçekleşen bir tür şifa olduğu belirtilmiştir.

“Ölülerin tekrar dirilmesi yeniden hayat bulması” mucizesi de başlı başına büyük bir nimettir. Reşid Rıza diğer mucizelerde olduğu gibi burada da “Allah’ın takdiri ve izni” ile gerçekleştiğini belirtmektedir.¹⁵²

¹⁵⁰ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 7, s. 202

¹⁵¹ M.Sait Özervarlı, Muhammed Abduh mad., T.D.V.İslâm Ansiklopedisi, İst. 2005, c.30, s.484

¹⁵² Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s. 203-204

Buraya kadar gördüğümüz önemli husus, Hıristiyanların Hz.İsa'yı tanrılaştırmış olmalarından çekinen Abduh ve Reşid Rıza'nın bu konularda açıklama yaparken Hz.İsa'nın mucizelerini "Bi iznillahi"(Allahın izniyle) gerçekleştirdiğini vurgulamışlardır.

2.2.4. Maide Kıssası :

Kur'an-ı Kerim'in beşinci suresi "Maide" adını taşır. 112. ve 114. ayetlerde Hz.İsa'nın Allah'tan istediği sofradan söz edildiğinden, 120 ayetten müteşekkil bu sureye "Maide" (sofra) adı verilmiştir. Bu kıssa dört ayetten ibaret olup her türlü fazlalık ve tafsilattan uzaktır. Maide, Hz.İsa'ya ait mucizeler içerisinde özel bir önemi haizdir. İslâmi eserlerde ihtilafli da olsa oldukça geniş bir yer bulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de tamamı dört ayet olan kıssa şöyledir: "Hani havârîler "Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten, donatılmış bir sofraya indirebilir mi?" demişlerdi. O, "İman etmiş kimseler iseniz Allah'tan korkun" cevabını vermişti. Onlar "Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun, bize doğru söylediğini (kesin olarak) bilelim ve ona gözleriyle görmüş şahitler olalım istiyoruz" demişlerdi. Meryem oğlu İsa şöyle dedi: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofraya indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir âyet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısısın. Allah da şöyle buyurdu: Ben onu size şüphesiz indireceğim; ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinata hiç bir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim!"¹⁵³

Görüldüğü üzere kıssa, Kur'an-ı Kerim'in güzel üslubuna uygun bir şekilde fazlalık ve tafsilattan uzak olarak anlatılmıştır. Ve hiçbir zaman ve yer söz konusu edilmemiştir. Eski Müfessirler Maide'nin(sofranın) mahiyeti ve nüzülü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda tefsirciler arasında sofranın inip-inmediğine dair üç görüş vardır.

1 – Çoğunluğun rivayetine göre iki bulut arasına kırmızı bir sofraya indi. İnerken bakıyorlardı. Geldi de önlerine düştü. Bunun üzerine İsa (a.s.) ağladı, "Allah'ım! Beni şükredenlerden kıl; Allah'ım! Bunu bir rahmet kıl, bir işkence ve ceza kılma" diye dua etti. Kalktı abdest alıp namaz kıldı, yine ağladı, yine ağladı. Sonra örtüsünü açtı ve "Rızık verenlerin en hayırlısı olan Allah'ın adıyla başlarım" dedi. Ne baksınlar, kızarmış, pulsuz ve kılçıksız yağ akıyor bir balık. Baş tarafında tuz, kuyruk tarafında sirke ve etrafında pırâsadan başka her türlü sebze ve yufka ki birinde zeytin, ikincisinde bal, üçüncüsünde tereyağı, dördüncüsünde peynir, beşincisinde pastırma. Şem'ûn: "Ey Ruhullah! Bu dünya yiyeceklerinden mi, ahiret yiyeceklerinden mi?" dedi. O da "İkisinden de değil ve fakat

¹⁵³ Maide, 5/112-115

Allah Teâlâ'nın kudretiyle yarattığı bir şey, dua ettiğiniz şeyi yiyiniz ve şükrediniz ki, Allah size devam ettirir ve lütuf ve kereminden daha da artırır” dedi. “Ey Ruhullah! Bu mucizeden bir mucize daha göstersen!” dediler. Bundan dolayı: “Ey Balık, Allah'ın izniyle, diril” dedi. Balık da deprendi, sonra: “Dön önceki haline” dedi, döndü yine kebab oldu. Bundan sonra uçtu, sonra da isyan edenler oldu, maymun ve domuza çevrildiler. İndiği gün bir Pazar günü inmiş, Hıristiyanlar o günü bayram edinmişlerdir.

2 – Diğer bir rivayete göre sofraya kırk gün, gün aşırı iniyordu; fakirler, zenginler, zayıflar, küçük, büyük toplanıp yiyorlardı. Zeval gölgesi dönünce uçar giderdi ve arkasından gölgesine bakarlardı, bundan hangi bir fakir yediyse ömür boyunca zengin olmuş ve hangi bir hasta yediyse şifa bulmuş ve bir daha hastalanmamıştı. Sonra Allah Teâlâ: “Soframı zenginlere ve sağlamlara değil, fakirlere ve hastalara tahsis et” diye vahyetti, bunun üzerine insanlar ıstırap ve ihtilale düştü ve bundan dolayı seksen üç kişi maymun ve domuza çevrildi.

3 – Bir de denilmiştir ki, Allah sofrayı indirmeyi o şart ile vaad edince istiğfar ettiler, “Böyle bir tehlikeyi arzu etmeyiz” dediler, bundan dolayı inmedi.

Kâdî Beydâvî bu üç rivayeti zikrettikten sonra şöyle demiştir: Mücahid'den: ”Bu bir atasözüdür ki, Allah Teâlâ bunu mucize isteğinde ısrar edenler için söylemiştir” diye nakletmiştir. Bazı mutasavvıflardan da: Burada sofraya, bilginlerin hakikatlerinden ibarettir. Çünkü yiyecekler, bedenın gıdası olduğu gibi, bilgilerin gerçekleri(veya gerçek bilgiler) de “Ruhun gıdasıdır” diye nakledilmiştir. Bu durum şöyle düşünülebilir ki, bunlar henüz öğrenmeye yetenekleri olmayan birtakım gerçeklere rağbet etmişler, İsa(a.s.) da “Eğer siz imanı kazandıysanız takvayı kullanınız ki bunları öğrenebilesiniz” demiş, onlar ise sorudan vazgeçmemişler, üzerine düşmüşler, ısrarlarından dolayı o da istemiş, Allah Teâlâ bunun inmesinin kolay olduğunu ve fakat sonucunun tehlikeli ve korkunç bulunduğunu anlatmıştır. Zira manevi yola girene makamından daha yüksek bir makam açıldığı zaman ona tahammül edememesi bundan dolayı istikrar(kararlılık) bulamayıp bu yüzden büyük sapıklıklara düşmesi ihtimali çok düşünülebilir. Şihâb'ın dediği gibi, Kâdî Beydâvî'nin bu ilavesini ayetin bir tefsiri olmak üzere değil, bir işârî mânâ olmak üzere kaydetmelidir. Bununla bu kıssanın Resulullah'a ve müminlere hatırlatma hikmeti de açıklanmış oluyor. Demek ki İsa'nın sofrası, İslâm sofrası için bir ibret örneği olmaktan çok, bir ibret meselidir. Küfrün ve nimeti inkârın azabı yalnız ahirette değil, dünyada da büyüktür. Nimet ne kadar büyük, ne kadar olağanüstü ise küfür ve inkârın azabı da o ölçüde eşsiz ve nimetin zevali de o ölçüde acı olur. “Bugün size dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi

tamamladım ve size din olarak İslâm'ı beğendim”¹⁵⁴ buyrulduğu gün Müslümanlara ihsan edilmiş olan sofranın gerek hoşluğu ve gerek lütfedilme şekli bakımından Hz.İsa'nın sofrasından ne kadar büyük bir devlet olduğunu düşünmeli de, buna karşı küfür ve inkârın nasıl bir azaba layık olacağını anlamalıdır.¹⁵⁵

Menâr tefsirinde de öncelikle “Maide” hususundaki rivayetlere yer verilmiş sonra Reşid Rıza kendi görüşünü ortaya koymuştur. Bunlar:

- a) Bazılarına göre indirilen yiyecek mübhemdir/bilinmemektedir.
- b) Bazılarına göre ekmek ve balıktır. Bazıları ekmeğin arpa olduğunu söylüyorlar.
- c) Bazılarına göre ekmek ve ettir.
- d) Bazıları cennet meyveleridir dediler.
- e) Bazıları et dışında her şeydir.
- d) Bazılarına göre de, bu Maide onların gittikleri her yerde iniyordu.

Reşid Rıza, “Bütün bu rivayetlerin hiçbir sahih dayanağı yoktur! der ve İbn Cerir'in görüşünü nakleder. İbn Cerir “İstenilen sofranın indirildiğini ve üzerinde bulunan yemeğin mahiyetinin bilinmediğini, sofranın üzerinde balık ve ekmek olduğunu söylemenin caiz olmadığını” söyler. Ve “Sofrayı bilmenin bir fayda sağlamadığını bilmemenin de bir zararı olmadığı görüşünü” ifade etmektedir.¹⁵⁶

Reşid Rıza “Maide”nin manasını verdikten sonra görüşlerini şöyle ifade etmektedir: “Lügatta maide; üzerinde yemek olan sofraya maide denilmez. Burada sofraya (Maide) lafzı hakiki yahut mecaz mana üzerine taâlluk etmez. Hz.İsa (a.s) Yüce Allah'ın uluhiyetine sığınarak, onu inkâr edenler görsün, o sofradan bedenleri ve ruhları gıdalansın diye “Ey rabbim, bize semavi bir sofraya indir!” diye istemektedir. Buradaki sofraya yeryüzündeki sofralardan normal yolla ikram edilen sofralardan değildir. Nitekim Hz.İsa, bu sofrayı kendisinden istifade edilen en güzel bir sofraya vasıflandırıyor. Onu mü'minlere has bir bayram olarak adlandırıyor. Yine Reşid Rıza “Sözü edilen sofranın hem İsrailoğulları için çölde taşlar ve ağaç yapraklarının üzerine inen kudret helvası olabilir ki; İbn Abbas bu görüştedir, hem de Yuhanna İncilinde belirtilen Fısıh Bayramı'nda verilen ve herkese yeten beş ekmek ve iki balık olabilir demektedir.¹⁵⁷

---

¹⁵⁴ Maide, 5/3

¹⁵⁵ el-Beydâvi, Envaru't Tenzil ve Esraru't- Te'vil, c.1, s. 366-367

¹⁵⁶ Reşid Rıza, Muhammed, Tefsîrü'l-Menâr, c. 6, s. 212

¹⁵⁷ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 6, s. 213

Kur'an, sofranın(Maide) gönderilip, gönderilmediği konusunda susar ve bu noktada hiçbir sıhhatli bilgi kaynağı yoktur. Sofranın gönderilmiş olması mümkündür. Ama yine aynı derecede ayet 115'te yer alan uyarıdan sonra Havârîlerin isteklerini geri almış olmaları da mümkündür.

2.2.5. Hz.İsa'nın Allah'ın Kelimesi Olması ve Kur'an'da Hz.İsa'ya Atfedilen Diğer İsimler :

Kur'an-ı Kerim'de; "Melekler demişlerdi ki: Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir Kelime'yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa'dır. Mesih'tir; dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah'ın kendisine yakın kıldıklarındandır. Sâlihlerden olarak beşikte iken ve yetişkinlik halinde insanlara (peygamber sözleri ile) konuşacak."¹⁵⁸ Hz.İsa'nın Allah'ın bir kelimesi olarak bahsedildiğini görmekteyiz. Yine Hz.İsa'ya Mesih, Vecih, Kehl isimlerinin de izafe edilmesine şahit olmaktayız. Yukarıda aktarılan ayetlerde isimler hususunda Kelime, Mesih, Vecih, Kehl gibi bu isimlerin hepsini Menâr Tefsirinde bulmaktayız. Aşağıda küçük başlıklar altında izah edeceğiz.

a. Kelime :

Reşid Rıza'ya göre "Melekler demişlerdi ki: Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir Kelime'yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa'dır. Mesih'tir; dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah'ın kendisine yakın kıldıklarındandır."¹⁵⁹ ilgili ayette geçen "kelime" lafzında dört vecih söz konusudur. Reşid Rıza bunları dört maddede açıklamaktadır.

Birinci vecih: "Kelimededen maksat vahyi değil tekvini bir kelimedir. Şöyle ki; beşer akli Allah (c.c)'ün yaratması, icad etmesi ve bu yaratma işinin Yüce Allah'tan sâdır olma keyfiyeti gibi hususları tam olarak kavramadığı için yüce Allah bunları Yasin Suresinin 82. ayetinde ki "kün" (كن) kelimesiyle ifade etmiştir. Dolayısıyla "Kün" kelimesi tekvini (kozmetik) bir kelimedir."¹⁶⁰

Reşid Rıza, birinci vecihle ilgili olarak sorulan soruyu ve cevabını şu şekilde nakletmektedir:

"Sadece Hz.İsa değil bütün yaratılan varlıklar bu kelimeyle yaratılır. Öyle ise niçin İsa (a.s)ın yaratılması bu kelimeye özgü kılındı?" diye sorulunca şöyle cevap verilmiştir:

¹⁵⁸ Al-i İmran, 3/45-46

¹⁵⁹ Al-i İmran,3/45

¹⁶⁰ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.3, s.250

“Eşya ve hâdiseler genel olarak yani örfen sebeplerine nisbet edilir. İsa (a.s)’ın yaratılmasında ise böyle bir sebep; erkek-kadın birleşmesi ve bu birleşmeden meydana gelen döllenme olmadığı için bu yaratılış Yüce Allah’ın (tekvini) kelimesine isnad edildi. Burada “Kelime” zikredilmiştir; ancak bu kelimeden onunla oluşan (mükevven) İsa (a.s) kastedilmiştir. Yani “Kelime”, “Mükevven”in adı olmuştur. ¹⁶¹

İkinci vecih: “Kelimenin Mesih’e işaret olmasıdır. Zira peygamberler Hz.İsa’yı birbirine müjdeliyorlardı. Dolayısıyla Hz.İsa Allah (c.c)’ün peygamberlere olan vahiy vasıtasıyla bilinmiştir. M.Abduh “Kelime”nin kelâm anlamına geleceğini söyleyerek Saffat süresi 171. ayetiyle delillendirmiştir: Gönderilen elçi kullarımıza şu sözümüz geçmiştir.”¹⁶²

Üçüncü vecih : “İsa’ya “Kelime” denildi. Çünkü O, tahrif edilen, saptırılan hatta salt maddi bir din haline getirilen Yüce Allah’ın Kelâmını çokça izah etmiştir. Bu görüş Razi’ye aittir. Buna göre yeryüzünde adaleti yayan âdil sultana “Allah’ın gölgesi ve nuru” adı veriliyorsa Allah (c.c)’ün Kelâmını, tahriften, saptırmalardan koruyan ve onu izah eden İsa’ya da “Allah’ın kelimesi” denilmiştir.”¹⁶³

Dördüncü vecih: “Kelime’den maksat Meryem’e verilen müjdedir. Buna göre “bikelimeti’n-minhü” (بكلمة منه) ifadesinin anlamı “hayırlı ve müjdeleyici söz” demektir. İbn Cerir bu görüşe destek vererek “O Meryem’e ilka edilmiş kelimedir” ayetini delil getirmiştir. Bu görüşe göre ilgili ayetin yorumu şöyledir. (Ey Muhammed) hatırla o zamanı ki melekler, Ya Meryem! gerçekten Allah (c.c) sana kendi nezdinden bir müjde veriyor. O da adı Mesih İsa olan oğludur.”¹⁶⁴

b. Mesih :

“Aslı İbranice olup arapçalaşmış bir kelimedir. Kökü “Meşiha” dır. Anlamı “el sürülmüş yönetici melik” dir. Zira o zamanda şöyle bir gelenek vardı: Kâhinler yönetimi devralacak olanlara ellerini sürüyorlardı. Meliklerin/Kralların, yönetimi devralmaya “Mesh” kral olana da “Mesih” adı verilirdi. Peygamberler, onlara, iktidarlarını geri getirecek bir Mesih’in geleceğini müjdeliyorlardı. Hz.İsa doğup Mesih adını alınca peygamberlerin kendilerine haber verdikleri Mesih’in bu olduğuna inandılar. İnanmayan

¹⁶¹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.3, s.250

¹⁶² Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.3, s.251

¹⁶³ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.3, s.251

¹⁶⁴ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.3, s.251

Yahudiler ise hâlâ müjdelenen Mesih'in ortaya çıkmadığına ve O'nun kendi aralarından zuhur edeceğine inanmaktadırlar.”¹⁶⁵

M.Abduh, “Mesih” kelimesinin onların örfüyle örtüştüğünü ifade ederek şöyle demektedir: “İnsanlar, kralı/melik'i adaleti gerçekleştirsın ve zulmü ortadan kaldırsın diye yönetime getirirler. Mesih İsa'da aynen bunu yapmıştır. İsa gönderildiğinde onlar, kitabın zahiri/literal anlamına ve Ferisilerin vehimlerine uyuyorlardı. Öyle ki bu durum onlar için ağır yükümlülükler getiriyordu. İsa gelince onları dinin ana gayelerine ve kardeşliğe sevk etti ve böylece onları altında ezildikleri ağır yükümlülük ve zulümden kurtarmış oldu.”¹⁶⁶

Reşid Rıza'da bu görüşlere yer verdikten sonra kendi yorumunu da şöyle ifade etmektedir: “İsa'dan nakledilen bazı sözler de bu anlamı doğruluyor. Şöyle ki; “İsa, benim melikliğim/yönetimim maddi değil ruhanidir.” Reşid Rıza, der ki “O'nun ismi Mesih İsa” ayetini tefsir ederken şöyle bir düşünce beliriverdi. Bu ayette ki “Mesih” vasıf değil bir isimdir. Müştak vasıf olan isimlerde; bu vasıfların türediği kök mananın olması şart değildir. Örneğin “Ali” bir adama isim olursa o adamın uluvv yani yücelik sahibi olması şart değildir. Biri kızına “Melike” adını verirse o kızın kraliçe olması lazım gelmez. Şu var ki bu tür müştak isimler kendi köken anlamlarına telmihte bulunabilirler. Nitekim Müfessirler Mesih kelimesinin Mesh kökünden türediğine binaen birçok vecih zikretmişlerdir. Ancak bu vecihlerin burada zikredilmesine gerek yoktur.”¹⁶⁷

İsa (عيسى) lafzına gelince Reşid Rıza şöyle der: “Yeşu kelimesinin arapçalaşmış şeklidir. Yeşu'deki “Şin” harfi “sin”e dönüştürüldükten sonra kelimenin harflerinde bir dönüşüm olmuştur. Bu harf değişimi ameliyesi İbranice'den Arapçaya nakledilen kelimelerde yaygındır. Buna göre İsa ve Musa'da ki “sin” harfi İbranice'de yer alan “şin”dir. Şems (شمس) kelimesindeki “sin”de de böyledir.”¹⁶⁸

c. Vecih :

Allah-ü Teâla onu vasfederken “dünyada ve ahirette şerefli” buyurmaktadır. Bunun anlamı, iki dünyada da değer ve kıymet sahibi olmasıdır. Bu kalıp “vech” kelimesinden alınmıştır. Bu yüzden “cah” kelimesinin aslının “vech” olduğunu söylemişlerdir. “Vav” harfi “Ayn” harfinin yerine nakledilmiş. Sonra elife, kalbedilip ondan türetilmiştir. Şeref

¹⁶⁵ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.3, s.251

¹⁶⁶ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.3, s.251

¹⁶⁷ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.3, s.251-252

¹⁶⁸ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.3, s.252

sahibini “vecih” olarakta isimlendirirler. Aynı şekilde hükümdar yanında değerli olan biride böyle vafedilir. İnsanlar katında kıymeti olanlar böyle denerek yüceltilirler.

İmam Gazali şöyle demiştir: “Cah” yani şeref kalplerin kazandığıdır. M. Abduh da; Mesih’in ahirette yüksek mertbe ve konumunda olacağı aşikardır. Dünyadaki itibarın yüceliğine gelince Yahudilerin soruları karşısındaki durumu, onun kabilesinin zayıflığını ve fakirliğini ileri sürerek dışlamaları karşısındaki duruşundandır demiştir. Buna cevap vermek kolaydır. Çünkü aslında şeref, kalplerde yer edinmek demektir. Ve kalıcı bir itibar edinmektir. Böyle bir durumda kişinin ancak gerçek anlamda kalplerde iz bırakmayla mümkün olur. Bu uzun zamanda da olabileceği gibi kısa bir müddet içinde de tahakkuk edebilir. Mesih’in mü’minler yanında çok şerefli olması konusunda şüphe yoktur. Allah katından getirdiği de hakır, gerçektir ve bunun izi de kendisinden sonra devam etmiştir. Böyle bir şeref dünyada saltanat sahibi olmanın kendilerinin şerlerinden korunmak için veya kendilerine yaranmak amacıyla kıymetli görünmelerine benzemez. Bu sathi bir kıymettir ve ancak şu dünya hayatından ellerinde olanlardan istifade edebilmek için kıymetli görünürler. Gönüllerde ise onlara karşı ancak buğz, kin ve nefret vardır. İşte bu onların kalplerde edindikleridir.¹⁶⁹

Ahiretteki kıymete gelince; bu yüce bir konumdur. İnsanlar bunu görür, yüceltir ve o kişinin Allah’a yakın olanlardan olduğunu bilirler. Bu durumu bizim tarif edip sınırlandırmamız mümkün değildir. Kıymeti “Şefaati” olarak ta açıklayanlar olmuştur. M. Abduh şöyle demiştir: Ayet bunu açıklamaz. Siz zaten “Şefaati” peygamberler, alimler ve salihler için genel bir durum olarak kabul ediyorsunuz. O halde Mesih’in özelliği nerede kalır? Bu kıyamette insanlarla bağlantılı bir durum ise insanların anlayabildikleri, düşünebildikleri ve onların gözlerinin önünde olması gereken bir durum olmalıdır. Buna binaen Allah-ü Teâla “O yakınlaştıranlardandır” buyurmuştur. Yani tüm bunlarla beraber O, Allah’a yakın olan kullardandır. O halde insanların bakışlarını kalbi düşüncelerinin aksine yönlendirmemeleri gerekir.¹⁷⁰

Elmalılı Hamdi Yazır bu hususta; “Hâlbuki bazıları itibarlı olur da mukarreb olmazlar. Ve İsa gibi daha nice mukarrebın vardır. Fakat cahiller bu Allah’a yakınlığı uluhiyette (ilahlıkta) aynılık ve ortaklık zannetiler” diyerek İsa(a.s)’ın hem dünyada hem

---

¹⁶⁹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 3, s. 253

¹⁷⁰ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 3, s. 253

de ahirette itibarlı, Allah'a yakın ama Allah değil, Allah'tan bir cüz değil, O'na ortak olmadığı hakikatını beyan etmektedir.¹⁷¹

d. Kehl :

Elmalılı Hamdi Yazır Al-i İmran Suresi 46. ayetinde İsa'(a.s.)'a atfen "kehl" kelimesinin kullanılmış olması onun beşikte ve büyükken insanlarla konuşmasını veya ona kelime denmesini açıklama manasından başka, dünyada olgunluk yaşına kadar yaşayacağını müjdeleme ve özellikle hudüsünü(sonradan olma olduğunu), çocukluk ve olgunluk gibi halden hale, tavırdan tavıra değişme ve geçişini anlatma ile hakkında ilahlık iddiasının batıllığına tenbihi de içerir¹⁷²

"İnsanlarla beşikteyken ve olgun yaşlarındayken konuşur." ayetiyle ilgili olarak M. Abduh şöyle demiştir: "Cümle kendisinden önceye atıftır. Fiilin isim üzerine atfının zararı yoktur. "Kehl" belli bir yaş ile sınırlandırılmaksızın, herhangi bir kayıtla kayıtlandırılmaksızın olgun olan her adamdır. "Mehd" ile yapılan ifade de konuşma çağının en alt seviyesidir. Bu da asgari bir yıldır. Öncesinin olması gayrı kabildir. Çünkü onun bu konuşması faydalı cümle kurması halidir ki bu da çocukların beşikte yaptıkları konuşma değildir. Genelde beşik dönemindeki konuşmalar faydalı olmayan cümlelerdir. "Kehl" sözünden anlaşılan onun olgun bir insan olacağı müjdesidir."¹⁷³ Yani "Kehl" kelimesinde İsa'nın kamil (olgun) bir duruma (konuma) geleceğine dâir işâret ve müjde vardır.

2.2.6.Hz. İsa'nın Peygamberliği :

Meryem oğlu İsa'da "Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmet adında bir elçiyi müjdeleyici olarak gönderildim" demişti.¹⁷⁴ Burada Kur'an, Hz.İsa'nın ağızıyla onun İsrailoğullarına gönderilen bir peygamber olduğunu ve kendisinden sonra gelecek olan Risalet-i Muhammediyye'yi haber verdiğini buyurmaktadır.

Reşid Rıza, "Tahrife uğramamış olan Tevrat ve İncil'de hâlis bir tevhid inancına çarı vardır. İyi amel işleme, Hz.İsmâil'in neslinden gelecek peygamber'in müjdesi vardır. Son peygambere tâbi olma emri vardır. Buna rağmen onlar İncil'i bozmuşlar ve kendi

¹⁷¹ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. 2, s. 363-364

¹⁷² Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., c.2, s. 364

¹⁷³ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 3, s. 253

¹⁷⁴ Saf, 61/6

davetlerine uygun kitap oluşturmuşlardır.” şeklinde görüşlerini açıklamaktadır.¹⁷⁵ Yine Reşid Rıza, “Hz.İsa’nın “Resûl” olarak gönderilmesi hususunda; resûl, risâlet anlamındadır. Hz.İsa, İsrailoğulları’na risâleti öğretecektir ki; resûlün risâlet anlamına gelmesi yaygın bir anlayıştır.”¹⁷⁶ diyerek “Resûl” hakkındaki yorumunu belirtmektedir.

Kur’an da başka ayetlerde “kendisinden bir kelime” “hem dünyada hem de âhirette şerefli”, “Allah’a yakın olanlardan”, “İlahi nimete ermiş” ve “Salihlerden”¹⁷⁷ olarak vasıflandırılan Hz.İsa, 30 yaşından sonra tebliğe başlamıştır.¹⁷⁸

Nitekim Elmalılı Hamdi Yazır, Al-i İmran Suresi 46. ayetinde Hz.İsa’ya atfen geçen “Kehl” kelimesinin; kemâlîne ermiş olan kişi anlamında kullanıldığını açıklamaktadır. Kişinin kemâle erme yaşı ise genellikle 30 yaşı olarak kabul edilir. Hıristiyan kaynaklarına göre de Vaftizci Yahya insanları; Tövbe edin! Çünkü göklerin saltanatı yakındır”¹⁷⁹ diyerek uyardıydı. Hz.İsa’da yaklaşık 30 yaşlarında idi. Yine İncillere göre Hz.İsa insanların günahlarından tövbe etmelerini istemekte ve ahir zamanda kurulacağına inandıkları “Tanrısal Krallık”ın yakında gerçekleşeceğini ve ona hazırlık gerektiğini haber vermektedir.¹⁸⁰

Hz.İsa, Vaftizci Yahya’nın Yahudiye Çölü’ndeki irşat hareketine katılmış ve diğerleri gibi O da vaftiz edilmişti. Bir gün dua ederken gökler açılmış ve kendisine “Ruhu’l-Kudüs” aracılığı ile “ses” gelmiştir.¹⁸¹ Hz.İsa tebliğe 30 yaşından sonra başlamıştır. Hz. Yahya Ürdün’de yaşıyordu ve onun teyze oğluydu. O tek Tanrı’ya inananları gerçek iman sahibi olanları vaftiz ediyordu. Hz.İsa da ”Vaftizci Yahya” ismiyle tanınan Hz. Yahya’ya giderek onun tarafından vaftiz edildi. Bunun ardından görevini yerine getirmek üzere hazırlanmak için çöle gitti. Şeytan onu burada yoldan çıkarmaya çalıştı. Şeytan Tanrı’nın oğlu olarak kudretini kullanıp dünyayı bir kral gibi yönetmesini istiyordu. Ama İsa Şeytan’a uymadı ve Galile gölüne döndü. Kısa bir süre sonra da ilk Havâfîleri onun yanına geldiler. Bunların isimleri bazı küçük farklılıklarla Matta (10: 2-4), Markos (3: 16-19), Luka (6: 14-16) ve Resullerin İşleri’nde (1: 13) verilmektedir. Matta ve Markos İncillerinde zikredilen isimler şunlardır: Simon Petrus, Andreas, Yakub

¹⁷⁵ Reşid Rıza, Muhammed, c.6, s.391

¹⁷⁶ Reşid Rıza, Muhammed, c.3, s.259

¹⁷⁷ Al-i İmran, 3/45; Nun, 4/71; Maide, 5/110; En’am , 6/85; Saf, 61/6

¹⁷⁸ Ali Erbaş, Hıristiyanlık, İst., İnsan Yayınları, 2004, s. 22

¹⁷⁹ Matta, 3/1

¹⁸⁰ Matta, 4:17; Markos,1:14

¹⁸¹ Luka, 3/21

(Zebedi'nin oğlu), Yuhanna, Filipus, Bartolomeus, Tomas, Matta, Yakub (Alfeos'un oğlu), Taddeus, Gayur Simun, Yahuda İskariyot. Tebliğ faaliyetinin başında Hz.İsa bu on iki kişiyi seçmiş ve bunlara havârî ismini vermiştir.

Hz.İsa tebliğini ilk önce Galile'de yapmaya başlamış, ama aynı zamanda Samiriye'ya, Kudüs'e ve Galile'nin kuzey bölgelerine de gitmiştir. O bu gezilerinde kendisini dinleyenlere günahları bağışlama konusunda yetkili olduğunu söylüyordu. Yahudileri birçok konuda eleştiriyor, Yahudi olmayanlara ise çok iyi davranıyordu. Galile'de birçok kimse ona inanmamıştı. Bunlar aynı zamanda Hz.İsa'nın daha önceden benimsenmiş dini uygulamaları da değiştirmeye yeltenmesinden çekiniyorlardı. Ancak Havârîler ona inanmışlardı.¹⁸²

İlk zamanlarda İsa Mesih'in söyledikleri İsrailoğullarını sevindirmiş ve onların etrafında kümelenmesine yol açmıştır. Özellikle Yahudilerin önde gelenleri, okumuşları, alimleri onu devrimci kılmışlar ve öğrettiklerini tehlikeli saymışlar ve amansız düşman kesilmişlerdir. Hz.İsa, "Kuş şeklinde bir şey yapar ona üfler, Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir. Körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltir, evlerinde ne yiyip ne içtiklerini, ne biriktirdiklerine onlara haber vererek mucizeler gösterir, fakat İsrailoğulları ona inanmazlar."¹⁸³

Ancak "Havârîler" diye anılan oniki öğrenci, Allah'a iman etmiş olduklarını, Allah yolunda ona yardımcı olacaklarını, onun yanında yer alacaklarını ifade ederler. Hz.İsa'da bu öğrencileri ile meşgul olmuş ve onları eğitmiştir. Bu konu Kur'an da şöyle anlatılmaktadır: "İsa, onlardaki inkârcılığı sezince: Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? dedi. Havârîler: Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız; Allah'a inandık, şahit ol ki bizler müslümanlarız, cevabını verdiler. (Havârîler:) Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve Peygamber'e uyduk. Şimdi bizi (birliğini ve peygamberlerini tasdik eden) şahitlerden yaz, dediler."¹⁸⁴

Reşid Rıza diyor ki; "Havârî lafzı, Havara kökünden gelmiş, süper zekâ ve incelik demektir. Çünkü havârîler toplumun seçkin ve erdemlileridir. Havârîlerin sayıları hakkında görüş belirtmiyoruz çünkü Kur'an'da havârîlerin sayısı hususunda hiçbir bilgi yoktur. Reşid Rıza, "Her peygamber için bir havârî vardır. Benim havârîm de Zübeyir'dir." hadis-i şerifi naklederek havârîlerin peygamberlerin yardımcıları olduklarını ve havârîlerin;

---

¹⁸² Ali Erbaş, Hristiyanlık, İst., 2004, s. 22-23

¹⁸³ Al-i İmran, 3/49

¹⁸⁴ Al-i İmran, 3/52-53

“İncil’de indirdiğine iman ettik ve Meryem oğlu İsa’ya da tâbi olduk” dediklerini beyan etmektedir.¹⁸⁵ Böylece “Havârîler” Hz.İsa’nın getirdiklerini kabul ederler, Allah’a inanırlar ve İncil’e uyarlar.

Yine Kur’an’da Hz.İsa’nın risaletini inkar edenleri “Bu açık bir büyüden başka bir şey değil” dediklerini, ayrıca Yüce Allah’ın Havârîlere; “Bana ve elçime inanın” diye vahyettiğini, bu düşüncüyü kalplerine attığını, onlarında; “Biz inandık” dediklerine, Müslüman olduklarına Yüce Allah’ı şahit olarak gösterdiklerini okumaktayız.

Daha sonra Hz.İsa’ya inanan bu grubun mucize olarak bir sofrayı indirmesini istemelerini, böylelikle ondan yemeyi, kalplerinin korunmasını, Hz.İsa’nın onlara doğru söylediğinden emin olmayı ve ona şahit olmayı arzuladıklarını, Kur’an şöyle ifade etmektedir: “Hani havârîler "Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten, donatılmış bir sofrayı indirebilir mi?" demişlerdi. O, "İman etmiş kimseler iseniz Allah'tan korkun" cevabını vermişti. Onlar "Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun, bize doğru söylediğini (kesin olarak) bilelim ve ona gözleriyle görmüş şahitler olalım istiyoruz" demişlerdi. Meryem oğlu İsa şöyle dedi: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir âyet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısıdır. Allah da şöyle buyurdu: Ben onu size şüphesiz indireceğim; ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinata hiç bir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim!”¹⁸⁶

“Maide” hakkında hadis kitaplarında bir hayli rivayetler vardır ama “Maide Kıssası” Kur’an da görüldüğü gibi tafsilattan uzak olarak bundan ibarettir. Diğer rivayetlerin doğruluğunu isbat etmek mümkün gözükmemektedir. Böylece Hz.İsa’nın duasıyla sofrayı iner ve Havârîler, ona inanırlar. Yahudilerin önderleri ve okumuşları Hz.İsa’yı devrimci bulmuşlar ve öğretilerini tehlikeli saymışlardır. Hz.İsa onların içinden çıkmışken ona amansız düşman kesilmişlerdir. Bundan Sonra Hz.İsa felsefesi ile meşgul olmuş ve onları eğitmiştir.

Reşid Rıza, “Sözü edilen sofranın hem Ben-i İsrail için çölde taşlarla ağaç yapraklarının üzerine inen kudret helvası olabilir ki, İbn Abbas’ta bu görüştedir, hem de Yuhanna İncili’nde belirtilen Fısıh Bayram’ında verilen ve herkese yeten beş ekmek ve iki balık olabilir.” görüşüyle beraber İbn Cerir’den de şöyle nakilde bulunur: “İstenilen sofranın indirildiğini fakat üzerinde bulunan yemeğin bilinmediği” söyler. İbn Cerir,

¹⁸⁵ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e, c.3 s.256-257

¹⁸⁶ Maide, 5/112-115

“Sofranın üzerinde balık ve ekmek olduğunu söylemenin caiz olmadığını belirterek bu sofrayı bilmenin bir faydasının olmadığını, bilmemenin de bir zararının olmayacağını” ifade eder.¹⁸⁷

Baştan kendisinden hoşlanan halk, karşı telkinlerin de tesiriyle onu reddetmiş hatta ailesi bile bu harekete sıcak bakmaz olmuştur.

Kudüs’teki dini otoritelerce tutuklanan Hz.İsa, Yahudi Yüksek Mahkemesince ölüme mahkum edilmiş daha sonra bu mahkumiyet Roma valisince Çarmıha germe şekline dönüştürülmüştür. İsa(a.s)’ın tutuklanması üzerine öğrencileri ve sevenleri onu yalnız bırakmışlardır.

Sonuç olarak Kur’an, Hz.İsa’nın Peygamberliği hakkında “Kitap Ehlinde hiçbir kimse yoktur ki, ölmeden önce ona inanacak olmasın. Kıyamet günü de O(Hz.İsa), onların aleyhine şahit olacaktır” buyrulmaktadır.

Bu ayeti kerime ile ilgili olarak Reşid Rıza, “Ölüm melekleri ehl-i kitaptan ölecek olanların ruhlarını kabzetmeden önce, Mesih hakikatını onlara bildireceklerdir.” görüşünü açıklamakta ve bu sonuca Hz.Peygamber (s.,a.v)’in ölüm anındaki bir insanın ruh halinin nasıl olacağına dair hadislerinden yararlanarak ulaştığını beyan etmektedir.¹⁸⁸

2.2.7. Teslis Akidesi :

Kelime olarak teslis üçlem, üçleme demektir. Ayrıca bu üçlüğe “Üç unsur” anlamında “Ekanim-i Selâse” adı da verilir. Hıristiyanlığın inanç esaslarının temelini teslis (trinite) akidesi teşkil etmektedir. Hıristiyanlıkta asırlardır inanç sistemi üzerinde tartışmalar olmakla birlikte hemen hemen bütün Hıristiyanlarca kabul edilen Havârîler İnanç Sistemi (Havârîler Kredosu) denilen ortak inançları, oniki madde olarak, üç bölüme ayrılabilir. Bunlardan birincisi Baba, ikincisi İsa, üçüncüsü de Kutsal Ruh’la ilgilidir. Aşağıda maddeler halinde sıralanacak Havârîler İnanç Sistemi’nde görüleceği üzere Hıristiyan inançları, teslis’in üç maddesi etrafında kümelenmektedir:

- I. 1. Ben; Tanrı’ya, kudretli Baba’ya,
- II. 2. Ve O’nun biricik oğlu Rab İsa’ya,
3. Bakire Meryem ve Kutsal Ruh’tan doğmuş olduğuna,
4. Pilatus zamanında Çarmıha gerildiğine, öldüğüne ve gömüldüğüne,
5. Üçüncü gün ölümler arasından dirildiğine,
6. Göklere yükseldiğine,

¹⁸⁷ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e, c.6 s. 212-213

¹⁸⁸ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e, c.6, s. 12

7. Baba'nın sağ'ında oturduğuna,
  8. Oradan ölüleri ve dirileri yargılamak üzere ineceğine,
- III. 9. Ve kutsal Ruh'a,
10. Kutsal Kilise'ye,
  11. Günah'ın bağışlanacağına,
  12. Ölülerin dirileceğine, sonsuz hayata inanırım.¹⁸⁹

Hıristiyan Kutsal Kitabı'nda teslis kelimesini ve teslis inancını açıklayan, sarih (açık) bir ifadeye rastlanılmamaktadır. Aslında "Üçlü Birlik" terimi kutsal kitabın hiçbir yerinde geçmez. Bu terim ilk defa 180 yılında Antakyalı Theophilus tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte "Üçlü Birlik" kavramının dayandığı temeller yeni antlaşmada mevcuttur ve açık ifadesini Matta İncil'indeki vaftiz formülünde bulur, "İmdi siz gidip bütün milletleri şakirt edin! Onları baba, oğul ve Ruhü'l-Kudüs ismi ile vaftiz eyleyin"¹⁹⁰ Mektuplarda da Hıristiyanların birbirlerini selamlamak için kullandığı ifade çoğu kez "Üçlü Birliğe" atıfta bulunmaktadır. Mesela şöyle demiştir: "Dünyaya yabancı Allah tarafından seçilmişlere, peder Allah'ın önbilgisi uyarınca, ruhun takdisi ile İsa'ya itaat etmemiz ve İsa'nın kanı üzerinize serpilmesi için sizlere selam, lütuf ve esenliğin bereketi sizinle olsun."¹⁹¹ Yalnız ilk konsillerden itibaren bu konu tartışılmış, İznik Konsili'nde Baba ve Oğul'un, İstanbul Konsili'nde de Kutsal ruh'un tanrılığı karara bağlanmıştır. Böylece "teslis inancı" bu güne kadar kabul edilmiştir.

Menâr Tefsiri'nde "Teslis Akidesi" başlığı altında, aslında başlangıçta tevhid dini olmasına rağmen putperest kavimlerin inancı olduğu, bu inancı Hıristiyanlığa, Hıristiyan Putperestlerinin taşıdıkları belirtilmektedir. Reşid Rıza aşağıdaki başlıklar altında Batılı düşünürlerin eserlerinden de örnekler vererek kendi görüşünü ifade etmektedir.

a. Brahmanlarda Teslis İnancı :

Muris,(موريس) "Kadim Hint Eserleri" kitabının 6. cildinin 35. sayfasında şöyle diyor: İlkel putperest toplumların inançlarında üçlü ilah inancı yaygındı. Dwan'da (دوان) "Tevratın Hurafeleri ve Diğer Dinlerde olan Benzerliği" adlı kitabının 366. sayfasında şöyle demektedir; Hint dinlerine bir göz gezdirdiğimizde en büyük ve en meşhur inançlarının teslis olduğunu görürüz. Buna kendi öğretilerinde "Trımart" denmektedir. Bunlar; Brahma, Vişnu ve Siva'dır.¹⁹²

¹⁸⁹ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara, 1977, s. 281

¹⁹⁰ Matta, XXVII, 19

¹⁹¹ I.Petrus, 1/2

¹⁹² Reşid Rıza, Muhammed, Tefsirü'l-Menâr, c. 6, s. 71

b. Budistlere Göre Teslis İnancı:

Mr.Faber (مسترفأبر) “Putperestliğin Kökeni” adlı kitabında, Hindular da; Brahma, Vişnu ve Siva’dan oluşan üçlü ilâhı gördüğümüz gibi Budistlerde de aynı inanca rastlıyoruz. Onlar, Buda’nın üç asli unsuru olan bir ilâh olduğunu söylerler. Çinlilerde Buda’ya taparlar. Ve ona “Fu” adını takarlar. Hintliler gibi onlarda üç asli unsurun var olduğunu kabul ederler. Sembollerini ise; A.U.M.’dir.¹⁹³

Budizm’le ilgili günümüz dinler tarihi ve kaynakları ve yapılan çalışmalarda Budizm tanrı anlayışının diğer inançlardaki gibi net ve açık ifade edilmediğini biliyoruz. Bu sebeptendir ki, Budizm’i din dışı bir felsefi hareket olarak görenler de vardır. Reşid Rıza’nın kaynak gösterdiği Mr. Faber’in belirttiği üçleme ve Çinlilerin Buda’ya taptığı bilgilerinin bu gün için yanlış olduğu bir gerçektir. Fakat biz bu bilgilerin de bu bölümde bulunması gerektiği düşüncesiyle yer verdik.

c. Eski Mısırlılara Göre Teslis İnancı :

Dwan (دوان) “Tevrat’ın Hurafeleri” adlı kitabının 473. sayfasında Eski Mısırlıların mübtedilere “Kutsal Üçlüğü” tabir ederler. “Birinci ikinciyi yarattı, ikisi de üçüncüyü yarattılar” şeklinde anlatırlardı. Aynı müellif kutsal üçlünün ikincisi olan “Kelime”nin kökeni Putperest Mısır inancına dayandığını ve Hıristiyanlık inancına da Mısır’dan geçtiğini söylemektedir.

Bonweek (بونويك) “Eski Mısır İnançları” adlı kitabın 402. sayfasında şöyle diyor: Mısırlıların inançlarına girmiş en garip akide, “kelime”nin lahuti olduğu inancıdır. Her şeyin onun aracılığı ile olduğuna, onun Allah’tan çıktığına ve yine “kelime”nin Allah olduğuna inanırlar. Platon, Aristo ve diğerleri de bu putperest inanca yabancı değillerdi.

Sonuç olarak Reşid Rıza şunu söylemektedir: “Benim anladığım Allah’ın Mısırlılara ve onlar gibi insanlara gönderdiği peygamberler “Her şeyin Allah’ın kelimesi ile yaratıldığı”nı söylüyorlardı. Zaman ilerleyip putperestlik içlerine sirayet ettikçe “Kelime”nin irade ve ihtiyariyle iş yapan ayrı bir “zat” olduğunu söylemeye başlamışlardır. Gerçek ise bu “Kelime” bir ve tek olan Allah’ın yaratmak istediği şeyle alakalı iradesinden ibarettir. Ne zaman iradesi bir şeyin yaratılmasına taalluk etse, istediği gibi olur.”¹⁹⁴

¹⁹³ Reşid Rıza,Muhammed, a.g.e., c. 6, s. 72

¹⁹⁴ Reşid Rıza,Muhammed, a.g.e., c. 6, s. 73

d. Ferisiler ve Diğer Asyalılara Göre Teslis İnancı :

Dwan'ın, (دوان) zikri geçen kitabında; Ferisiler'inde, Hindliler gibi üçlü ilâha taptıkları yazılmaktadır. Uzmard (أوزمرد), Mitrat (مترات) ve Ehriman (أهرمن) diye de isim vermektedirler. Uzmard yaratıcı, Mitrat aracı ve kurtarıcı Allah'ın oğlu Ehriman ise kraldır.

Ateşperest Ferisiler'de “Teslis” değil “Tesniye” meşhurdur. Onlar hayrın ve nurun kaynağı, şerrin ve zulmetin kaynağı olan iki ilâhtan bahsederler.¹⁹⁵

e. Yunan ve Romalılar Olmak Üzere Avrupalılarda Teslis :

“Avrupa'nın İlk Sakinleri” adlı kitapta şu ifade geçer: Eski putperestler üç unsorda oluşan tek Tanrı'nın olduğuna inanırlardı.

“Dini Fikirlerin Terakkisi” adlı kitabın birinci cildinin 307. sayfasında şöyle geçer: Yunanlılar Tanrı'nın üç unsurdan oluştuğuna inanırlardı. Din adamları adakları sunarken kutsal sudan üç defa kesim alanına dökerlerdi. Kesim alanının etrafına toplananlara da üç defa su serperlerdi. Buhurdan da buhur alırken de üç parmakla alırlardı. Ve filozofların kutsal şeylerin üçle yapılması gerektiğini söylediklerine inanırlardı. Dini sembollerin tamamında, teslise işaret olsun diye, üç sayısına itina gösterirlerdi.

Reşid Rıza, “Kilise (الكنيسة), Konstantin Hıristiyanlarının içlerine girmesi ile bütün bu şiarları aldı. Ve bu şiarlarla Tevrat'taki Mesih'in şeriâtını kaldırdı. Bununla beraber kendilerini Mesih olarak isimlendirdiler ve Mesih adı ile iş yapmaya devam ettiler.” Şeklinde ifade etmektedir.¹⁹⁶ Kilisenin Hıristiyan dünyasında kurumsallaşması esnasında tüm bu özellikler Hıristiyanların girdiği bölgelerden Hıristiyanlığa katılmıştır.

Fisk (فيسك); “Hurafeler ve Bunları Çıkarıcılar” adlı kitabın 205. sayfasında Putperest Eski Romalıların Allah'a sonra Kelime'ye, sonra da Ruh'a inanarak, teslise inandıklarını söylemektedir.

Barhaust (بارخوست) ; İbranice kamusta şöyle diyor: Fillandiyalıların , “Three Klayf” (تريكلاف) adında bir tanrıları vardır. Heritun gök deleninde tek vücutta üç başı olan heykeli vardır.

Reşid Rıza, “Three Klayf (تريكلاف) kelimesi mürekkeptir. Three üç anlamındadır. Klayf ise sanırım Tanrı manasına gelmektedir. Bununda teslisi ifade ettiğini” ortaya koymaktadır.

¹⁹⁵ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 6, s. 74

¹⁹⁶ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 6, s. 75

Dwan, (دوان): Adı geçen kitabının 377. sayfasında İskandinavlıların, İsveçlilerin, Norveç ve Danimarkalıların da teslise inandıklarını ve isim olarak ta Odin,(أودين) Tyr, (تورا) ve Fara (فري) dediklerini aktarır.

Annemarie Schimmel bu isimleri Tyr, Odin, Ziu şeklinde belirtmekte, Tyr ve Ziu hakkında ise fazla bilgileri olmadığını söylemektedir.¹⁹⁷

Reşid Rıza, “Avrupalılar putperest dinlerini terk edip Tevrat üzerine inşa edilen Mesih(a.s)’in dinine girdiler mi, yoksa putperest inançları üzerine devam edip Mesih’in şahsını inançları içine sokup taptıkları bir Tanrı mı edinmişlerdir?” sorusuyla açıklamalarına devam etmektedir. Onların naklettiklerine göre Mesih Musa’nın şeriâtını yaymaya değil tamamlamaya gelmiştir. Fakat onların kutsadıkları Pavlus, onların dinlerini taş taş, tuğla tuğla yıkmaya başlamıştır. Onları rahatlatacak ve yeni bir dinin tesisini kolaylaştıracak putlar için kurban kesme, akmış kan ve zinayı serbest bırakmıştır.

Reşid Rıza, “Vallahi ben hakkı batıla karıştırma, gerçeği tersyüz etme açısından insanlık tarihinde Hıristiyanlık dininin oluşmasından daha acayip ve garip bir şey görmedim. Makul ve yalnız tevhid inancı üzerine te’sis edilen bir dini, gayri makul putperest teslis inancına çevirmişlerdir. Yunanlıların ve Romalıların Eski Mısırlılardan ve Brahmanlardan aldıkları teslis inancından almışlardır. Tevhid inancını bozmuşlar yerine bid’atlar ve garip adetler koymuşlardır. Zühd, tevazu, kulluk ve başkasını tercih olan bir dini; tamahkar, açgözlü, kibirli, bencil ve insanlığı köleleştirme amacına yönelik, üzerinde buldukları ilkel putperestlik dinine çevirmişlerdir. Öyle ki teslis inancını Beni İsrail’in Peygamberlerine nisbet ettiler ki, gerçekte Beni İsrail peygamberlerinin ağzından teslis konusunda bir tek kelime dahi çıkmamıştır.” görüşünü ifade etmiştir.¹⁹⁸

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Reşid Rıza’ya göre teslis inancı putperestlerin bir inancıdır. Gerçekte tevhid dini olan Hıristiyanlığa bu inanç, Hıristiyan putperestler tarafından girmiştir. Hıristiyan İlahiyatına göre ise “Teslis Akidesi” nin kaynağı mukaddes kitaplarının kendisidir. Reşid Rıza ise Hıristiyanlık dininin gerçekte tevhid dini olduğunu daha sonra Hıristiyanların kendi çıkarları doğrultusunda bu dini tahrife uğrattıklarını ortaya koyarak Hıristiyan aleminin görüşünü reddetmektedir. Rıza’ya göre bu dini Pavlus taş taş, tuğla tuğla yıkmıştır. Hıristiyanlıkta olmadığı halde putlar için kurban kesme, akmış kan ve zina fiilini serbest bırakmıştır. Makul ve yalnız tevhid inancı üzerine tesis edilen bir dini, gayri makul putperest teslis inancına çevirmişlerdir.

¹⁹⁷ Annemarie Schimmel, Dinler Tarihi’ne Giriş, Ankara, 1955, s. 61

¹⁹⁸ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6. s. 75

2.2.7. Meryem Oğlu İsa'nın Ref'i :

İslâm düşüncesinde Hz.İsa'nın doğumu, Çarmıha gerilmesi, ref'i ve nüzülü daima bir tartışma konusu olmuştur. İsa(a.s) çok kısa bir süre peygamberlik yapmış dolayısıyla İsrailoğulları içinde az bir topluluk üzerinde etkili olmuştur. Kur'an-ı Kerim de bu husus; "İsa(a.s.), onlardaki inkârcılığı sezince: Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? dedi. Havâfîler: Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız, Allah'a inandık, şahit ol ki; bizler müslümanız cevabını verdiler. Havâfîler; Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve peygambere uyduk. Şimdi bizi şahitlerden yaz dediler."¹⁹⁹ böylece açıklanmaktadır.

İsrailoğulları bütün peygamberlere yaptıkları şeyleri Hz.İsa'ya da reva görmüşlerdir. Ve hiçbir zaman bekledikleri Mesih olarak İsa(a.s)'i kabul etmemişlerdir. Ona tuzak kurmuşlar fakat Allah, onların tuzaklarını da boşa çıkartmıştı.²⁰⁰ Yine Kur'an da İsa(a.s)'ı Yahudilerin kurduğu plan ve tuzak içine sokmamak için şöyle buyrulmaktadır; "Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları, kıyamete kadar kâfirlere üstün kılacağım, sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim."²⁰¹ Başka bir yerde aynı konu ile ilgili olarak Kur'an, İsrailoğullarına onu öldüremediklerine dair şöyle meydan okumaktadır: "Allah elçisi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük demeleri yüzünden onları lanetledik. Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar. Fakat onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilafa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uymak dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah onu, kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir."²⁰²

Yukarıda belirtildiği üzere İsa(a.s)'ın ref'i konusu her zaman tartışma konusu olmuş, yukarıdaki ayette Allah(c.c) "Onu kendi nezdine kaldırdığını" kesin ve açık olarak ifade etmiştir. Fakat kaldırılışın keyfiyeti nasıl olmuştur? İsa(a.s.)'nin vefat ettirilip, ettirilmediği, diri olarak mı yoksa ruhen mi semaya kaldırıldığı konularda İslâm alimleri arasında ihtilaflar olmuş, farklı görüşlere sahip olmuşlardır.

Al-i İmran süresinin 55. ayetinde geçen "Müteveffike" ve "Râfiûke" kelimeleri ve diğer hususlar Menâr tefsirinde şöyle değerlendirilmektedir: "Teveffi" sözlükte,"bir şeyi tam olarak/bütünüyle" almaktır. Dolayısıyla bu kelime öldürme, anlamında kullanılmıştır.

---

¹⁹⁹ Al-i İmran, 3/52-53

²⁰⁰ Al-i İmran, 3/54

²⁰¹ Al-i İmran, 3/55

²⁰² Nisa, 4/157

Kur'an-ı Kerim'de Zümer 42, Secde 11 ayeti kerimelerine bakılırsa aynı anlam orada görülecektir.²⁰³ Buna göre mezkûr ayetin ilk akla gelen anlamı şöyledir: “Gerçekten ben seni öldüreceğim/ruhunu alacağım ve ondan sonra da seni katımda yüksek bir yere koyacağım/getireceğim.”(Meryem süresi 53. ayette bu anlam vardır.) Nitekim Yüce Allah (c.c) “ebrar” denen iyi zatları kendine izafe etmekte, diğer bir deyişle onların kendi katında olduklarını ifade etmektedir.²⁰⁴

Reşid Rıza'ya göre önyargılı olmayan, birtakım rivayet ve görüşlerden arınık olarak ilmi kriterlerle bu ayetleri okuyan her kâri bu şekilde anlar. Ancak Müfessirler ayeti “Hz.İsa cesediyle birlikte göğe yükseltildi” anlamına gelen rivayetlere uygun bir hale getirmek için onu zahirinden uzaklaştırıp te'vil etmişlerdir.

Reşid Rıza, M. Abduh'un konuya dair uzun bir pasajına yer vermektedir. Abduh bu pasajında önce “müteveffi” kelimesi hakkında müfessirlerden üç görüş nakletmektedir;

- 1 – Seni uyuturum,
- 2 – Seni ruh ve cesedinle birlikte yerden alırım/kabzederim. Buna göre “Refiuke” kelimesi “Müteveffike” kelimesinin açıklayıcısıdır,
- 3 – Seni, sana saldıranlardan kurtarırım ve böylece onlar seni öldüremezler. Sonra seni kendime doğru yükseltirim. Bu son görüş cumhura nisbet edilmektedir.

Daha sonra Abduh ayetin anlaşılması konusunda iki görüşe yer vererek şöyle demektedir: Mezkur ayetin anlaşılması sadedinde bilginlere nisbet edilen iki görüş vardır:

A) Bazı bilginlere göre(bu görüş meşhurdur) İsa(a.s) ruhen ve bedenen diri olarak göğe kaldırılmıştır. İsa(a.s) İslâm şeriâtıyla hükmetmek üzere ahir zamanda yeryüzüne inecek ve daha sonra ruhu Allah(c.c) tarafından kabzedilecektir.

B) Bazı bilginlere göre ise mezkûr ayet zahiri üzeredir. “Teveffi” kelimesi ise burada ilk akla gelen anlamı olan ölümden kullanılmıştır. Göğe yükseltmek, ölümden sonra sadece ruhen vuku bulmuş bir olaydır. “İnnî Müteveffike” sözündeki hitap her ne kadar şahsa yönelmişse de kastedilen ruhtur. Zira hakikatte insan ruhtan ibarettir. Beden onun elbisesi konumunda olup ziyadeleşir, azalır ve değişir.

Ayrıca bu görüşün sahipleri İsa(a.s)'ın göğe yükselişi ve ahir zamanda yere inışı hakkında şu iki yoruma yer vermektedirler:

- 1 – Hz.İsa'nın bedenen yükselişi ve inişini ifade eden hadisler ahad hadisler olup itikadî konularda delil olarak kabul edilmezler. Zira itikat yakine/kesinliğe dayanır ki, bu

²⁰³ Reşid Rıza, Muhammed, Tefsîrû'l-Menâr, c. 3, s, 260

²⁰⁴ Reşid Rıza, Muhammed, Tefsîrû'l-Menâr, c. 3, s, 261

da ancak Kur'an veya mütevatir hadislerle olur. Oysa bu konuda ne ayet ne de mütevatir hadis vardır.

2 – Hz.İsa'nın yeryüzüne inişini tevil ederek şöyle derler: Hz.İsa'nın nüzülünden maksat onun, hayatında yaymaya çalıştığı sevgi, saygı, barış gibi ilkelerin yaygınlık kazanmasıdır. Yani onun şeriâtı yeryüzüne hakim olur. Ve böylece insanlar şer'i manaların formuna değil özüne vâkıf olup öylece yaşarlar. Yoksa Hz.İsa'nın kendisi nazil olamaz.²⁰⁵

Reşid Rıza, hocasından naklettiği yukarıda belirttiğimiz bu uzun pasajdan sonra şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Hocam bu konuyu böyle uzunca izah etti. Ancak ileri sürülen görüş, bu konuda varid olan hadislerin zahiriyle çelişmektedir. Yalnız bu görüşü benimseyenler yani te'vilciler kendi görüşlerini desteklemek için şöyle diyebilirler: Hz.İsa'nın bedenen yükselişini ve inişini ifade eden hadisler-çoğu hadislerde olduğu gibi- mana ile rivayet edilmiştir. Dolayısıyla ravi kendi anladığını işin içine katmış olabilir.”

Reşid Rıza, daha sonra hocasına yöneltilen bir soruya ve ondan taraf verilen cevaba yer vererek şöyle der: “Üstada Deccal'den ve Hz.İsa'nın onu öldürmesinden soruldu. Üstad şöyle cevap verdi: Deccal; hurafe, kötülük ve düzenbazlığı sembolize eder, Hz.İsa ise bu düzenbazlığı, kötülükleri kaldıran ve şeriâtı bütün sır ve amaçlarıyla vaaz eden hidâyetçiyi sembolize eder. Kur'an ve sünnet en büyük hidâyet kaynağıdır” ve dolayısıyla başka bir hidâyetçiye gerek yoktur.²⁰⁶

2.2.8. Çarmıh Hâdisesi ve Kefâret :

Hıristiyanlık İlahiyatında, Hz.İsa'nın insanoğlunun günahlarına karşılık “Kefâret” olarak gelmiş olması ve bunun için “Çarmıha Gerilmesi” inancı, çok önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Kur'an'a tamamen zıt ve İslâmiyet ile Hıristiyanlığın temel ihtilaf konusunu teşkil etmektedir. Mesih'in insanlık için Çarmıha gerilmesi inancını, inançların temel taşı ve esası saymışlardır. Bu inanç dinlerinin temelini ve esasını oluşturur. Teslis ve benzeri ise tali inançlardır. Çarmıha gerilme ve kendini feda etme inancı Hıristiyanların inançlarının temeli olmasaydı, davette ilk çağırdıkları şeyde olmazdı.²⁰⁷

Hiç şüphe yok ki, bu inancın kaynağını İnciller oluşturmaktadır. İnciller, Mesih'in bütün beşeriyetin günahına Kefâret olarak geldiğini²⁰⁸ ve onun Baba'nın yanında şefaathçi

²⁰⁵ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 3, s, 261

²⁰⁶ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 3, s, 262

²⁰⁷ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 6, s, 20

²⁰⁸ I.Yuhanna, II/2

olduğunu²⁰⁹ haber verir. “Allah bizi sevdiği için günahlarımıza Kefâret olarak oğlunu gönderdi”²¹⁰ ifadesiyle Allah’ın beşeriyete olan sevgisi “Kefâret İnancı’nın” temeli olarak gösterilmiş ve İznik Konsili’nde (M. 325) Hz.İsa’nın Kefâret olarak gelişi resmen kabul edilmiştir. İslâmiyet’te ise Kefâret inancına karşı taban tabana zıt olan görüş hakimdir. Mü’min başka birisinin işlediği suçun ve günahın sorumluluğunu asla taşımaz²¹¹

Başka ayetlerde, herkesin kazandığının kendine ait olduğunu, iyilik yapanın kendi lehine, kötülük yapanın kendi aleyhine olduğunu, hiçbir günah sahibinin başkasının bir günahını çekmeyeceğini²¹² zerre kadar hayır işleyeninin onun mükâfatını göreceği; zerre miktarı kötülük işleyeninin onun cezasını göreceği²¹³ bildirilmektedir.

İsa(a.s.)’ın Kefâreti ve Çarmıha gerilmesi konusunda ana görüş olarak “Aslî Suç” nazariyesi, Kur’an-ı Kerim tarafından Hıristiyanlara yönelik olarak doğrudan doğruya tenkit edilmemiştir. Ancak Kur’an’da ferdi mesuliyet’e önem verilmiştir. Bu bağlamda hiçbir kimse başkasının işlediği günahın ve suçun sorumluluğunu taşımaz. Herkesin kazanacağı kendisine aittir. İyilik lehine olduğu gibi kötülük de aleyhine olacaktır.

Genel Hıristiyan itikadının, Hz.İsa’nın Kefâreti ve Çarmıha gerilmesi konusundaki bu ana görüşü üzerinde, İslâmî tefekkürün reaksiyonu yine Kur’an-ı Kerim’le başlamıştır. Gerçi, Kur’an-ı Kerim’de doğrudan doğruya Hıristiyanlara hitap edilerek “Aslî Suç” doktrini tenkit edilmemiştir. Fakat İslâm’ın yerleştirmek istediği iman ilkesinin muhtevası içinde, ferdi mesûliyet çok fazla önem verilmiştir. İslâm toplumunda mü’min, başkasının işlediği suçun ve günahın mesûliyetini taşımaz. Kur’an-ı Kerim, “Kim zerre miktarı bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir, kim de zerre miktarı bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir”²¹⁴ şeklindeki açık emri ve “Herkesin kazanacağı ancak kendine aittir. Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekemez”²¹⁵ beyanı ile Hıristiyan teolojisinin “Aslî Suç” nazariyesini kökünden kurutmuştur.

Yine Kur’an-ı Kerim, Hz.İsa’nın Çarmıh’ta öldüğünü beyan eden Hıristiyan itikadını reddederek “Aslî Suç”un bir sonucu olan kefâret hâdisesini de kabul etmez. Hz.İsa’nın Çarmıh’ı ve Kefâreti konusundaki açıkladığımız Hıristiyânî inancı, Kur’an-ı

---

²⁰⁹ I.Yuhanna, II/1

²¹⁰ I.Yuhanna, IV/10

²¹¹ İsrâ, 17/15

²¹² Enam, 6/164

²¹³ Zilzal, 99/7-8

²¹⁴ Zilzal, 99/7-8

²¹⁵ Enam, 6/164

Kerim, Şu açık emriyle kesin bir Şekilde reddetmiŐti: “Biz Allah’ın Peygamberi olan Meryem’in oğlu İsa’yı öldürdük demeleri sebebiyle kendilerini lânetledik, rahmetimizden kovduk. Hâlbuki onlar, İsa’yı öldürmediler ve asmadılar. Fakat kendilerine bir benzetme yapıldı. Esasen İsa’nın katli hakkında kendileri de ihtilâfa düşüp kesin bir Şüphe içindedirler. Onların bu öldürme hâdisesine ait bilgileri yoktur. Ancak kuru bir zan içindedirler. Onu gerçekten öldürmemiŐlerdir.”²¹⁶

Hz.İsa’nın Çarmıh’ta öldüğü Şeklinde belirtilen Hıristiyan imanının, Kur’an-ı Kerim’le başlayan reddi; daha sonra İslâm polemiķçileri tarafından geliştirilmiŐ ve bu konuda Hıristiyan Kitab-ı Mukaddesi’nden birķok nakiller sunulurak Kur’an-ı Kerim ayetlerinin te’yidine yönelinmiŐtir.²¹⁷

Bu açıklamalardan sonra Menâr Tefsirinde “Çarmıh Akidesi’ne yapılan reddiyeler”i faydalı olacağı düşünceyiyle aynen maddeler halinde sıralanmaktadır:

1-“Bu alemin yaratıcısının her Şeyi bilen ve her Şeyi yerli yerince yaratan olması gerekir” akli deliline inananların Çarmıh inancını kabul etmesi mümkün değildir. Zira bu inanç yaratıcının cahil olmasını gerektirir. Sanki yaratıcı Adem’i yarattığında durumunun ne olacağını bilmiyordu ve yaratıcıya isyan ettiği zaman da adalet ve rahmetin gereğinin ne olduğunu bilmiyordu da yaratılışından binlerce yıl geķtikten sonra mı aklına geldi. Rahmet ve adalet sıfatlarının gereğini yapmaktan cahildi de bu ikisi arasında tenakuza düştü. Dolayısıyla Çarmıh inancını ancak aralarında din konusunda “Din akılla uyuşmaz” iddiasını bir ön Şart olarak görenler kabul etmektedir.” Yoksa akli delilleri kabul edenlerin Çarmıh inancını kabul etmesi asla mümkün olamaz.²¹⁸

2-“Çarmıh inancını kabul edenler her bağımsız aklın imkânsız gördüğü, Kâinatın yaratıcısının yeryüzünde bir kadının rahmine hulul ettiğini kabul etmelidir ki yeryüzünün diğer varlıklara oranı zerre(atom)den daha küçüktür. Sonra bu yaratıcı(onlara göre); yiyen, içen ve beşerin maruz kaldığı diğer Şeylere maruz kalan biri haline geliyor. Daha sonra düşmanları onu hırsızlarla birlikte zorla yakalayıp Çarmıha geriyorlar ve bunu da yine yaratıcının göndermiş olduğu bir kitabın hükmü gereğince yapıyorlar. Bu asla mümkün değildir”²¹⁹

---

²¹⁶ Nisa, 4/157

²¹⁷ Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Ankara, 1998, s.138

²¹⁸ Reşid Rıza, a.g.e, c.6, s.22

²¹⁹ Reşid Rıza, a.g.e, c.6, s.22

3-“Bu inanç yaratıcı, alim ve hakim olanın binlerce yıl tefekkür ettikten sonra murad ettiği şeyin tamamlanmadığını gerektirir. Şöyle ki beşeriyet Çarmıhla da günahtan kurtulamamıştır. Onlara göre kurtulmak için Çarmıha inanmak da şarttır. Aslında onlar da inanmamışlardır-bize göre Çarmıha aslında kimse inanmamıştır. Zira iman aklın kesin olarak tasdikidir. Aklın böyle bir şeyi idrak etmesi de mümkün değildir. Onların Çarmıha inandığını iddia edenler, kalplerinde taşımadıkları inancı, bu inancı telkin edenleri taklit ederek dilleri ile söylemektedirler. Eğer böyle bir şeye iman diyecek olursak; beşeriyetin çoğu bunu kabul etmemekte ve akli delillerle reddetmektedir. Bir kısmı da temeli akli delillerle sabit olan bir dinin nakli delilleri ile bu inancı reddetmektedir. İnsanlar arasında bu inançtan haberi olmayanlar ve bu inancı başka tanrılar için iddia edenler de var. Hıristiyanların iddiasına göre; Allah onları melekutuna sokmadığı halde onlara azap ederse Çarmıh inancının kuralına göre Allah rahim olmaz. Bu inançla adalet ve rahmet sıfatı nasıl bağdaştırılabilir.”²²⁰

4-“Bu inanç daha korkunç bir şeyi gerektirir. O da; yaratıcının rahmet ve adaletini birleştirerek muradını gerçekleştirmekten aciz olmasıdır (ki Allah bundan münezzehtir). Bu inanç yaratıcının adalet ve rahmetini nefyetmektedir. Zira yaratıcı ona azabı hak etmediği ve asla günah işlemediği halde beşer olarak azap etmiştir. Mızrak darbesi ile veya Çarmıhla cezalandırılması-bu onların iddiasıdır- kesin olarak rahim ve adil olan yaratıcıdan beklenemez. Yaratıcı nasıl adaletsiz, merhametsiz düşünülebilir veya yaratıcı adil ve rahim olup bu sıfatlarını yok edecek bir duruma kendini nasıl düşürür ve bunların arasını bağdaştırmaya çalışırken bu iki sıfatı da nasıl kaybedebilir.”²²¹

5-“Amel ve ahlak durumu ne olursa olsun Çarmıha inananlar ahiret azabından kurtulacaksa o zaman buna inananların ibahi²²² olmaları gerekir. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarıp nesli, harsi yok eden, insanların mallarına ve ırzlarına tecavüz eden yalancı ve kötüler eğer cezalandırılmayacaksa o zaman onlar dünyada istedikleri her şeyi yapabilirler ve o zaman insanlığın başına gelenleri bir düşünelim. Eğer diğer haçlılar gibi işlediği hata ve günahlarına karşı cezalandırılacaksa o zaman Çarmıh inancının ne özelliği vardır. Eğer Allah katında bir ayrıcalığı varsa o zaman ilahi adalet nerededir.”²²³

6-“Ne akıl sahipleri ne de hukuk ve kanun bilginlerinin, “insanın günahının bağışlanması veya efendinin kendisine isyan eden kölesini bağışlamasını adalet ve kemâle

---

²²⁰ Reşid Rıza, a.g.e, c.6, s.22

²²¹ Reşid Rıza, a.g.e, c.6, s.22-23

²²² Her şey mubahtır anlayışını kabul eden bir fikri akım

²²³ Reşid Rıza, a.g.e, c.6, s.23

ters düşmektedir” iddiasını kabul ettikleri görülmemiştir. Tam tersine affetmek en büyük faziletlerden sayılmaktadır. Dolayısıyla, Hıristiyanların “af ve mağfiret adalet ve kemâle terstir” iddiası kabul edilebilir bir iddia değildir.”²²⁴

Önceki paragraflarda geçtiği gibi İslâm Dininde genel manasıyla insan işlediği suçun cezasını kendisi çeker ve bir suça sadece bir defa karşılık görür. Eğer pişman olur ve tövbe ederse, Rabbi dilerse onu bağışlar. Ve kurtuluşa erenlerden olur. Reşid Rıza’nın, insanların kurtulması için Çarmıha gerek olmadığını açıklayan görüşleri şöyle geçmektedir: “İnsanın âhiret azabından kurtulması ve ebedi mutluluk ve nimetlere ulaşması, nefsini tezkiye ederek, ahlaki bozukluktan ve batıl inançlardan temizleyerek olur. Böylece batıl ve şerlerden arınmış, hayır, iyi şeyler ve üstün meziyetlerle donanmış olur. Âhirette azaba dūçar olunma da bunun zıddı ile gerçekleşir. İnsanların suçtan kurtulması için Çarmıh inancı gerekli değildir.”²²⁵

Yine Reşid Rıza, “Çarmıh ve feda etme inancı”nın putperest kavimlerden geçtiğini şöyle ifade etmektedir: Çarmıh ve feda etme inancı putperest kavimlerden geçmiştir. Dwan (دوان)‘nın “Tevrattaki Hurafeler ve Diğer Dinlerdeki Karşılıkları” adlı kitabının 181-182. sayfasında özetle şöyle diyor: “Günahlardan kurtulmak için ilahlardan birini kurban vererek kurtulma düşüncesi, Putperest Hindulara ve daha başkalarına göre de çok eski zamanlara dayanır.”²²⁶

Konumuzla ilgili olarak Hıristiyanlıkla İslâm arasını cem etme/uzlaştırma, hususunda Reşid Rıza şu görüşleri beyan etmektedir: “Gerçek şu ki İslâm, Hz. Muhammed’in, Mesih’in ve diğer bütün peygamberlerin dinidir. İmkansız olan, batılın hiçbir yerine karışmadığı Kur’an dini ile putperest feda inancı, Çarmıh inancı, üç tektir ve tek üçtür hakikatına dayanan Pavlus’un inanç sistemini uzlaştırmak ve birleştirmektir. Teslis ile nasıl uzlaştırılır? Veya insanın kurtuluşu imana ve ameline dayanması inancı ile putperest feda inancına dayalı kurtuluş inancı nasıl uzlaştırılır.”²²⁷ şeklindeki ifadesiyle Reşid Rıza, Hıristiyanlığın şimdiki durumuyla İslâmiyet’in uzlaşmasının asla mümkün olmadığını ifade etmektedir.

Aktarılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere Reşid Rıza, Hıristiyanlık ilahiyatının temelini oluşturan İsa(a.s)’ın “Kefâret” olarak gelmesi ve “Çarmıha Gerilmesi” inancını

²²⁴ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 6, s. 23; bkz. Akidetu’s- salbi ve’l-fida, Matbaatu’l-Menâr, 2.bsk, Mısır, 1355, s. 18-21

²²⁵ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 6, s.23

²²⁶ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 6, s. 26

²²⁷ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 6, s. 46

kesinlikle reddetmektedir. O'nun açıklamaları Kur'an ayetlerine paralellik arz etmektedir. Herkes kendi yaptığından sorumludur. Hiçbir kimse başkasının günahından mes'ul tutulamaz. O'na göre "Kefâret İnancı" günahlardan kurtulmak için ilahlardan birini kurban vererek kurtulmak düşüncesi putperest Hindulara ve çok eski zamanlara dayanmaktadır. Hıristiyanlık İlahiyatına göre ise Hz.İsa bütün insanoğlu için kendini feda ederek Çarmıha gerilmiştir. Reşid Rıza ise Hıristiyanlara İslâm akidesine göre cevap vermiş, hiçbir kimsenin başkasının günahından sorumlu olmayacağını ortaya koymuştur. Ve Hıristiyanların da Çarmıh inancı üzerinde şüpheleri olduğunu ifade etmiştir. Bu anlayıştaki bir Hıristiyanlıkla putperest feda inancı, Çarmıh inancı, üç tektir ve tek üçtür hakikatine dayanan Pavlus'un inanç sistemi ile Hz. Muhammed'in, Mesih'in ve diğer peygamberlerin dini olan İslâm'ı uzlaştırmak asla mümkün değildir.

2.2.9. İncilin Tahrif Edilmesi :

İslâm dini, evrensel nitelikli ve ilahi dinlerin sonucusudur. Dolayısıyla O'nun yüce kitabı Kur'an-ı Kerim'in de diğer dinlere ve onların mensuplarına hitap etmesi de tabîdir. Kur'an-ı Kerim, İslâm dışı inanç sistemlerinin varlığını ve onların müntesiplerinin mevcudiyetini kabul etmekle, zorla İslâm'a getirilmesini tasvip etmeyerek, yer-yer fazla teferruata girmeden bu inanç sistemlerinin tutarsızlıklarını ve İslâm'ın berrak itikat esasları karşısında ki geçersizliklerini de göstermiştir.²²⁸

Kur'an-ı Kerim'de İslâm dışı bir çok itikad şekillerine temas edilmektedir. Ve Kur'an din politikası hiçbir dine şiddet göstermez. Konumuz gereği Kur'an-ı Kerim'in, diğer dinlerin tenkidinden ziyade, Ehl-i Kitaba bakış açısı da oldukça ilginçtir. Kur'an-ı Kerim,"Ehl-i Kitap" tabiriyle, özellikle Yahudileri ve Hıristiyanları muhatap alır. Kur'an-ı Kerim'in genel din tenkidi içinde gerek Yahudilerin ve gerekse Hıristiyanların durumu değişik tarzda ele alınmıştır. Çünkü Kur'an-ı Kerim, her iki din mensubunu da; peygamberlerinin getirdiği kitapların orijinali nokta-i nazarından İslâm ve hak din mensubu olarak telakki eder.²²⁹ Bu konuda şöyle der: "Musa dedi ki : Ey kavmim ! Eğer Allah'a inandıysanız ve ona teslim olduysanız sadece O'na güvenip dayanın"²³⁰

---

²²⁸ Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara karşı yazdığı reddiyeler ve tartışma konuları, T.D.V. yay.

Ankara, 1998, s.6

²²⁹ Mehmet Aydın, a.g.e, s.8

²³⁰ Yunus, 10/84

Hız.İsa, onlarda ki inkarcılığı sezince : “Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? dedi. Havâriiler: Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız, Allah’a inandık, şahit ol ki! Bizler Müslümanlarız” cevabını verdiler.²³¹

Ehl-i Kitaptan bir grup, Kur’an-ı Kerim-i işittikleri zaman “Ona iman ettik, çünkü O, Rabbimizden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de müslüman idik” derler.²³²

Böylece görülüyor ki, Kur’an-ı Kerim, semavi şeriâtlere ilk orijinaliteleri yönünden ters düşmüyor, bilakis geçmiş şeriâtlere bir teyit edicisi durumunda görülüyor. Bu bakış açısı içinde, gelen bütün peygamberlerin, indirilen bütün kitapların, kendinden önceki tasdik ve te’kid üzere geldiklerini, Kur’an-ı Kerim bize haber veriyor. Buna göre İncil, Tevrat’ı doğrultuyor ve te’yid ediyor. Kur’an-ı Kerim ise İncili, Tevrat’ı ve ikisi arasında gelen bütün semavi kitapları doğruluyor ve onları te’yid ediyor.²³³

İslâm-Hıristiyan münasebeti perspektifinde Kur’an’ın, Tevrat’ı ve İncili asliyeti yönüyle tasdiki ve te’yidi söz konusudur. Yoksa Hıristiyanlığın itikat nokta-i nazarında tavrı, hiç de müspet değildir. Kur’anı Kerim, Hıristiyanlığın kutsal kitap İncil’in İsa(a.s.)’dan sonra geçirdiği değişiklikleri ve Hıristiyanların yanlış itikatlarını “Gözetici-Şahit” olmasıyla ortaya çıkarmaktadır.

Goldziher eserinde: “İslâm-Hıristiyan polemik tarihinin, en hareketli tartışma konularından birisi, Tevrat ve İncil’in tahrifi problemidir. Bu konudaki İslâmi tefekkürün gelişimini, İslâm polemığının en eski kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’in kendisi teşkil eder. Kur’an-ı Kerim’den kaynaklanan polemik unsurların en önemlisi ehl-i kitabın ellerinde bulunan “münzel kitapları” tahrif, tebdil ve tağyir ettikleri şeklindeki Kur’anî suçlamalardır” der.²³⁴

Kur’an-ı Kerim, tahrif ithamını hem Yahudilere hem Hıristiyanlara yöneltir. Kur’an’ın ortaya koyduğu tahrif ithamları şunlardır: Hz.İsa’nın ve Musa’nın kendilerine “Uzeyir Allah’ın oğludur” ve “Mesih(İsa) Allah’ın oğludur” gibi sözleri Hıristiyanların ve Yahudiler’in ağızlarıyla geveledikleri, uydurduklarıdır.²³⁵ Yine Kur’an-ı Kerim, “mevcut Hıristiyanların Hz.İsa’nın getirdiği İncil’le hiçbir alakalarının olmadığını”²³⁶ açıklamaktadır. Ayrıca Kur’an-ı Kerim Yahudi Hahamlarının ve Hıristiyan Rahiplerinin

---

²³¹ Al-i İmran, 3/52

²³² El- Kasas 28/53

²³³ Mehmet Aydın, a.g.e, s.8

²³⁴ Mehmet Aydın, a.g.e, s.145

²³⁵ Tevbe, 9/30

²³⁶ Maide, 5/68

dünya menfaati ve rüşvet karşılığında mukaddes kitaplarındaki ayetleri değiştirdiklerini ve hükmünü menfaatleri doğrultusunda yorumladıklarını, sarahatle ortaya koyar.²³⁷

Kur'an-ı Kerim'in Hıristiyanlara karşı yönelmiş olduğu bu tahrif, tebdil ve tağyir isnadı zımnen Hz. Peygamberin tebşirâtı konusunda da geçerlidir.²³⁸ Kur'an "Hatırla ki, Meryem oğlu İsa; Ey İsarailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat O, kendilerine açık deliller getirince bu apaçık bir büyüdür, dediler."²³⁹ Bu ayeti kerime ile Hz.İsa'nın kendi lisaniyle, İsrailoğullarına kendinden önceki Tevrat'ı tasdikleyici ve kendinden sonra gelecek ismi Ahmed bir peygamberi müjdeci olarak geldiğini haber verir. Yine Kur'an da, "Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyanlar (varya), İşte, O peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O peygambere inanıp O'na saygı gösteren, O'na yardım eden ve O'nunla birlikte gönderilen Nur'a (Kur'an'a) uyanlar var ya, İşte kurtuluşa erenler onlardır."²⁴⁰ Bu ayeti kerimede Hz.Peygamber'e ve Kur'an'a uyan ehl-i kitabın kurtuluşa ermesinin müjdelenmesi gibi İncil'de de isim ve sıfatı yazılı olan bu ümmî Nebi'ye tâbi olan Hıristiyan ve Yahudiler övülmektedir.

Böylece Kur'an-ı Kerime göre mevcut İncillerde, Hz.İsa'nın haber verdiği "Ahmed(Muhammed)" peygamberin isminin bulunması zaruridir. Hıristiyanların böyle bir ismin olmadığını iddia etmeleri, mevcut İncillerin tahrifinin bir neticesi olduğu anlamını doğrudan doğruya çıkaracaktır.²⁴¹

"Ey kitap ehli! Siz, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni hakkıyla uygulamadıkça, (doğru)bir şey(yol) üzerinde değilsinizdir de. Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun küfür ve azgınlığını elbette arttıracaktır. Kâfirler topluluğuna üzülme"²⁴² ayet-i kerimesi ile ilgili olarak Menâr tefsirinde şu bilgiler geçmektedir:

Yüce Rabbimiz burada ehli kitap olarak isimlendirilen Yahudi ve Hıristiyanlara hitaben şöyle diyor: Sizin Allah'a davetiniz, Hz.İsa'ya, Hz. Musa'ya ve diğer Nebilere tâbi olmanız, İncil'in ve Tevrat'ın içeriğiyle amel etmediğiniz sürece, bundan bir fayda

---

²³⁷ Tevbe, 9/34

²³⁸ Mehmet Aydın, a.g.e, s,15

²³⁹ Saf, 61/6

²⁴⁰ A'raf, 7/157

²⁴¹ Mehmet Aydın, a.g.e, s,15

²⁴² Maide, 5/68

sağlayamazsınız. Dilinizle bu peygamberlere tâbi olduğunuzu söylemeniz size bir fayda sağlamayacaktır. Çünkü dinin emri, gönderilen kitapların içeriğiyle amel etmektir. İncil ve Tevrat'ta hâlis olan tevhid inancına çağrı vardır. İyi amel işleme Hz. İsmâil'in neslinden gelecek peygamberlerin müjdesi vardır. Çünkü; gönderilen Tevrat ve İncil'de Kur'an-ı Kerimin son kitap ve gönderilen bütün peygamberlerin dininin kemâle ereceğini haber vermektedirler. Ancak Hıristiyanlar kendilerine indirilen İncil'in içeriğiyle ne o zaman ne de şimdi amel etmişlerdir. Davetlerinde hiçbir zaman samimi olmamışlardır. Çünkü; gönderilen İncil'de son peygambere tâbi olunması emri vardır. Ancak bunlar İncil'in içeriğiyle amel etmeyip, bozarak kendi davetlerine uygun kitap oluşturarak tebliğde bulunmuşlardır. Biz şunu söylüyoruz; “Ey İngiltere’de, Almanya’da ve Amerika’da bulunan Hıristiyanlığın davetçileri! Bizler size itimat etmiyoruz ve güvenmiyoruz. Çünkü sizler gerçek iman üzere değilsiniz. “Ey bizleri Tevrat ve İncil’e çağıran sizler! İman üzere değilsiniz, kendi dininize siz bile güvenmiyorsunuz, davetinizde de samimi değilsiniz.” Bundan dolayı ne siz, ne de milletiniz elinizde bulunan Tevrat ve İncilleri ikâme edemezsiniz. Ama siz gelip teslim olup iman edeceğinize yukarıdaki ayeti gerekçe göstererek diyorsunuz ki; “Bakın Kur’an bile Tevrat ve İncili ikame etmemizi emrediyor, demek ki bu kitaplar tahrif edilmemiştir. Yazıklar olsun!” Yukarıdaki ayet-i kerimenin “Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun küfür ve azgınlığını elbette arttıracaktır. Kâfirler topluluğuna üzülme” son kısmı kendinden öncekini te’kit etmektedir. Çünkü; ehli kitabın çoğu Kur’an’a iman edeceklerine tuğyanda, küfürde ve fesatta daha da azgınladılar. Çünkü onlar, Kur’an’a ırkçılık ve düşmanlık gözlüğü ile hep baktılar. Bu gözlük onları küfürde ve fesatta daha da azgınladıldı. İman ve insaf gözlüğü ile bakan diğer ehli kitabın bir kesimi ise hidâyetten nasibini aldılar, basiret gözlüklerini takıp Kur’an’a iman ettiler. Böylece İncil ve Tevrat’ta da müjdelenmiş Hz. Muhammed’e ittiba etmiş oldular. Aslında ayet onları aciz konumuna düşürüyor. Çünkü; onların Tevrat ve İncil’i ikame etme şansları yoktu. Tek çareleri son kitap ve son peygambere tabi olmaları idi.”²⁴³

Tevbe Suresi’nde geçen ilgili ayetlerden Menâr Tefsiri’nde şu yorumlar yapılmaktadır: Ehl-i Kitap yani Yahudi ve Hıristiyanlar hakiki manada Allah’a inanmadıkları gibi, tevhid inancı üzere kendilerine gönderilen elçiye de gerçek manada inanmamışlardır. Aynı şekilde Yahudi ve Hıristiyanlar gerçek manada hâsil olacak olan âhiret gününe de inanmamaktadırlar. İnsanların Dünya’daki gibi, tıpkı bir beşer gibi hem

²⁴³ Reşid Rıza, Muhammed , Tefsîrü’l-Menâr, c. 6, s.391-392

ruh hem de beden olarak dirileceklerini söylemektedirler. İşte onlar bu söylemlerinden dolayı hem iman hem de amel bakımından bir acziyet içerisindedirler. Bir tarafta Hz.İsa'ya inandık diyorlar ve Hz.İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu söylüyorlar fakat hayatlarını, doğruluk üzere gönderilen Hz.İsa'nın getirdiği sisteme göre değil de, tam onun tersine batıl üzerine hayatlarını bina etmektedirler. Onlar hak dine de inanmamaktadırlar. Bir taraftan ehl-i kitap yani Yahudi ve Hıristiyanlar, Hz. Musa ve Hz.İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia ediyorlar fakat onların getirdiği dine tabi olmaksızın rahiplerin, hahamların ve babalarının hayatlarını taklit ederek hayatlarını sürdürüyorlar. Taklit ettikleri bu kimselerin yaşamları da Hz.İsa ve Hz. Musa'nın yaşam biçimiyle tamamen çelişen ve batıl üzere bir hayattır. Bu da, bunların söylemleriyle yaptıklarının tamamen bir çelişki içinde olduklarını göstermektedir.²⁴⁴ “Yahudiler, Uzeyr Allah'ın oğludur dediler. Hıristiyanlar da Mesih(İsa) Allah'ın oğludur dediler. Bu, onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (Sözlerini)Daha önce kâfir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da(Haktan batıla) döndürülüyorlar! (Yahudiler)Allah'ı bırakıp bilginlerini(hahamlarını), (Hıristiyanlar)da rahiplerini ve Meryemoğlu Mesih'i(İsa'yı) Rabler edindiler. Hâlbuki onlara ancak tek İlah'a kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka Tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeyden uzaktır.”²⁴⁵

Görülüyor ki; Tevbe Suresi'ndeki bu ayetlerle ilgili olarak Reşid Rıza, Yahudilerin ve Hıristiyanların tevhid inancı üzere kendilerine gönderilen elçilere inanmadıklarını, gerçek manada ahiret inançlarının olmadığını, Hz.İsa'nın ve Hz. Musa'nın getirdiği hayat tarzına göre değil de rahiplerin, hahamların ve babalarının hayatlarını taklit ederek hayatlarını sürdürdüklerini, bunların söylemleriyle yaptıklarının tamamen bir çelişki içinde olduğunu, dolayısıyla ehl-i kitabın Hz. Musa'nın ve Hz.İsa'nın getirmiş olduğu din ile çelişki içerisinde olduklarını ortaya koymaktadır.

Rıza'ya göre Hıristiyanlık başlangıçta tevhid akidesi üzerine bina edilmiştir. Ama sonraları inhirafa uğramış, bütün hakikatleri tersyüz edilmiş, Yunanlıların ve Romalıların Eski Mısırlılardan ve Brahmanlardan aldıkları teslis inancını almışlardır. Makul ve yalnız tevhid inancı üzerine te'sis edilen bir dini, gayri ma'kul putperest teslis inancına çevirmişlerdir. Sevgi, barış, zühd, tevazu, kulluk ve başkasını tercih olan bir dini, bid'atlar, garip adetler, tamahkâr, aç gözlü, kibirli, bencil ve insanlığı köleleştirme amacına yönelik ilkel putperestlik dinine çevirmişlerdir.

---

²⁴⁴ Reşid Rıza, Muhammed , a.g.e., c. 10, s. 291-293

²⁴⁵ Tevbe, 9/30-31

İncil'in tahrifi hususunda hiç şüphesiz güvenli kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Yani Kur'an-ı Kerim'in ehl-i kitab'a yönelttiği genel tahrif ithamıdır. Kur'an-ı Kerim'in gerek ehl-i kitab adı altında ve gerekse Yahudi ve Hıristiyanlara özel olarak yönelttiği genel tahrif ithâmı; Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid'i yavaş yavaş daha iyi anlayan İslâm polemikçileri tarafından derinleştirilmiş ve İslâm-Hıristiyan polemik tarihinin en canlı münakaşa konusu meydana gelmiştir. Hıristiyan Kitab-ı Mukaddesi üzerinde yapılan tahrif isnatlarının bütün reddiyelerde aynı sertlik içinde ele alınmadığını belirtirken; bütün reddiyelerin tahrif konusunu İslâm'ın vahiy anlayışı içinde değerlendirdiğini belirtmek isteriz. Çünkü, İslâm polemikçileri, ilahi vahyin her türlü tezat ve ihtilaftan uzak olacağı görüşünden hareketle, İncillerdeki tezatları, tahrifin en önemli delili olarak göstermişlerdir. Fakat yine de Hıristiyan Kitab-ı Mukaddesi'nin mevsukiyeti konusunda İslâm polemikçileri farklı tavırlara sahip olmuşlardır. Bir kısım polemikçiler, Hıristiyan Kitab-ı Mukaddese'nin üzerinde tahrifin mutlak olarak vuku bulduğunu kabul ederek, İslâm'ın lehinde bile olsa, ondan delil nakletmeye yanaşmamışlardır. Bu zihniyetin temsilcisi olarak el-Cahız(255/868)'ı ve İbn Hazm (456/1063)'ı gösterebiliriz. Her iki İslâm polemikçisi de, Yahudi ve Hıristiyan Kutsal kitaplarını Allah sözü olarak değil, insan sözü olarak telakki etmişler ve ondan doğru bir fikrin teyidinde bile delil çıkarmayı kabul etmemişlerdir.²⁴⁶

İslâmi tefekkürün gelişimi içinde İncillerin tahrifi hâdisesinin ispatı, daima İncillerdeki tezat ve ihtilaflarla, İncil rivayetleriyle Hz.İsa arasındaki haberlerdeki tevâtür zincirinin olmamasıyla ispatlamaya çalışılmıştır. İlk reddiyelerle kısmen başlayan bu tarz bir eleştiri, son devir polemiklerine kadar devam etmiştir.²⁴⁷

Bizim araştırmamızın yazarı Mısırlı polemikçi Reşid Rıza'da bu hususta önceden de açıkladığı gibi, Kur'an paralelinde yorumlar getirmektedir. Öncelikle gerçek Tevrat'ı ve İncil'i ikame etmelerinin mümkün olmadığını belirttikten sonra Hıristiyanların ve Yahudilerin "Biz Nebilere tâbiyiz" demelerinin hiç bir şey ifade etmeyeceğini, ancak Yüce Allah'ın onlara indirmiş olduğu kutsal kitaba inanıp, içeriğiyle amel ederlerse kurtuluşa ereceklerini; tâ ki bu kurtuluşun tek çaresinin Kur'a'na ve İslâm'a teslim olup iman etmekle mümkün olduğunu görmekteyiz. Bozulmamış olan İncil'de de bu gerçekler vardır. İncil ve Tevrat'ta hâlis olan tevhid inancına çağrı vardır. Gönderilen Tevrat ve İncil'de Kur'an-ı Kerim'in son kitap olduğunu ve Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu müjdesi vardır. İncil'de son peygambere tâbi olunmasını tıpkı kendisinden önce gönderilen

---

²⁴⁶ Mehmet AYDIN, a.g.e., s. 146-147

²⁴⁷ Mehmet AYDIN, a.g.e., s. 183-184

peygamberlere tâbi olunduğu gibi emirler vardır. Ama Hıristiyanlar ne o zaman ne de şimdi İncil'in içeriğiyle hiçbir zaman amel etmemişlerdir. Kutsal kitaplarını kendi çıkar ve menfaatlerine göre bozmuşlar, küfür ve fesatta azgınlaşmışlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENÂR TEFSİRİ'NDEKİ HİRİSTİYANLIĞA YAKLAŞIMIN HIRİSTİYAN KAYNAKLARINA GÖRE TAHLİLİ

1. TESLİS PROBLEMİ

Menâr Tefsiri'ndeki Hıristiyanlığa yaklaşımın Hıristiyan kaynaklarına göre tahlili yapılmadan önce; Hıristiyanlığın Teslis Doktrinini hakkında, genel bir bilgi vermekte fayda vardır. Sayın Mehmet Aydın'nın, "Müslümanların Hıristiyanlığa karşı yazdığı reddiyeler ve tartışma konuları" adlı kitabında Teslis Doktrinini kaynağı olarak Hıristiyan Kitab-ı Mukaddesi'nde şu metinler nakledilmektedir.²⁴⁸

"Kelâm başlangıçta var idi ve Kelâm Allah nezdinde idi. Ve Kelâm Allah'dı. Herşey O'nunla oldu. Ve olmuş olanlardan hiçbir şey O'nsuz olmadı."²⁴⁹

"Ve Kelâm beden olup inâyet ve hakikatla dolu olarak aramızda sâkin oldu. Ve biz onun izzetini, Baba'nın biricik Oğlu'nun izzeti olarak gördük."²⁵⁰

"İmdi, siz gidip bütün milletleri şâkird edin, onları Baba ve Oğul ve Ruh'u'l-Kudüs ismi ile vaftiz eyleyin."²⁵¹

"Nasıl ki, Ey Baba, sen bendesin ve bende Sen'deyim, onlarda Bizde olsunlar da, beni Sen gönderdiğine dünya imân etsin."²⁵²

Yukarıda nakledilen metinlerde de görüldüğü üzere, Hıristiyan Kutsal Kitabı'nda Teslis kelimesi ve Teslis'e imanı açıklayan sarıh bir ifadeye rastlanmamaktadır. Fakat, ikinci asırdan sonra Grek Felsefesi ve İskenderiye'de gelişen Yeni-Eflatuncu görüşlerin tesiri altında Hıristiyan ilâhiyatının aldığı şekil içinde; Teslis doğmasının oldukça önemli bir yer işgal ettiği görülür.²⁵³ Bu açıklamalarla beraber Hz.İsa'nın havârilere "Baba Oğul ve Kutsal Ruh ismiyle vaftiz eyleyin."²⁵⁴ şeklinde emir verdiği bilinmektedir. Böylece bu kitâbî metinlerden hareketle, bu konu ilk konsillerde tartışılmış, Yahudi Monoteizmiyle aynı şekilde ilah olan üç Uknun'un uzlaştırılması hedefine gidilmiş ve M.325'de İznik'te

---

²⁴⁸ Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, T.D.V.Yayımları, 1998, Ankara, s.95

²⁴⁹ Yuhanna: 1/1-3.

²⁵⁰ Yuhanna: 1/14.

²⁵¹ Matta: 28/19; II. Korintoslulara: 13/13

²⁵² Yuhanna: 17/21

²⁵³ Mehmet Aydın, a.g.e., s. 95

²⁵⁴ Matta: 28/19

toplanan Konsil’de resmen Teslis Doktrinini ortaya konmuş, Aziz Augustin tarafından da doktrin tamamlanmıştır. Ve Teslis doğması, bütün Hıristiyan cemaatleri’nin inancının temeli olmuştur.²⁵⁵ “İznik Dinsel İlkeleri” adı altında Athanase’in kaleme aldığı Kredo’da bilhassa Teslis’in ilk iki unsuru vuzuha kavuşmuştur. Kredo ‘da inanılan Baba, İlâhtır ve her şeyin hâlikidir. Mesih ise Allah’ın oğludur. Sadece Baba’dan doğmuştur. Böylece O’ da Baba’nın cevherinden Hak İlâhtır. Buna rağmen Oğul, yaratılmış değildir. Yerde ve gökte yaratılan bütün şeyler, Oğul’la vücut bulmuştur. O biz insanların kurtuluşu için gökten inmiştir, cesetlenip insan olmuştur.²⁵⁶ Böylece Teslis Doktrinini’nin ilk iki unsuru, “Baba ve Oğul’un Tanrılığı” karara bağlanmıştır. “Ruhul Kudüs” ün Baba ve Oğul’la aynı cevherden olduğu ve üçünün de uluhiyet bakımından aynı seviyede olduğu kararı, ikinci genel konsil İstanbul’da M.381’de ilan edilmiştir.²⁵⁷

Böyle olmakla beraber, Teslis’in resmi kilisece kabulü ve unsurlarının beyânı, Hıristiyanlık dünyasındaki ihtilafların sonunu getirmemiştir. Yine konsiller toplanmış, yeni i’tizaller vuku bulmuştur. IV.Miladi asırda resmen açıklanan “Teslis Doktrinini”ni resmi Hıristiyanlık daima korumuştur. Böylece Hıristiyanlık “Üçte bir, Birde Üç” İlâh sistemini sürekli muhafaza etmiştir. Hıristiyanlığın oluşturduğu bu Teslis Doktrinini’ne göre Allah Bir’dir. Ancak, İsa’nın Babası’dır. Bu şekliyle Allah da Babalık niteliği vardır. Öyle ise Allah, bir baba olduğundan bu baba oluş da Tanrı’dır. Allah, gönderdiği “Ruh” ile İsa’nın anasını gebe bırakmıştır. Bu ruh, Tanrısal Ruh’tur. Buna “Ruhu’l-Kudüs” denir. Bu niteliği yüzünden, ruh’da Tanrıdır, Meryem’in doğurduğu İsa ise Oğuldur. Ancak, Tanrısal Öz’den olan oğludur. Bundan dolayı o da Tanrı’dır.²⁵⁸ İşte böyle Hıristiyanlık “Üçte Bir, Birde Üç” Allah tasavvurunu, “Baba, Oğul ve Kutsa’l-Ruh” üç unsurdan oluşan “Teslis Doğması”nı sürekli muhafaza etmiştir.

Hıristiyanlıkta ki “Teslis Doktrin”i hususunda özet bir bilgilendirmeden sonra, Menâr Tefsiri’ne baktığımız zaman “Teslis Dogması”, Hıristiyanlığın temel ilkesi olarak görülmemektedir. Çünkü Reşid Rıza derki: “Bazı Hıristiyanlar, davet ve akidelerinin temeline şunu koymuşlar: “Mesih’i bütün insanlığa feda ettik.” İnançlarının temel noktasına bu inancı koydukları için sonuç itibariyle Teslis İnancı da kaçınılmaz olmaktadır.

---

²⁵⁵ Mehmet Aydın, a.g.e., s. 95

²⁵⁶ Mehmet Aydın, a.g.e., s. 96

²⁵⁷ Mehmet Aydın, a.g.e., s. 96

²⁵⁸ Mehmet Aydın, a.g.e., s. 96

Halbuki bir dine asıl olan önce tevhitir, sonra ise elçisine iman etmektir.²⁵⁹ Yalnız yukarıda görüldüğü üzere Reşid Rıza, bazı Hıristiyanların görüşünü ortaya koymaktadır.

Yine Reşid Rıza, “Ehl-i Kitab’ın müşrikleri cahiliye müşriklerinden daha şiddetlidir. Çünkü onlar uluhiyeti Mesih’e kadar vardırımlardır. Bazı Protestan davetçilerden işittiğimiz kadarıyla, inançların temeline “Mesih’in bütün beşeriyetin hatalarına kefâret olsun diye Çarmıha gerilerek kendisini feda etmesi inancı”ni koymuşlardır. Allah, Hz.İsa’yı, Meryem vasıtasıyla-(Haşa)Allah oğlu masumdur, ancak günahkâr doğsun da ondan sonra gelenler hep masum olsunlar diye-oğlunu yaratmıştır. Dolayısıyla Oğul’da İlâh sayılmaktadır.”²⁶⁰ eserinde bu bilgileri naklettikten sonra, akli selim bir insanın bu saçma sapan şeylere inanmasının mümkün olmadığını belirtmektedir. Çünkü bu Allah’a cehaleti ilzam eder ki; bu da küfürdür. Reşid Rıza, “Allah, Adem’i yaratırken olacak olanlardan haberdar değildi de sonradan O’na da mı sürpriz oldu? Sonra Hıristiyanların bu akidelerine göre Allah, kendisini bir kadının rahmine yerleştiriyor, doğuruyor, yiyip-içiriyor, geziyor ve sonunda düşmanlarına da mağlup oluyor! Haşa asla böyle bir şey mümkün değildir.”²⁶¹ şeklinde Çarmıh İnancı’nı ve Teslis Akidesi’ni akli delillerle reddetmektedir.

Reşid Rıza, eserinin bir başka yerinde; “İsimlerini burada zikretmeyi uygun bulmadığım çok grup, fırka, kişi ve rahipler var ki; bunlar sadece Teslis konusuna değil, Çarmıh hâdisesine de inanmıyorlar ve şiddetle eleştiriyorlar.”²⁶² bilgilerini aktararak bazı Hıristiyanların Teslis ve Çarmıh inancı üzerinde şüpheleri olduğunu belirtmektedir.

Bunlarla beraber Reşid Rıza, Hıristiyanlık Dini’nin kesinlikle tevhid dini olduğu görüşünü her zaman tekrar etmektedir. Bu konuda ki görüşleri Kur’an’ın görüşleri ile aynılık arz etmektedir. Rıza, Teslis akidesinin putperest kavimlerin inancı olduğunu beyan etmekte ve bu görüşünü Avrupalı Bilim Adamlarının kitaplarından nakiller yaparak te’yid etmektedir.²⁶³ Reşid Rıza, “Nisa süresi 171.ayette geçen “Ondan bir ruhtur” ifadesinde (مِنْهُ) kelimesinin Ruh’un mahzuf olan sıfatıyla müteâllik olduğunu ifade eder ve Ruh Allah’tandır der. Ve devamında; “Bazı Hıristiyanlar’ın (من) harf-i cerinin baziyet ifade ettiğini ve İsa’nın Allah’tan bir cüz olduğunu dolayısıyla İsa’nın Allah’ın oğlu

²⁵⁹ Reşid Rıza, Muhammed, Tesiru’l-Menâr, c.6, s. 12

²⁶⁰ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s. 14-15; bkz. Akidetu’s- salbi ve’l-fida, Matbaatu’l-Menâr, 2.bsk, Mısır, 1355, s.13-14

²⁶¹ Reşid Rıza, Muhammed, Tefsîrü’l-Menâr, s.15: bkz, Akidetu’s- salbi ve’l-fida, s.18-21

²⁶² Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e.,c.6, s.28; bkz. Akidetu’s- salbi ve’l-fida, s.33-36

²⁶³ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e.,c.6, s.70-76

olduğu görüşünü ileri sürdüklerini” açıklar ve şöyle bir olayı anlatır: Reşit Nazır’ın Hıristiyan olan doktoru bir gün O’na “Sizin Kitabınız’da da İsa’nın Allah’tan bir cüz olduğunu ifade eden ayetler var” demiş ve “Ondan bir Ruh’tur” ayetini okumuş. Reşit Nazır da Casiye süresinin 12.ayetini Allah O (yüce) varlıktır ki, emri gereğince içinde gemilerin yüzmesi ve lütfedip verdiği rızkı aramamız için ve de şükredesiniz diye denizi size hazır hale getirmiştir.” ayetini okuyarak; “o zaman bu ayete göre bütün eşyaların hepsi Allah’tan bir cüzdür” diye cevap vermiştir. Reşit Nazır’ın cevabı Hıristiyan doktorun Müslüman olmasına vesile olmuştur. Reşit Rıza, bu olayı anlattıktan sonra ”Hıristiyanların ellerindeki İncillerin tamamının zikrettiğimiz manaya; yani “İsa’nın Ruh’ı-Kudüs vasıtasıyla yaratılmış olduğuna işaret ettiklerini” söylemektedir. Ve sonra “Yahya(a.s)’da annesi ve babası ihtiyar, üstelikte annesi kısır olduğu halde Allah tarafından Yahudilere işaret, ayet ve delil olsun diye yaratıldığını” ortaya koymaktadır.²⁶⁴

Sonuç itibariyle Menâr Tefsiri’nde “Teslis Doktrini” genel olarak değerlendirildiğinde, Reşid Rıza’nın Kur’an doğrultusunda yorumlar yaptığını görmekteyiz. Ona göre bazı Hıristiyanlar Teslis inancına inanmamaktadırlar. Reşid Rıza’ya göre Teslis inancının kaynağı, kutsal metinlerde geçen nakiller olmakla birlikte, bu inanç Hıristiyanlığa putperest kavimler tarafından dahil edilmiştir. Ayrıca Reşid Rıza, Teslis doğmasına rasyonel olarak ta yaklaşmakta ve bu bağlamda; “Hıristiyanlık akidesinin ve özellikle Teslis inancının akılla bağdaşmadığını, bu görüşü itiraf eden bir çok Hıristiyanın olduğunu ve Hıristiyanların Teslis akidesinin kaynağının sadece mukaddes kitaplarında ki nakiller olduğunu” açıklamaktadır. Ve devamında “İslâm dini rasyoneldir. Aklın kabul edemeyeceği hiçbir meseleyi İslâm emretmemiştir. Hatta İslâm dininde gayb alemiyle ilgili meseleler dahi, mümkinat dairesinde vahiyle sabit olmuş ve bizde kabul etmişizdir. Aslında bugün bazı Avrupalıların dedikleri gibi batıl ve bozuk olan bu Teslis inancının sonradan Hıristiyanların kitaplarına dahil edildiğini hatta tahrif olayında baş rolü ise Yahudilerin yine kendileri olduklarını”²⁶⁵ ortaya koymaktadır. Böylelikle Reşid Rıza, “Hıristiyanlık İlâhiyatının, Teslis Doktrininin kaynağının Kutsal Kitaplarında geçen ayetlerin olması iddiasını” İncillerin tahrife uğraması, bu ayetleri Hz.İsa’nın değil de daha sonraki asırlarda Hıristiyanların kendi düşüncelerine göre yorumlayarak oluşturmaları sebebiyle kabul etmediğini ve akli delilleri kabul edenlerin de “Teslis Akidesini” kabul etmelerinin mümkün olmadığı gerçeğini ifade etmektedir.

²⁶⁴ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e.,c.6, s.65-66

²⁶⁵ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e.,c.6, s.16-17

2. KEFÂRET PROBLEMİ ve ÇARMIH HÂDİSESİ

Hristiyanlık âlemi ile İslâmiyet'in en önemli tartışma konularından biri de Hz.İsa'nın beşeriyetin günahlarına "Kefâret" olarak gelmiş olması ve bunun için "Çarmih" a gerilmesi inancıdır. Bu inanç, Hristiyan İlahiyatının en önemli inanç ilkelerinden birisidir. Hatta Reşid Rıza'ya göre "Çarmih a gerilme ve kendini feda etme inancı Hristiyan inançlarının temelini oluşturur. Aksi olsaydı davette ilk çağırıldıkları şeyde olmazdı."²⁶⁶ demektedir.

İnciller, İsa'nın Baba'nın nezdinde yegâne şefaatçi olduğunu²⁶⁷ ve O'nun bütün beşeriyetin günahlarına kefâret olarak geldiğini haber verir.²⁶⁸ Hristiyan İlahiyatı, İsa'nın kendisine hizmet edilmeye değil ancak hizmet etmeye ve bir çokları için canını fide vermeye geldiğini²⁶⁹ inanç ilkesi olarak benimsemiştir. Hz.İsa'nın kefâretinin temelinde ise Allah'ın beşeriyete olan sevgisi gösterilmiştir.²⁷⁰ Allah bizi sevdiği için günahlarımıza kefâret olarak, Oğlu'nu gönderdi.²⁷¹ şeklindeki Yuhanna'nın ifadesi daha sonra Hristiyan konsillerinde iman ilkesi olarak kabul edilmiştir.²⁷² Bunlarda bize gösteriyor ki, Hz.İsa'nın, "Çarmih a gerilme ve beşeriyet için kendini feda etme inancı'nın kaynağını, İnciller oluşturmaktadır. Yani Hristiyan İlahiyatı, Hz.İsa'nın bütün beşeriyet için kefâret olarak Çarmih a gerilmesi inancını ellerinde bulunan Kutsal Kitaplarından çıkarmaktadırlar.

"İsa, biz insanların kurtuluşu için gökten inmiştir, cesetlenip insan olmuştur." anlayışı, Miladi 325'de toplanan İznik Konsilin'de; İsa'nın kefâret olarak gelişinin resmen kabul edilmesinin neticesinde ortaya çıkmıştır. 451'de Kadıköy de toplanan Konsilde ise aynı inanç, yeniden daha canlı bir şekilde belirtilmiştir.²⁷³ Hristiyanlık'taki bu inanca göre İsa, Allah'ın oğlu olarak, babasının yanında bulunmuş ve Allah'a eşit bir halde iken, Allah'ın emri ile gökten inerek, insanları kurtarmak için onlara benzer hale gelmiştir.²⁷⁴ Kısaca Hristiyan İlahiyatına göre Hz.İsa, insanoğlunun ilk insandan beri sırtında taşıdığı günahı, Çarmih a gerilerek ödemiştir.

²⁶⁶ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.20; bkz. Akidetu's- salbi ve'l-fida, s.13-14

²⁶⁷ 1. Yuhanna: 2/1

²⁶⁸ 1. Yuhanna: 2/2

²⁶⁹ Matta: 20/28; 26/28; Markos: 10/45; Yuhanna: 1/29; 3/17; 11/50; Romalılara: 5/10; Koleselilere: 1/20; Petrus 1: 1/19

²⁷⁰ Mehmet Aydın, Müslümanların Hristiyanlara Karşı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, s.137

²⁷¹ 1. Yuhanna: 4/10

²⁷² Mehmet Aydın, Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, s.178

²⁷³ Mehmet Aydın, Müslümanların Hristiyanlara Karşı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, s.137

²⁷⁴ Mehmet Aydın, Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, s.178

Genel olarak Hıristiyan İlahiyatının, Hz.İsa'nın beşeriyetin günahına kefâret olarak kendi canını feda olsun diye Çarmıha'a gerilmesi hususundaki görüşleri üzerinde İslâmi fikriyatın reaksiyonu, Kuran-ı Kerim'le başlamıştır. Yalnız Hıristiyanlık "Asli Suç doktrini", Kuran-ı Kerim tarafından doğrudan doğruya tenkit edilmemiştir. Sadece Kur'an-ı Kerim de ferdi mes'uliyete önem verilmiştir. Bu bağlamda; İslâm inancında mü'min, başkasının işlediği suçun ve günahın mes'uliyetini taşımaz. Kuran-ı Kerim, "Zerre miktarı hayır işleyeninin onun mükâfatını göreceğini; Zerre miktarı kötülük işleyeninin de onun cezasını göreceğini"²⁷⁵ bildirmektedir. Bir başka ayette Kuran-ı Kerim, "Herkesin kazanacağı ancak kendine aittir. Hiçbir günâhkarın başkasının günâhını çekmeyeceği"²⁷⁶ hakikatini bildirmektedir.

Yine Kuran-ı Kerim, İsa'nın Çarmıhta öldüğünü beyan eden Hıristiyan inancını da reddederek "Asli Suç"un bir sonucu olan kefâret hâdisesini de kabul etmez. Bu husus Kuran-ı Kerim'de, "Allah elçisi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük" demeleri yüzünden (onları lanetledik). Halbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. O'nun hakkında ihtilafa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir bilgiler yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler."²⁷⁷ şeklinde kesinlikle reddolunmaktadır.

İsa'nın Çarmıh'a gerildiği ve kefâret olarak hayatını sunduğu şeklindeki Hıristiyan itikadına, Hıristiyanlığa karşı yapılan Reddiyeler de de önemle durulmuş ve bu konuda, İsa'nın Çarmıhını haber veren kaynakların tevâtür derecesinde olmadıklarını, dolayısıyla Çarmıh olayına inanmanın zorluğu üzerinde durulmuştur.²⁷⁸

Reşit Rıza'da "bazıları Çarmıh olayının mütevatir olduğunu dolayısıyla kat'i bilgi olduğunu iddia ediyorlar. Halbuki burada ki tevâtür iddiası memnudur. Çünkü tevâtür birçok insanın yalan olmadan bir konudaki verdikleri haberlerdir ki; burada yer alan raviler, kaynaklar ve kitaplar tamamen yalan ve mübhem üzerine bina edilmiştir."²⁷⁹ görüşünü açıklayarak, Hıristiyanlığa karşı yapılan reddiyelerde de önemle üzerinde durulduğu gibi, Hz.İsa'nın Çarmıhını haber veren kaynakların tevâtür derecesinde olmadığı gerçeğini, Hıristiyan alemine cevap olarak vermiştir.

---

²⁷⁵ Zilzal, 99/7-8

²⁷⁶ En'am, 6/164

²⁷⁷ Nisa, 4/157

²⁷⁸ Mehmet Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, s.180

²⁷⁹ Reşit Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.16; bkz.. Akidetu's- salbi ve'l-fida, s.29-32

Yine Reşid Rıza, “Yahudilerin kışkırtmaları sonucunda Romalılar tarafından Çarmih’a gerilen kişi; Hıristiyan ve Yahudilerin zannettiklerinin aksine, Hz.İsa değildir. Romalılar ve onları kışkırtan Yahudiler, Hz.İsa yı hedeflemişler ve Allah’ta onlara onu astıklarını göstermiştir. Oysa gerçek böyle değildir. Allah bir başkasını (Yahuda İskariyot)’u Onlar’a İsa gibi göstermiştir. Hz.İsa ise Allah katına yükseltilmiştir.”²⁸⁰ diyerek “Hz.İsa Çarmih’a gerilerek kendini feda etmiştir” diyen Hıristiyanlık itikadını reddederek Hz.İsa’nın “Çarmih hâdisesi”ni kabul etmemektedir.

Reşid Rıza, “Çarmih Hâdisesi’ni tarihi bir mesele olarak ta değerlendirmektedir. Bu olaya benzeyen birçok olayın olduğunu belirtir ve Yahudiler’in Zekeriya’yı ve Yahya’yı öldürmelerini misal verir. Ve devamında bu tarihi olayların ispatının, sadece bu gerçeklerden ders almak ve önceki ümmetlerin dalâlette ve sapıklıkta ne derece ileri gittiklerinden ibret almaktır.”²⁸¹ şeklinde görüşünü ifade ederek, Hıristiyanlar Hz.İsa’yı Çarmiha geremeseler de, onu öldürmek istediler, hatta biz “Meryem oğlu İsa’yı öldürdük” demeleri yüzünden azgınlıkta ve dalâlette ne kadar çok ileri gittiklerini ortaya koymaktadır.

Yine Reşid Rıza, “aklı selim bir insanın bu saçma sapan şeylere inanması mümkün değildir. Çünkü o Çarmih inancı (haşa) Allah’a cehaleti ilzam eder ki; bu da küfürdür. Allah Adem’i yaratırken olacak olanlardan haberdar değildi de sonradan O’na da mı sürpriz oldu? Sonra Çarmih kıssasına inanan birisi; “Allah kendisini bir kadının rahmine yerleştiriyor, doğuyor, yiyip içiriyor, geziyor ve sonunda düşmanlarına da mağlup oluyor” faraziyesini de kabul etmek durumundadır ki; aklî delillere inanan birisinin bu saçma şeyleri kabul etmesi asla mümkün değildir.”²⁸² diyerek Çarmih İnancı’nın akılla bağdaşmasının mümkün olmadığını belirtir.

“Çarmih Hâdisesine inananlara reddiye verirken onların kullandıkları üslupla değil, kendi inanç akidemiz nedir? bunu anlatarak cevap vermek istiyorum” diyen Reşid Rıza, “İnsanın ahirette cezadan kurtulmasının ve iki cihan saadetinin tek yolunun nefsinin tezkiye edilmesi ve bütün fâsîd ahlâk ve batıl inançlardan arındırıp temizlemesi ile mümkündür. Çünkü Şems Suresinde Allah, “nefse takvayı’da fücuru’da kendisinin ilham ettiğini” söylüyor ve bunu doğru kullananın mükafatının cennet olduğunu da açıklıyor. Yani nefsinin bu fücurdan kurtarıp takva yolunu seçenlerin iki cihan saadetine erişeceklerini belirtiyor.

---

²⁸⁰ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.13; bkz.Akîdetu’s- salbi ve’l-fida, s.29-32

²⁸¹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.14

²⁸² Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.14-15; bkz.Akîdetu’s- salbi ve’l-fida, s.18-21

Bunun içinde yine pişmanlık ve tevbe kapısı açmıştır. Allah'ın mücade ettiklerinin dışında da hiç kimsenin başkası için ahirette şefaathçi olmayacağını da müteaddit ayetlerde belirtmiştir.”²⁸³ şeklinde ifadesi ile insanoğlunu Hz.İsa için uydurulan “Çarmih inancının değil, İslâmi itikat inancının kurtaracağını söyleyerek Hıristiyan İlahiyatına; kurtuluşa ermenin tek çaresinin “İslâm İnancı” olduğu cevabını vermiştir.

Açıklamalarının devamında Reşid Rıza, “Hıristiyan akidesinin ve özellikle de Teslis inancının akılla bağdaşmadığını ve bu gerçeği birçok Hıristiyanın itiraf ettiğini; bu inançların tek delilinde mukaddes kitaplardaki nakillerin olduğunu söylüyorlar. Halbuki İslâm dini rasyoneldir. Aklın kabul etmeyeceği hiçbir meseleyi İslâm emretmemiştir. Ta ki gayb alemi ile ilgili meseleleri bile mümkünat dairesinde vahiy ile sabit olmuş biz de tastik etmişizdir.” der ve “bugün bazı Avrupalılarının da dedikleri gibi, batıl ve bozuk olan bu inançların sonradan Hıristiyanların kitaplarına girdiğini, hatta bunda başrolü ise Yahudilerin oynadığını.”²⁸⁴ açıklar.

Reşid Rıza, Hz.İsa'nın beşeriyetin günahlarına “Kefâret” olarak gelmiş olması ve bunun için “Çarmih” a gerilmesi inancı konusunda aktarılan bilgilerin devamında; “Hıristiyanların Çarmih Doktrini'nin İnkârı Üzerine Şüpheleri” başlığı altında Hıristiyanların bazı şüphelerini ve onlara vermiş olduğu cevapları şu maddelerde sıralamaktadır:

1- “Müslümanların bir kısmını aldatarak Çarmih İnancı'nın mütevâtir olduğu, Çarmih İnancı ve bilgisinin de kesinlik (kat'i) ifade ettiğini Hıristiyanların iddia etmelerine karşı şöyle cevap verilmiştir:

“Çarmih İnancı'nın mütevâtir olması mümkün değildir. Zira tevâtür, birçok insanın duyu organları ile gerçek manada idrak ettikleri, gördükleri ve aklında yalanda birleşmelerine ihtimal vermediği bir topluluğun verdiği haberdur. Tevâtürün gerçekleşebilmesi için ilk tabakadan başlayarak her tabakada haber verenlerin yalan üzerinde birleşme ihtimalinin olmaması zaruridir. Eğer bu olmazsa tevâtürün de olması mümkün değildir.

“Hıristiyanlar da böyle bir tevâtürü bulmak mümkün mü? İncilleri ve onlara göre güvenilir risâleleri yazanların oranı tevâtüre ulaşmamıştır. Onlardan hiç biri görerek haber vermemiştir. Bazı kadınlardan nakledilen görme olayları da vehim ve şüpheden beri değildir. Mesela; Yuhanna, İncili'nde mecdelli Meryem ki, İsa'yı en iyi bilen insandır. O

²⁸³ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.16; bkz. Akidetu's- salbi ve'l-fida, s.22-28

²⁸⁴ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.17; bkz. Akidetu's- salbi ve'l-fida, s.18-21

şüphelenerek benzetmiş ve O'nun Bostânî olduğunu zannetmiştir. Zira O Harikulâde ve mucizeler sahibidir. O'nun için başka bir şekle girip başkasının da kendisine benzetilerek kurtulması garipsenecek bir durum değildir. Sonra bunu isnad ettikleri kişilerden ta Hıristiyanların mülk ve hürriyetlerini ortaya koydukları zamana kadar her tabakada tevâtürle haber verilmiş de değildir.”

Ve devamında “Şah Rametullahi'l-Hindi ve diğerlerinin de açıkça ortaya koyduğu gibi Hıristiyanlara ait kitapların senetlerinde kopukluk vardır, bu kitapların senetleri güvensizdir.”²⁸⁵ görüşleri ifade edilmektedir.

2- Hıristiyanlar ikinci olarak; “eğer İsa'nın Çarmıh'a gerilmesi ittifakla tevâtür olmasa idi inançlarının temeli olan Teslis İnancı'nda fırkaların ihtilafa düştükleri gibi Çarmıh konusunda da ayrılıkların olması gerekirdi” iddiasında bulunmaktadır. Bu iddiaya da şöyle cevap verilmektedir:

“Tarihlerini bilenlere göre bu iddiaya karşı cevap vermek çok kolaydır ama tarihlerini bilmeyenler için bu iddiayı cevaplamak gerçekten zordur. İçlerinden bazı fırkalar Çarmıh'ı inkâr etmişlerdir. Şehit Justinyanus'un talebeleri Tatianusiyin'nin tâbîleri olan Tatianusiyinler ve Süryaniler bunlardandır. Photius; içinde Pavlus, Thomas, Andreus, Yuhana ve Petrus'un haberlerini anlatan “Elçilerin yolculuğu” adlı kitabı okuduğunu ve kitapta şunların geçtiğini söyler:

“Mesih Çarmıh'a gerilmemiştir ve yerine başkası Çarmıh'a gerilmiştir. O bununla kendisini Çarmıh'a germek isteyenlerle alay etmiştir.”

Gerçekleştirilen ilk konsillerde dört İncil ve bunlara dayanan risâlelere muhalefet eden kitapların okunmasının haram olduğu kararı alınmıştır ve daha sonra bu kitaplar yakılmış ve telef edilmiştir. Ve devamında da Reşid Rıza, “günümüze kadar gelen bazı nüshalar da, Barnaba İncili gibi Çarmıh İnancını kabul etmemektedir. Kaybolan veya imha edilen diğer kitapların da aynı şeyi söylemediğini nereden bilebiliriz.. Konsillerin seçtiklerini seçme konusunda onlara güvenimiz yoktur ki, onları delil olarak kabul edelim diğerlerini de yok sayalım”²⁸⁶ şeklinde cevabını ifade etmiştir.

3- Yine Hıristiyan ilahiyatı “İnciller ve Ahd-i Cedid Risâleleri Çarmıh İnancını isbat etmektedirler. Bunlar mukaddes kitaplar olup hatadan masumdurlar. Dolayısıyla bunlara inanmak vaciptir” şeklinde iddiasını da şöyle cevap verilmektedir:

Birincisi : Bu kitapların ve yazarların masum olduğuna dair hiçbir delil yoktur.

²⁸⁵ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.28

²⁸⁶ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.29

İkincisi : İsnad edilenlere yapılan isnadın da delili yoktur. Çünkü daha önce söylediğimiz gibi mütevâtîr’de değildir.

Üçüncüsü: Bu İnciller, benzerleri olan Barnaba İncili gibi İncillerle çelişmektedir. Diğer İncilleri bu İncil’e tercih etmeleri bizim kabul ettiğimiz bir şey değildir. Çünkü onlar kendilerine güvenmediğimiz konsillerin kararlarına uymuşlar ki bu konsillere katılanlar ne onlara ne de bize göre masumdurlar.

Dördüncüsü : Bu İnciller içinde Çarmıh inancı konusunda ve diğer konularda çelişkiler vardır.

Beşincisi : Bu İnciller, tevâtür yoluyla nakledilen Allah’ın Kitabı Kur’an-ı Kerim’le de çelişmektedir. Nisa Süresi 157. ayette ifade edildiği gibi “Onların zanna tâbî olmaktan başka hiçbir bilgileri yoktur.” Kur’an ise kat’i bilgi içermektedir. Öyleyse Kur’an’ın takdimi gereklidir. Zira Kur’an kat’i bilgi ifade etmektedir.²⁸⁷

4- Hıristiyanların “Eski Ahit kitapları’nın Çarmıh inancını müjdeledikleri ve âtıfta buldukları” iddiasının kabul edilmesinin mümkün olmadığı ifade edilerek devamında şöyle cevap verilmiştir: Bu kitaplarda geçen ibareleri siz te’vil edip olaya işaret ettiğini siz iddia ettiniz Seyyid Cemaleddi’nin dediği gibi “önce bu kitaplardan bir elbise diktiniz sonra onu Mesih’e giydirdiniz..” Ve devamında Reşid Rıza, “Hıristiyanların, putperestlerin katliamlarını da Mesih’in Çarmıha gerilmesine işaret ettiğini, beşeriyetin bütün hurafe ve ibadetlerini inançlarına delil olarak aldıklarını” İfade ederek “kitaplarındaki ibarelerin çoğunun onların lehine değil aleyhlerine delil olacağını”²⁸⁸ ortaya koymaktadır.

5- Yine Hıristiyanların “Mesih’i tutuklamaya gelen askerlerin, hâkimlerin ve tutuklandıktan sonra Çarmıha gerilmesini talep eden kâhinlerin karışıklık sonucu Mesih’i tanıyamamaları olabilir fakat onu gerçek anlamda tanıyan öğrencileri ve müridleri nasıl karıştırırlar?” iddiasına iki yönden cevap verilmektedir:

Birincisi : İnsanlar arasında malumdur ki, insanlar birbirine dost ve akraba dahi olsa çok zor bir şekilde ayırt edilebilecek benzerlikte insanlar vardır.

İkincisi : Bu olay Allah (c.c)’nün peygamberi İsa b. Meryem’i te’yid ettiği ve düşmanlardan kurtardığı harikûlâde bir olaydır. Böylece Allah başkasını O’na benzetmiş ve O’nun da şeklini değiştirerek düşmanlar hissetmeden aralarından çıkıp gitmesine izin vermiştir. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi kitaplarda ve İnciller’de “onlar onun hakkında

²⁸⁷ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.29-30

²⁸⁸ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.31-32

şüpheye düşmüşlerdi”, “başka bir şekle bürünmüştü” gibi ifadeler de bizim görüşümüzü desteklemektedir.²⁸⁹

6- Hıristiyanların “Mesih, Allah’ın hususi inayetiyle düşmanlarından kurtuldu, Çarmıha gerilmedi, o zaman nereye gitti? Nasıl oldu da kimse görmedi, izine rastlanılmadı?” iddiasına da şöyle cevap verilmiştir:

“Bu iddia Mesih’in ruh ve cesediyle semaya yükseldiğini söyleyenleri reddetmemekte bilakis İdris (a.s) da olduğu gibi Allah önce O’nu dünyada vefat ettirmiş sonra katına yükseltmiştir diyenlere karşı bir reddiyedir. Onlar şöyle diyorlar: Olayda anlaşılacak garip bir durum yoktur. Çünkü kardeşi Musa (a.s) kendine itaat eden binlerce kişinin yanından uzaklaşmış ve tek başına kimsenin bilmediği bir yerde vefat etmiştir. Zayıf birkaç kişiden başka destekçisi olmayan ve onlarda zor anda etrafından dağılıp kaçan, içlerinde Petrus gibi üç kez tanımadığını söyleyen kişilerin arasından İsa (a.s) niçin kaçmasın? Eğer Mesih bilinmeyen bir yere gitmiş ve orada da vefat etmiş ise Musa (a.s)’ın vefat ettiği gibi kabrinin kimse tarafından bilinmemesi gerekir. Tevrat’ın sıfırlarından Tesniyetü’l- İştira’nın sonunda yazılı olduğu gibi.”²⁹⁰

7- Bir başka iddiada Hıristiyanların “siz Barnaba İncili ve ilk Hıristiyan bid’atçıların iddia ettiği; İsa değil O’nun yerine Yahuda Çarmıha gerilmiştir sözünü alıyorsunuz. Halbuki İnciller’de sabit olduğu üzere Yahuda intihar etmiştir.” görüşlerine de şöyle cevap verilmiştir.

“Bütün Hıristiyanlar Mesih’i gösterenin Yahuda İskariyot olduğunda müttefiktirler. Aslında bu kişi Yahuda topraklarında bulunan Haryut diye bilinen köyden bir kişidir. Mesih’e tâbî olmuş ve kendilerine oniki şakird denilen özel kişiler arasına girmiştir. Hz.İsa bu kişileri Melukatta oniki kürsü üzerinde kendisi ile birlikte İsrailoğullarını hesaba çekeceklerini müjdelemiştir. Çok gariptir ki İngiliz George Sail (جورج سائل) Kur’an Tercümesi’nde Al-i İmran süresine getirdiği yorumda; Yahuda’nın Mesih’e benzediğini nakletmektedir. Bu görüşünü de Mesih’in Çarmıha gerildiği görüşünü reddeden ve onun yerine Yahuda’nın Çarmıha gerildiğini söyleyen en eski Hıristiyan fırkalarından olan Süryaniler (السيريثيين) ve Kerbukeratiyyin (الكربوكراتييين)’e dayandırmaktadır.

Onlar da diyorlar ki; Yahuda Mesih’i teslim ettikten sonra üzülmüş, pişman olmuş ve bu nedenle tarlaya gitmiş, kendini boğarak intihar etmiştir. (Matta; 27:3-10) veya kendini asmıştır (İşler; 1:17)

²⁸⁹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.33

²⁹⁰ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.33-34

Reşid Rıza, bu olayı anlatmaktaki kastımız; “bütün Hıristiyanların Çarmıh olayından sonra Yahuda’nın ortadan kaybolduğu ve bir daha ortaya çıkmadığını itiraf etmeleridir” diyerek görüşlerine şöyle devam etmektedir: “Hıristiyanlar bunun sebebini üzüntü ve kederden kendisini öldürme olarak ifade etmektedirler. Elçiler masum oldukları halde (?) öldürme şeklinde ihtilaf etmektedirler. Biz de Yahuda’nın ortaya çıkmamasının sebebi olarak Mesih’in yerine Çarmıha gerilmesini görmekteyiz. Mesih ise Allah tarafından kurtarılmış ve ref edilmiştir. Üzüntü ve kederi kendisini asacak veya boğarak intihara götürecek dereceye getirmiş ise kendisini sorumlulara teslim etmesi ve Mesih’in yerine Çarmıha gerilmesi daha mantıklı olması uzak bir görüş değildir. Şu gayet makuldür ki; Yahuda Mesih’i ispiyonladıktan sonra Allah’ın yardımıyla düşmanlarından kurtarıldığını görünce Peygamber (s.av.)’in hicret esnasında müşriklerin elinden kurtulması gibi, çok büyük bir günah işlediğini anladı ve kendisini ölüm için teslim etti.” Ve devamında Reşid Rıza “Yahuda’nın imanının gücü günahından dolayı intihara götürecek derecede ise neden tevbesi kabul edilmedi? İmanı neden fayda vermedi? Ve Hıristiyanlar O’nun kâfir olarak öldürüldüğünü iddia ettiler. Melekutta ki kürsüsü boşalacak ve Mesih’in O’na olan müjdesi gerçekleşmeyecek mi? Mesih’i inkar eden, onu terk eden ve Mesih’in hayatta iken lânet ettiği ve şeytan olarak nitelediği Petrus’un tevbesi nasıl kabul edildi? Halbuki O’nun tevbesi Yahuda’nın tevbesinden daha küçüktür. Yahuda onların dinlerinin temeli olan feda inancının tamamlayıcısı rolündedir”²⁹¹ ifade şekliyle Hıristiyan ilahiyatı’nın çıkmazlarını ve çelişkilerini ortaya koymaktadır.

8- Hıristiyanlık aleminin “Mesih öldükten ve defnedildikten sonra kabrinden kalkacaktır. Kadınlara, öğrencilerine ve diğer insanlara görünecektir. Bu konuda İnciller de ittifak halinde olduğu halde nasıl olur da siz başka birinin Mesih’in yerine Çarmıh’a gerildiğini söyleyebilirsiniz?” iddiasına karşılık şöyle cevap verilmektedir.

Birincisi: Reşid Rıza “Bu İncillerin rivayetinde güvenilirlik olmadığını, delillerin beyanında zıtlıkların olduğunu, senetlerinde kopukluk olduğunu dolayısıyla İncillere güvenmenin söz konusu olmadığını” ifade etmektedir.

İkincisi : Reşid Rıza, Hıristiyanların batıl olan şeyleri söylemelerini onların adeti olarak değerlendirmektedir ve bu iddialarında batıllığını ortaya koymaktadır.²⁹²

“Hasılı kelim şudur ki; Çarmıh olayı senedi kuvvetli olmayan kuru bir iddiadır. Zâten rivâyet eden râvilerde yakinen bilinen kişiler değillerdir. Bütün bu kesik rivâyetlerden çıkan sonuç şudur: Hıristiyanlardan nefret eden Kabalist Yahudiler bu

²⁹¹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.36-37

²⁹² Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.37-38

Çarmih ve teslis olayını, Hıristiyanların öğretilerine yerleştirdiler.” diyen Reşid Rıza, biz Müslümanlara gelince; “biz Mesih’e iman ederiz ve imanımızı İncillerden değil bilakis Kur’an’dan alırız. Çünkü Kur’an-ı Kerim Mesih’in varlığını ispatlamış O’nun nübüvvetini tastiklemiştir.”²⁹³ ifadesiyle görüşünü ortaya koymaktadır.

Yine Reşid Rıza, Hz.İsa’nın “Çarmih” a gerilmesi ve beşeriyet için kendini “Kefâret” olarak feda etmesi inancına; hiçbir akıl sahibinin ve akli delilleri kabul edenlerin inanmasının mümkün olmadığını belirterek “Çarmih Akidesi Üzerine Reddiyeler”²⁹⁴ başlığı adı altında şu reddiyeleri sıralamaktadır:

1- “Bu alemin yaratıcısının her şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yaratan olması gerekir” akli deliline inananların Çarmih inancını kabul etmesi mümkün değildir. Zira bu inanç yaratıcının cahil olmasını gerektirir. Sanki yaratıcı Adem’i yarattığında durumunun ne olacağını bilmiyordu ve yaratıcıya isyan ettiği zaman da adelet ve rahmetin gereğinin ne olduğunu bilmiyordu da yaratılışından binlerce yıl geçtikten sonra mı aklına geldi.” Rahmet ve adalet sıfatlarının gereğini yapmaktan cahildi de bu ikisi arasında tenakuza düştü. Dolayısıyla Çarmih inancını ancak aralarında din konusunda “Din akılla uzlaşmaz” iddiasını bir ön şart olarak görenler kabul etmektedir.”²⁹⁵

2-“Çarmih inancını kabul edenler her bağımsız aklın imkânsız gördüğü, Kâinatın yaratıcısının yeryüzünde bir kadının rahmine hulûl ettiğini kabul etmelidir ki yeryüzünün diğer varlıklara oranı zerre(atom)den daha küçüktür. Sonra bu yaratıcı(onlara göre); yiyen, içen ve beşerin maruz kaldığı diğer şeylere maruz kalan biri haline geliyor. Daha sonra düşmanları onu hırsızlarla birlikte zorla yakalayıp Çarmiha geriyorlar ve bunu da yine yaratıcının göndermiş olduğu bir kitabın hükmü gereğince yapıyorlar. Bu asla mümkün değildir.”²⁹⁶

3-“Bu inanç, yaratıcı, âlîm ve hâkîm olanın binlerce yıl tefekkür ettikten sonra murad ettiği şeyin tamamlanmadığını gerektirir. Şöyle ki beşeriyet Çarmihla da gûnahtan kurtulamamıştır. Onlara göre kurtulmak için Çarmiha inanmak da şarttır. Aslında onlar da inanmamışlardır-bize göre Çarmiha aslında kimse inanmamıştır. Zira iman aklın kesin olarak tasdikidir. Aklın böyle bir şeyi idrak etmesi de mümkün değildir. Onların Çarmiha inandığını iddia edenler, kalplerinde taşımadıkları inancı, bu inancı telkin edenleri taklit ederek dilleri ile söylemektedirler. Eğer böyle bir şeye iman diyecek olursak; beşeriyetin

²⁹³ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e, c.6, s.49-50; bkz. Akidetu’s- salbi ve’l-fida, s.33-36

²⁹⁴ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.22-23; bkz. Akidetu’s- salbi ve’l-fida, s.18-21

²⁹⁵ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.22

²⁹⁶ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.22

çoğu bunu kabul etmemekte ve akli delillerle reddetmektedir. Bir kısmı da temeli akli delillerle sabit olan bir dinin nakli delilleri ile bu inancı reddetmektedir. İnsanlar arasında bu inançtan haberi olmayanlar ve bu inancı başka tanrılar için iddia edenler de var. Hıristiyanların iddiasına göre; Allah onları melekutuna sokmadığı halde onlara azap ederse Çarmih inancının kuralına göre Allah rahim olmaz. Bu inançla adalet ve rahmet sıfatı nasıl bağdaştırılabilir.”²⁹⁷

4-“Bu inanç, daha korkunç bir şeyi gerektirir. O da; yaratıcının rahmet ve adaletini birleştirerek muradını gerçekleştirmekten aciz olmasıdır (ki Allah bundan münezzehtir). Bu inanç, yaratıcının adalet ve rahmetini nefyetmektedir. Zira yaratıcı ona azabı hak etmediği ve asla günah işlemediği halde beşer olarak azap etmiştir. Mızrak darbesi ile veya Çarmihla cezalandırılması-bu onların iddiasıdır- kesin olarak rahim ve adil olan yaratıcıdan beklenemez. Yaratıcı nasıl adaletsiz, merhametsiz düşünülebilir veya yaratıcı adil ve rahim olup bu sıfatlarını yok edecek bir duruma kendini nasıl düşürür ve bunların arasını bağdaştırmaya çalışırken bu iki sıfatı da nasıl kaybedebilir?”²⁹⁸

5-“Amel ve ahlak durumu ne olursa olsun Çarmiha inananlar ahiret azabından kurtulacaksa o zaman buna inananların ibahi²⁹⁹ olmaları gerekir. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarıp nesli, harsi yok eden, insanların mallarına ve ırzlarına tecavüz eden yalancı ve kötüler eğer cezalandırılmayacaksa o zaman onlar dünyada istedikleri her şeyi yapabilirler ve o zaman insanlığın başına gelenleri bir düşünelim. Eğer diğer haçlılar gibi işlediği hata ve günahlarına karşı cezalandırılacaksa o zaman Çarmih inancının ne özelliği vardır. Eğer Allah katında bir ayrıcalığı varsa o zaman ilahi adalet nerededir.”³⁰⁰

6-“Ne akıl sahipleri ne de hukuk ve kanun bilginlerinin, “insanın günahının bağışlanması veya efendinin kendisine isyan eden kölesini bağışlamasını adalet ve kemâle ters düşmektedir” iddiasını kabul ettikleri görülmemiştir. Tam tersine affetmek en büyük faziletlerden sayılmaktadır. Dolayısıyla, Hıristiyanların “af ve mağfiret adalet ve kemâle terstir” iddiası kabul edilebilir bir iddia değildir.”³⁰¹

---

²⁹⁷ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.22

²⁹⁸ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.22-23

²⁹⁹ Sevab veya günah olduğunu kabul etmeyen, batıl ve dalalete saparak dinden çıkan bir fırka veya bu fırkadan olan kimse. Her şey mubahtır anlayışını kabul eden bir fikri akım.

³⁰⁰ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.23

³⁰¹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c. 6, s. 23; bkz.Akidetü's- salbi ve'l-fida, s.18-21

2.1. Mesih'in Çarmıh'ta Ölmediğine Dâir Bazı Hıristiyanların Sözleri :

Bu Hıristiyanlar'ın rivayetine göre; “Bir sabah Çarmıhta asılan kişinin defnedildiği kabir boş olarak bulundu ve sarılmış olduğu bezler de kabirde idi. Bunu öğrenen Yahudi ve putperestler cesedin çalınmış olduğunu söylediler.”³⁰²

“Bağımsız Avrupa bilginlerinden olan bazı araştırmacılar ve kendilerini “Akılcı Mesihiler” olarak tanımlayan bazı insanlardan şöyle bir rivayet de aktarılmaktadır: “Mesih, asıldığı zaman ölmedi sadece baygınlık geçirdi. Çarmıhtan indirilip kefene sarıldı ve lahite (mezara) konuldu. Bunu müteakip kendisini kurtarmak için lahitin üzerindeki taşı kaldıracak olan kişiler gelinceye kadar Mesih kendisine geldi ve sarılmış olduğu kefeni çıkarıp attı. Sonra lahitten çıktı ve düşmanları kendini unutuncaya kadar insanlardan gizlendi.”³⁰³

Yine bu rivayete yakın şöyle bir olay da aktarılmaktadır: “Çarmıhta asılan kişinin sadece ellerinin içi ve ayakları yaralanmıştı ve bu yara öldürücü de değildi. Çarmıhta asılı olarak sadece üç saat kaldı ve zaten bu hal üzere günlerce yaşamak bile mümkündür. O Çarmıhta asılı iken kendisine mızrak atıldığında vücudundan kan ve su çıktı. Halbuki ölümlere böyle bir şey atıldığında onlardan kan ve su çıkmaz. Bundan dolayı (Bu Hıristiyanlar) Çarmıha germe şeklinin Mesih'e tam olarak uygulanmadığını söylemişlerdir.”³⁰⁴

Bu alıntılar zikrettikten sonra yine Reşid Rıza, “Kitâbu Züheyretü'l-Elbab fi Beyâni'l-Kitap” adlı kitabın 564. sayfasından şöyle nakilde bulunmaktadır: “Yahudiler ve putperestler, Mesih'in ve O'nun hak dininin düşmanı idiler. Bunlar hezeyan çöllerinde battıkça battılar ve sapık görüşleriyle insanları kışkırtmaya devam ettiler ve şöyle dediler: Kontrolün olmadığı bir gaflet anında İsa'nın öğrencileri, O'nun cesedini gizlice kaldırdılar ve halkın içine karıştırdılar. İsa onların yanında iken dirildi ve bu olay Yahudilerin arasında yayıldı.”³⁰⁵

Bazı Hıristiyanlardan ve eserlerinden Reşid Rıza'nın yapmış olduğu alıntılar bize gösteriyor ki; Hıristiyanlar arasında Mesih'in Çarmıha gerilerek kendini feda etmesi olayı dahi ihtilaf konusudur. İsa(a.s) Çarmıha gerildikten sonra ödlümü? yoksa ölmedi mi? Öğrencileri O'nu kurtardı mı? İsa(a.s) Çarmıhtan kurtulup insanların arasından izini kaybettirdi mi? Yahudilerin arasında böyle sözler yayıldı mı? Bu ve benzeri sorular

³⁰² Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.34

³⁰³ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.34

³⁰⁴ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.34

³⁰⁵ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.34

gösteriyor ki Hıristiyan ilahiyatı çelişkiler ve tutarsızlıklar içerisindedir. Bu gerçeği de kendi içlerindeki bazı Hıristiyanlar ve fırkalar itiraf etmektedirler.

3. TAHRİF PROBLEMİ

Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki en önemli ihtilaf konularından biri de İncil'in tahrifi problemidir. Kur'an-ı Kerim Ehl-i kitap'ın ellerinde bulunan "Münzel Kitaplar"ı tebdil ve tağyir etkilerini şu ayeti kerimelerle haber vermektedir;

"Yahudiler, Üzeyr Allah'ın oğludur, dediler Hıristiyanlar da, Mesih (İsa)Allah'ın oğludur dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (sözlerini) Daha önce kâfir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! nasıl da (haktan batıla) döndürüyorlar!"³⁰⁶ Bu ayet-i kerime'nin beyanına göre, Hz.İsa'nın Hıristiyanlara tebliğ etmediği "Mesih, Allah'ın oğludur" gibi sözleri, Hıristiyanlar haktan batıla dönerek kendi çıkar ve amaçlarına göre tahrif ederek uydurmuşlardır.

"(Yahudiler) Üzeyr Allah'ın oğludur, dediler" ayetinin tefsirinde Reşid Rıza; bu ayette geçen "Üzeyr" in tarihine ve O'nun yahudi kavminin katında bulunduğu konuma değinmiştir. Faydalı olacağı düşüncesiyle bu bilgileri şöylece aktarmak istedik. "Üzeyr, Ehl-i kitap'ın Azra dediği kişidir. Araplar, sevgi ifadesi olarak bu ismi, Arapça siga olarak tasgirleştirmişler ve aslından ayırmışlardır. Müslümanlar da bu ismi Arap Yahudilerinden almışlardır. Alemlerin (isimlerin) bir dilden başka bir dile geçişiyle değişikliğe uğradığı herkesçe bilinmektedir. 1903' de basılan İngilizce Yahudi Öğretilerinde şöyle geçmektedir: Azra devri, Yahudi Milli Tarihi'nin çiçek açmış devridir. Zira O, şeriâti yaymakla dikkat çekmektedir. Asl'da O'na "Urbet" veya "Merkebetü's-Şeriât" (في الاصل العربية ا مركبة الشريعة) denilmektedir. Eğer Musa O'nu getirmeseydi şüphesizce o unutulurdu. Fakat Azra onu iade etti veya ihya etti. (Talmud 21.b) Eğer İsrailoğulları'nın hataları olmasaydı Musa döneminde olduğu gibi O'nun döneminde de mucizeleri görebileceklerdi. Azra, şeriâti "Uşuriye" harfleriyle yazmıştır ve hakkında şüpheye düştüğü kelimelere de işaret koymuştur.Yahudi tarihinin başlangıcı onun dönemine dayanmaktadır. Dr.George Post (الدكتور جورج بوست) "Mukaddes kitap Kamusu"nda şöyle diyor: "Azra,Yahudi bir kâhindir. Yedinci senesinde Babil halkının meşhur bir kâtibidir." Ayrıca Azra hakkında şöyle de denilmektedir: "Azra Yahudi geleneğinde Musa ve İlya konumuna karşılık önemli bir konum işgal etmektedir.Ve "Mecmeu'l-Kebir"i te'sis eden O'dur. Mukaddes kitapların bölümlerini bir araya getiren eski "İbranice" yerine "Kıldâni"

³⁰⁶ Tevbe, 9/30

harfleri yazan O'dur. Ve o günlerin mektuplarını te'lif edendir." Reşid Rıza, bu bilgileri aktardıktan sonra kendi görüşünü de şu şekilde ifade etmektedir: "Halk tarihçilerinde ki bilgi, hatta Ehl-i Kitap halkının tarihçilerindeki bilgi şöyledir: Musa'nın yazdığı ve dönemin tabutuna veya yanına bıraktığı Tevrat, Süleyman döneminden önce kaybolmuştur. Zira o tabutu açtığında; İlk kralların mektuplarında gördüğü, onda yazılı ve içinde on emrin olduğu iki levhadan başka bir şey değildir. İşte Azra ise sürgünden sonra Tevrat'ı "Kıldenice" harfleriyle yazıp değiştiren kimsedir. Kıldeni dili ise Yahudilerin çoğunun unuttuğu İbranice dilinin kalıntılarından bileşkesinden ibarettir. Kitap ehl-i diyorlar ki; Azra O'nu vahiy ile veya ilham ile yazmıştır. Halbuki böyle bir görüşü kendileri dışında kimse kabul etmiyor. Bu konuyla ilgili eserlerde de bir çok itirazlar vardır."³⁰⁷ diyen Reşid Rıza, Ehl-i kitap olanların hepsinin "Üzeyr'e inandıklarını ve bu inancın onların dayanağı ve mukaddes kitaplarının bir gerçeği olduğunu ifade etmektedir.

"Hıristiyanlar da, Mesih (İsa) Allah'ın oğludur dediler" ayetinin tefsiriyle ilgili olarak Reşid Rıza şu bilgileri aktarmaktadır: "Hıristiyanlar, Mesih Allah'ın oğludur dediler. Bu sözü daha öncekiler de söylüyorlardı. Bununla mecazî bir manayı kastediyorlardı. Daha sonra Hind Filozoflarının ve daha öncekilerinin görüşleri kendilerine ulaştınca bu mecazî manayı hakiki olarak kullanmaya başladılar. Hıristiyanların "Mesih, Allah'ın oğludur" demelerinden; Allah, oğul, Ruhü'l-Kudüs üçlüsünün onlara göre mecaz olarak değil, hakiki manada bir oldukları anlaşılmaktadır. Bu anlayış ise Yunan felsefesinin etkisiyle öğrettikleri bir doktrindir. Yalnız Mesih ve talebelerinden üç asır sonra bir çok kimse bu görüşe muhalif olmuşlar ve bunların bir çoğu da tevhid inancına sahip olan rasyonalist kimselerdir. Katolik ve Protestan kiliseleri ise bunların Hıristiyan ve dindar olduklarını kabul etmemektedir."³⁰⁸

"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (Hıristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'ii (İsa'yı) rabler edindiler. Halbuki onlara ancak tek ilâha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır."³⁰⁹ ayetiyle Kur'an-ı Kerim; Hz.İsa'nın, İsrailoğullarına kendisini ve rahiplerini rabler edinmeyi emretmediğini, bilakis sadece Allah'a inanmayı ve kulluk etmeyi emrettiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Reşid Rıza da, "Hıristiyanlar, biz İsa'ya inandık diyorlar ve Hz.İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu söylüyorlar. Fakat hayatlarını doğruluk

³⁰⁷ Reşid Rıza, Muhammed,a.g.e., c.10, s.291-293

³⁰⁸ Reşid Rıza, Muhammed,a.g.e., c.10, s.294-296

³⁰⁹ Tevbe, 9/31

üzerine gönderilen Hz.İsa'nın getirdiği sisteme göre değil de tam tersine batıl üzerine hayatlarını bina etmektedirler. Hz.İsa'ya inandık demelerine rağmen rahiplerin, hahamların ve babalarının dinini taklid ediyorlar. Buda onların yaptıkları ile söylediklerinin çeliştiğini göstermektedir.”³¹⁰ bu şekilde Hıristiyanların batıl üzere olduklarını ve bunun nedeninin ise şimdi ki tahrife uğramış olan kutsal kitapların olduğunu ortaya koymaktadır.

Yine Kur'an-ı Kerim, Hıristiyanlara karşı yönelmiş olduğu bu tahrif, tebdil ve tağyir ithamı, Hz.peygamberin risâletinin İncillerde haber verilmesi konusunda da geçerlidir.³¹¹ Kur'an-ı Kerim, “Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat O, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür, dediler.”³¹² ayetiyle Hz.İsa'nın kendisi, İsmi Ahmed olan bir peygamberin müjdesi olarak geldiğini haber verir. Reşid Rıza, her ne kadar tefsirini bu ayete kadar tamamlayamamış olsa da; “Hz.İsa'nın İncil'de Hz.peygamberin müjdesi” ile ilgili olarak şu bilgileri belirtmektedir: “Münzel Tevrat ve İncil'de Kur'an-ı Kerim'in son kitap ve gönderilen bütün peygamberlerin dininin kemâle ereceği müjdesi vardır. Bu kitaplarda hâlis bir tevhid inancı ve İsmâil'in neslinden gelecek peygamberin müjdesi vardır.” ve devamında Reşid Rıza, Ehl-i kitap'ın çoğunun Kur'an 'a ırkçılık gözüyle bakarak küfürde ve fesatta son derece azgınlaştıklarını; İman ve insaf gözlüğü ile bakan diğer Ehl-i kitap'ın ise hidâyetten nasiplenerek İncil ve Tevrat'ta müjdelenmiş Hz.Muhammed'e ittiba ettiklerini”³¹³ beyan etmektedir.

İfade edildiği gibi Reşid Rıza, Hz.Peygamberin İncil'de müjdelenmesi konusunu Kur'an-ı Kerim doğrultusunda yorumlayarak, Hıristiyan İlahiyatına red bir ifadeyle İncillerin tebdil ve tağyir'e uğradığını belirtmektedir.

3.1. İncillerin Güvenilir Olmadığının Delilleri :

Reşid Rıza, İncillerin güvenilir olmadığını, İncillerin çelişkilerini ve tutarsızlıklarını ortaya koyarak delillendirmektedir. Ayrıca Batılı Araştırmacılar ve eserlerinden örnekler vererek konuyu şöyle incelemektedir. “putperts alimlerden Selsus (سلسوس) Miladi II.asırda Hıristiyanlık Dini'nin batıllığını ortaya koymak için bir kitap yazdı. Alman Bilginlerinden Akharn (اکهارن)ın Salos'tan aktardığına göre o kitabında şöyle demektedir:” Hıristiyanlar,

³¹⁰ Reşid Rıza, Muhammed,a.g.e., c.10, s.391-393

³¹¹ Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, s.146

³¹² Saf, 61/6

³¹³ Reşid Rıza, Muhammed,a.g.e., c.10, s. 391-393

İncillerini üç yada dört kez değiştirdiler. Bu kadar çok değiştirme sonuncunda İncillerin içerisindekiler de tamamen değişmiş oldu”³¹⁴

Reşid Rıza, onların kitaplarında şu bilgiler bulunmaktadır, diyerek ”Hıristiyan mezheplerden biri olan Ebiyonitler miladi I. asırda sadece Matta İncili’ni kabul ediyorlar, O’nun dışındaki İncilleri kabul etmiyorlardı. Fakat bu kabul ettikleri Matta İncili’de Konstantin’de ortaya çıkan Matta İncili’nden daha farklı idi. Yine eski Hıristiyan mezheplerinden biri olan Marsiyonistler (Sinoplu Marcion’a bağlı olanlar - المارسيونية) da Luka İncili’ni kabul ediyorlardı. Fakat onların inandıkları bu İncil’de günümüzdeki Luka İncili’nden farklı bir İncildi. Bu mezhep diğer İncilleri inkar ediyor ve onların sonradan uydurulmuş olduğunu düşünüyorlardı”³¹⁵ şeklinde Hıristiyan mezheplerinin kendi içlerindeki çelişki ve tutarsızları ortaya koymaktadır.

Yine Reşid Rıza, “Pavlus’un Galatyalılar’a gönderdiği risâlesinde” şöyle denmektedir: “Sizi Mesih’in lütfuyla çağıranı bırakıp değişik bir İncil’e böylesine çabuk dönmenize şaşırıyorum.” (1:6) “Aslında başka bir İncil yoktur. Ancak aklınızı karıştıran ve Mesih’in İncili’ni çarpıtmak isteyen kimseler vardır.” (1:7) Cümlenin sonunda geçen “yehulü” (يحو لو) kelimesi Protestanların tercümesinde de aynı böyle geçer. Bir çok kimsenin nakilde bulunduğu eski tercüme de ise bu kelime “yehrifu” (يحرفو) Cizvitlilerin tercümesinde ise “yeglibu” (يغلبوا) şeklindedir. Bu yakın anlamların tümü şuna delalet etmektedir ki; Pavlus zamanında, Pavlus’un kendisi’nin davet ettiği İncilden daha başka bir İncil’e davet eden bir grup bulunuyordu. Başka bir İncil’in olmasının anlamı da şudur ki; Onlar İncil’i tahrif ettiler yada değiştirdiler, böylelikle bu değiştirilen İncil başka bir İncilmiş gibi oldu. Nitekim bu gerçeği Pavlus’un kendisi de itiraf etmektedir. Bu itirafı da kendi zamanında Mesih’in elçilerine benzeyen sahte ve yalancı elçiler bulunduğunu söyleyerek yapar ve bu durumu Korintoslular’a yazdığı ikinci risâlesinde açıkça anlatır. O şöyle der: “Bu tür adamlar sahte elçiler, aldatici işçiler, kendilerine Mesih’in elçisi süsü verenlerdir.” (11:13) “Bu şaşılacak şey değildir. Şeytan bile kendisine ışık meleği süsü verir.” (11:14) “O’nun hizmetkarlarının da kendilerine doğruluğun hizmetkarları süsü vermesi pek şaşırtıcı değildir.”(11:15)³¹⁶ bilgileriyle İncillerin güvensizliğini delillendirmektedir.

³¹⁴ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.30

³¹⁵ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.30

³¹⁶ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.30

Yine Reşid Rıza, “Resullerin İşleri” adlı bölümde şöyle bir açıklama vardır: “Bazı Yahudiler, Mesihiler içerisinde yayılıyor ve onlara Mesih’in elçilerinin öğretmediği şeyleri öğretiyorlardı. Elçiler ve İhtiyarlar, Pavlus ve Barnaba’yı Antakya’ya gönderdiler ki bu ikisi, orada bulunan kardeşlerini, onlara sünneti ve emrolunmadıkları kurallara uymayı tavsiye eden kişilerden sakındırması olsunlar. (Bkz, Resullerin İşleri: 15) Pavlus, Mesihiler’in düşmanı ve hasımı idi. Pavlus, imana çağrıldığı zaman Mesih (a.s) in cemematı onu onaylamadı. Şayet Barnaba O’nun lehinde şahitlik etmeseydi Pavlus’u kabul etmeyeceklerdi. Barnaba İncili’nin başında şöyle geçmektedir: “Pavlus’un bizzat kendisi Mesih’in öğretisi olmayan yeni bir öğretiyi insanlara müjdeleyenlerdendi.” bu bilgileri aktaran Reşid Rıza, “Hıristiyanların temel mukaddes kitaplarında ki bu gibi ifadeler göz önünde alındığında; bir müslümanın İncillere güvenmesi nasıl mümkün olabilir?”³¹⁷ diye görüşünü belirtmektedir.

İncillerin güvenilir olmadığına şahitlerinden biri de Çarmıha gerilme kıssasında ki çelişki ve tutarsızlıklardır. Mesih’in insanlığın günahına kefareti ve fidye olması için kendisini canı gönülden feda etmesi bu akidenin temelini oluşturmaktadır. Halbuki bu İnciller, Mesih’in ecelinin yaklaştığını hissettiğinde, kederlenip hüznlendiğini ve Allah’tan bu kâseyi kendisinden uzaklaştırmasını istediğini açıkça ifade etmektedirler. Matta’da şöyle geçmektedir: “Ve Petrus ile Zebedi’nin iki oğlunu beraber aldı ve kederlenmeğe ve çok sıkılmağa başladı.”(26:37). “O vakit onlara dedi: Canım ölüm derecesinde çok kederlidir; burada kalıp benimle uyanık durun.”(26:38). “Biraz ileri gitti; yere kapanıp: Ey Baba, eğer mümkünse, bu kâse benden geçsin; fakat benim istediğim gibi değil, senin istediğin gibi olsun, diye dua etti.” (26:39). “İsa ikinci kere gidip: Ey Baba, eğer ben onu içmeden geçmesi mümkün değilse, senin iraden olsun, diye dua etti.”(26:42). Reşid Rıza bu nakilleri yaptıktan sonra aynı anlatımın benzerlerinin Luka(22:43-45)’te de olduğunu söylemektedir. Ve devamında; Hıristiyanlara göre Mesih ilâh olduğu halde Mesih nasıl böyle bir şey söyler? Olacak olanla almayacak olanı bilememesi, rahmetini ve adaletini birleştirmek için babasının ki; (Hıristiyanlara göre böyledir) istediği yolun iptal edilmesini talep etmesi hiç Mesih için mümkün müdür?”³¹⁸ diye İncillerin güvenilir olmadığını ortaya koymaktadır.

Yine İncillerin güvenilir olmadığına dair şahitlerden biri de; “Hıristiyanların Mesih’le beraber Çarmıha gerildiklerini söyledikleri iki hırsız meselesidir.” Markos şöyle

---

³¹⁷ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.30

³¹⁸ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.31

demektedir: “Biri sağında, biri solunda, iki haydudu onunla beraber haça gerdiler. Kitap, “ben günahlarla beraber sayıldım” ve dedi: “Mesih’le beraber Çarmıha gerilen iki hırsız, Mesih’i ayıplayıp kınıyorlardı.”(15:27-28). diyerek sözü tamamladı. Matta, İncili’nde de “Ve onunla beraber haça gerilmiş olan haydutlar da ona aynı sitemi ettiler.”(27:44). aynı şekilde geçmektedir. Luka ise; Mesih’le beraber Çarmıha gerilen iki adamı “iki suçlu” olarak adlandırmaktadır. Fakat Luka İncili’nde “Asılmış olan suçlulardan bir ona: Sen Mesih değilmisin? kendini ve bizi kurtar, diye sövüyordu.”(23;39). “Fakat öteki cevap verdi, ve onu azarlayıp dedi: Sen aynı hüküm altında olduğun halde, Allah’tan korkmuyor musun?”(23;40). Ve bu konuşmanın devamında Mesih, bu ikinci adama bugün beraberce Firdevs Cenneti’nde olacaklarını müjdesi verdi. Nübüvetü’l-Kitap (murad olunan Eş’ı-ya’dır. المراد بة اشعيا) cemî sigasıyla “günahkarlarla birlikte asıldı” ibaresi vardır, sonra cemî sigası tesniyeye döner ki, bunda bir beis yoktur. Bu bilgileri aktaran Reşid Rıza, asıl problemin; bu İncillerin birinde iki adamdan yalnızca birinin Mesih’i ayıpladığı söylenirken diğerlerinin ise adamların ikisinin birden Mesih’i ayıpladıklarını söylemeleridir,” demektedir. Ve devamında Reşid Rıza, “Buna benzer çelişki ve tutarsızlıkların bu kıssada çokça olduğunu, aynı şekilde Mesih’in Cumartesi gecesi defnedilmesi ve Pazar günü fecirden önce kabrinden kalkması meselesinde de bir çok çelişki ve tutarsızlıklar söz konusu olduğunu” ortaya koymaktadır. Buna benzer tutarsızlıklar; müjdeye rağmen üç gün üç gece yeraltında kalması ve bu müddetin balık içinde ki Yunan süresine benzetilmesinde de görülmektedir. Ve sonunda Reşid Rıza; kabrini görmeye gelen kadınlarla ilgili bir çok farklılık, gelme vaktindeki tutarsızlıklar, bir yada iki meleğin onlara görünmesi gibi meselelerde de İncillerin güvenilir olmadığını aktardığı delillerle ortaya koymaktadır.³¹⁹

3.2.İncil Nüshaları’nın Bir Çoğunun Kaybolması ve Hıristiyanlığın Mukaddes Kitapları’nın Bozulması :

Reşid Rıza, İncil üzerinde yaptığı tahlillerde, Kur’an-ı Kerim ayetleri, İncil nüshaları, İncil tarihleri ve Sözlüklerinin yanında Zehiratü’l-Elbab, Mürşidü’t-Talibîn ilâ Kitabı’l-Mukaddes es-Semîn adlı eserden alıntılar yapmakta, iddialarını bu kaynaklar ışığında ispatlamaya çalışmaktadır. Onun bu husustaki iddia ve delilleri şöyledir:

1- “Günümüzde dört incil olarak bilinen kitaplar, İsa (a.s)’ın hayatı ile ilgili oldukça muhtasar bir biyografidir. Onun belirli günlerde, bazı söz ve davranışları zikredilmiştir. Nitekim Yuhanna İncil nüshasının sonunda şu ifadeler yer almıştır: “İsa’nın yaptığı başka

³¹⁹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.31

çok şeyler vardır; eğer birer birer yazılmış olsalar, yazılan kitaplar dünyaya bile sığmazdı sanırım.” (Yuhanna, 21:25)

Yuhanna'nın bu ifadeleri İncillerde Hz. İsa ile ilgili yer alan bilgilerin onun gerçek hayatının onda birini bile teşkil etmediğini abartılı bir şekilde ifade etmektedir diyen Reşid Rıza “Şurası kesindir ki, Hz. İsa (a.s) yaşadığı dönemde bir çok şey söylemiş, bir çok şey de yapmıştır. Ancak bunların hemen bütünü kaybolmuş ve unutulmuştur. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de yer alan “Onlar kendilerine yapıla hatırlatmaların büyük bölümünü unuttular” ayet-i kerimesinin delil olarak yettiğini³²⁰ belirtmektedir.

2- “Esasen İncil tek bir metindir. O da İsa (a.s)'nın getirdiği hidayet kaynağı ve ahir zaman peygamberinin müjdesinin yer aldığı kitaptır. Dört tarih kitabı ve diğer tarih kaynaklarının yanında insanların dillerinde adından sürekli söz ettikleri İncil budur. Matta bundan şöyle söz eder: “Doğrusu size derim: Bu incil bütün dünyanın her neresinde vâz edilirse, bu kadının yaptığı da onun alınması için söylenecektir.” (Matta, 26:13)

Bu eserlerin İncil olarak adlandırılması İncil'den söz ettiği ve onun getirdiği mesajdan bazı pasajlar aktardığı içindir. Bundan dolayı Markos İnciline şöyle başlamaktadır: “Allah'ın Oğlu, İsa Mesih'in İncili'nin başlangıcı, İşaya peygamberde: İşte, senin yüzün önünde habercini gönderiyorum, O senin yolunu hazırlayacaktır; çölde çağırının sesi: Rabbin yolunu hazırlayın, O'nun yollarını düz edin, diye yazıldığı üzere.” (Markos, 1: 1-4)

İsa Mesih'den de şöyle söz etmektedir: “Zaman doldu diyordu, Allah'ın Egemenliği yaklaştı. Tövbe edin, İncil'e inanın!”(1:15) Pavlus'un Selaniklilere gönderdiği Birinci Mektubunda “Mutlak İncil” (mutlak ifadesi?) (2:4); “Allah'ın İncili” (2:8, 9), “Mesih'in İncili”, (3:2) şeklinde bahsettiği İncil de budur.³²¹

3- Rivayetlere göre ilk çağlarda Mesih'e atfedilen incillerin sayısı yetmişin üzerinde idi. Bazı kilise tarihçilerine göre yalancı incillerin sayısı otuzbeş kadardı. Zahiretü'l-Elbab sahibinin zikrettiğine göre vahyi inkar edenler İncil'i üç açıdan itham etmektedirler:

a- Şehid Papa Justinyanus'dan önceki papalar o dönemle ilgili olarak yalnızca yalancı ve uydurma incillerden söz etmişlerdir.

³²⁰ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.241

³²¹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.241-242

b- Müellifleri tarafından yazılan Yeni Ahid'in orijinal sayfalarının ortaya çıkarılmasına imkan yoktur.

c- İncilin yazılmış olduğu yer ve ahidler hakkında kimsenin bilgisi yoktur.

d- Korintos (كورنتس) ve Kerbukeratos (كربوكراتوس), kilisenin ilk yıllarında Luka incilini, Eloğililer (الألوغيين) de Yuhanna'nın incilini hiç dikkate almamışlardır. Onların bu husustaki itirazlarına da hiç kimse tarafından kabul edilebilir bir cevap verilmemiştir. Protestan mezhebine mensup Dr.Post'un, Kamusu'l-Kitabi'l-Mukaddes'deki açıklamaları da bu yöndedir.³²²

4- İncil'in tahrifi daha ilk çağda başlamıştır. Nitekim Pavlus, Galatyalılar'a gönderdiği mektubunda şöyle demektedir: "Sizi Mesih'in lütfuyla çağırını bırakıp değişik bir müjdeye böylesine çarçabuk dönmenize şaşıyorum."(1:6)

Dolayısıyla Mesih'in tek incili vardı. Et-Tercümetü'l-Kadîme'de Pavlus'un ifadesine göre, ilk dönemde kimi insanlar Mesihileri; değiştirdikleri farklı bir incile davet etmişlerdir. Tercümetü'l-Cizvit'de hususa daha abartılı tabirlerle yer verilmiştir. Pavlus'a göre, insanlar Mesih'in getirdiği gerçek İncil'den, bu muharref İncil'e çok hızlı bir geçiş yapmışlardır.

Pavlus, Korintoslular'a gönderdiği ikinci mektubunda Mesih'in getirdiği incili bozan bu kişiler hakkında şöyle der: "Siz kendiniz karar verin: kadının örtüsüz başla Tanrı'ya dua etmesi uygun mu? Doğa bile size erkeğin uzun saçlı olmasının kendisini küçük düşürdüğünü, ama kadının uzun saçlı olmasının kendisini yücelttiğini öğretmiyor mu? Çünkü saç kadına örtü olarak verilmiştir. Bu konuda çekişmek isteyen biri varsa, şunu bilsin ki, bizim ya da Tanrı'nın topluluklarının başka bir geleneği yoktur".(11:13-16)

İbarenin devamına göre, bu kişiler, Şeytan'ın melek kılığına girdiği gibi, Mesih'in elçilerinin kılıklarına girerek bu çalışmalarını yapmışlardır. Elçilerin İşleri kitabının onbeşinci faslında bu meseleye yer verilmiştir.

Yahudiler Mesihilerin arasına girerek, onlara Mesih'in öğrettiğinden başka şeyler öğretirlerdi. Mesihiler, Barnaba ve Pavlus'u, Antakya'ya göndererek insanları bu yalancı öğretmenlere karşı uyarmalarını istemişlerdi. Pavlus ve Barbana ise orada ayrılığa düşmüş, birbirleriyle tartışmışlardı. Bu tartışmanın sebebi ise Mesih'in öğretilerinin hakikatinin ne olduğundan başka bir şey değildi. Barnaba İncili'nin girişinde; Pavlus'un, Mesih'in

³²² Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.242

öğretilerine muhalefet edenlerden olduğu ifade edilmiştir. Barnaba esasen Mesih'in öğretilerini tasdik etme konusunda Pavlus'dan daha önceliklidir. Çünkü onlar Barnaba'nın tevbe ve Mesih'e iman ettiği konusunu doğrulamaktadırlar. Ancak Hıristiyanlar Barnaba İncilini reddetmişlerdir. Çünkü bu İncil Allah Teala'nın birliği, noksan sıfatlardan münezzehliği, hikmet ve fazileti ile ilgili bilgilerle doludur. Pavlus ve onun öğrencileri olan Luka ve Markos'u bu İncil'e tercih etmişlerdir. Kimi Avrupalı Bilginlere göre Yuhanna da böyledir. Çünkü Pavlus'un inançları Putperest Romalıların inançlarına daha yakındı. Pavlus'u tercih edip, diğerlerini reddedenler de bunlardı. Zira Romalılar Hıristiyanlık tarihinde otorite sahibi olan ilk kavimdi. Hıristiyanlığı bu şekilde sokanlar da onlardı.³²³

5- Kilise bilginleri ve İncil tarihçileri dördüncü asırda muteber kabul edilen dört İncil konusunda ihtilaf etmişlerdir: Bunları kim yazdı? Ne zaman yazdı? Hangi dil ile yazıldı? Asıl nüsha nasıl kayboldu? Bu hususlar Büyük Fransa Ansiklopedisi ve diğer dinler tarihi ve tarih kaynaklarında detayları ile ele alınmıştır. Burada söylenenler bunları savunanların sözlerinden bazı alıntılardan ibarettir:

“Mürşidü't-Talibîn ilâ Kitabi'l-Mukaddes es-Semîn” adlı eserde şöyle denilmiştir: Matta, İncilini Mesihilerin inançları doğrultusunda Markos, Luka ve Yuhanna'dan önce yazmıştır. Markos ve Luka ise incillerini Kudüs'ün yıkılmasın'dan önce yazmıştır. Ancak bu hususta elimizde ilahi bir bilgi bulunmadığından bunların hangi tarihlerde yazıldığını kesin olarak bilemiyoruz.

Matta İncil'i hakkında Zahîretü'l-Elbab sahibi şöyle der: Kutsal Matta, Mesih'ten sonra 41. yılında İncilini yazdığında, o zaman Filistin'in mahalli dili olan İbranice ya da Kıldanice ile yazmıştır. Daha sonra bu İncil Yunancaya tercüme edilmiş, tercüme edilen bu nüsha yaygınlaşmıştır. Ebionitli incil müstensihlerinin metniyle oynayıp, bozdukları asıl nüsha ise ortadan kaybolmuştur. Bütün bunlar da tarih ise onbirinci asırdan itibaren tahakkuk etmiştir.

Bu bilgileri aktardıktan sonra Reşid Rıza, “Matta İncilini Yunancaya kim tercüme etti? İstinsahçıların kendisini bozmasından evvel bunu ilk orijinal nüsha ile kim karşılaştırdı?” soruların yöneltmektedir

Son dönem Protestanları Matta'nın ilk iki bölümünün İncil'den olup olmadığı hususunda şüphe ve tereddüde düşmüşlerdir. Kamusu'l-Kitap'ında Post şöyle der: “Bu

³²³ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.242-243

incilin dili hakkında ihtilaf edilmiştir: Kimine göre İncil o dönemde Filistin'in yerli dili olan Süryânîce ya da İbrânîce'dir. Bazılarına göre ise günümüzdeki gibi Yunanca yazılmıştır. Post eski kilise başkanlarının cumhurunun aksine İncilin ilk yazılımının Yunanca olduğu görüşünü tercih etmiştir. Bütün bunlar göstermektedir ki, onlar İncilin tarihini ve dilini bilmemektedirler, bütün bilgileri zan ve tahminden ibarettir.

Bu incilin Kudüs'ün yıkılmasından önce yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir... Kimilerine göre ise elimizdeki İncil 60-65 seneleri arasında yazılmıştır. Zahire sahibi ise bunun 41. yılında yazıldığını iddia etmektedir. Bunların bütünü birer tahminden ibarettir.³²⁴

İlk Hıristiyan bilginlerine göre Matta bu İncili yazmamıştır. O ancak Mesih'in bazı sözlerini İbrani dili ile kaydetmiştir. Günümüz Hıristiyanları ise ne metin ne de yazımı konusunda hiçbir belge bulunmayan bu İncillerin, ilk çağlarda, o ilk bilginlerin sözlü aktarımlarından ibaret olduğunu savunmaktadırlar. Bu iddia ise onların lehine değil aleyhine bir iddiadır. Menar dergisinde bu husus defalarca açıklanmıştır.

Bu konuda onların dillerinde dolaşan en eski bilgi, ikinci asrın yarısında yaşamış olan Hierapolis (هيرابوليس) Piskoposu Papias'ın (پاپياس) şahitliğidir. Eusebius (أوسابيوس) (ö. 340)'un kendisinden naklettiğine göre Matta Mesih'in sözlerinden bazı cümleler yazmıştır. Sonradan gelen herkes bu cümleleri kendi imkanlarına göre tercüme etmiştir.

Matta İncili'nin diğerlerinden farkı, İncilin nispet edildiği kişinin Mesih'in öğrencilerinden olmasıdır. İnciller içerisinde tevhide en yakın, putperestlikten en uzak olmasıdır.

Markos İnciline gelince Zahire sahibinin söylediğine göre Markos nesep bakımından olmasa da din bakımından İbrani idi. Petros'un öğrencisi olmuş, Petros onu evlatlık edinmişti. Yazdığı incili Matta İncili ve Petros'un konuşmalarından alıntı yapmıştır. Kimi son dönem araştırmacılara göre Matta ve Markos'un incillerinden önce bir incil bulunmakta idi, Markos ve Matta incillerini ondan almışlardır. Kimi Protestanlar ise İncilin onaltıncı bölümünde yer alan son on iki sayılarında tereddüde düşmüşlerdir. Bunun bir çok sebebi vardır. Bir tanesi de eski yazma nüshalarda bunlara yer verilmemiş olmasıdır.³²⁵

Post devamında şöyle der: Markos Yuhanna'nın lakabıdır. Yahudi kökenlidir, Kudüs'de doğduğu kabul edilmektedir. Markos, Pavlus ve dayısı Barnaba ile birlikte ilk davet

³²⁴ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.243-244

³²⁵ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.244

faaliyetine başlayanlardandır. Ancak **Borca'da** (برجه) Barnaba'dan ayrılmış, bunun üzerine aralarında büyük bir tartışma çıkmıştır. Daha sonra anlaşarak Roma'ya birlikte gitmişlerdir. Petros ilk mektubunu yazdığında beraberinde idi.(1 BT. 5:13) Sonra da Efes'de Thomas ile birlikte olmuştur. Bundan sonraki hayatı hakkında bir bilgi yoktur.

Sonra onun İncilini Yunanca yazdığını ifade etmiş, ondaki bazı latince kelimeleri açıklamıştır. Bundan hareketle İncil'i Rumca yazdığı ifade edilmiştir. Şöyle der: Benim incilim ile Matta ve Markos arasındaki benzerlik, kimi insanları ikincisinin, birincisinin özeti olduğuna inanmaya sevk etmiştir.³²⁶

“Ne bu ne de başkası bu İncil'in yazılış tarihini zikretmemiştir. **İrenaus**'dan onun incilini Petrus ve Pavlus'un ölümünden sonra yazdığı, bunların o incile vâkıf olmadıkları nakledilmiştir.” diyen Reşid Rıza devamında böyle olunca biz onun Petrus'tan işittiğini, sağlam koruyup, işittiği gibi aktardığına nasıl güvenelim. Kaldı ki bu ona muttasıl bir senet ile nispet edildiğinde doğrudur ki, böyle olması mümkün değildir.”³²⁷ şekliyle İncillerin tahrifini ortaya koymaktadır.

Luka İncili'ne gelince Zahire'de şöyle der: Luka Antakya'lıdır. Şarihlerden kimileri onun İğrik (Ege/Yunan?) olduğunu kabul eder. Çünkü o Kitab-ı Mukaddes'i ancak **70'ler (septeguiant)** tercümesinden nakletmiştir. Kimisine göre de o putperest iken hidayete eren sonra tekrar hak dine dönen birisi idi. Yine bu iddiaya göre o Pavlus'un öğrencisi ve yardımcısı idi.

Ardından müellif şunları kaydeder: Matta ve Markos Mesih'in hayatı ile ilgili kimi olayları fark edememişlerdir. Kimi yazarlar İsa Mesih için sulandırılmış bir biyografi uydurmaya çalışmışlardır. Bir çok yerinde rivayet inceleme gözden kaçmıştır. Bunu Luka ile gönderip, hak imiş gibi inciline koymasını istemiştir. Bundan dolayı o bunu Yunanca yazmış, metnini de diğer incil yazarlarından fesahat, uyum ve sahilik bakımından en ileri seviyeye taşımıştır. Bir çok araştırmacı onun incilini M. 53 veya 51. yıllarda yazdığını söylemiştir.

Sonra müellif onun incili yazdığı yer hususundaki ihtilafı zikretmiş, bundan gayesini de açıklamıştır. Sonunda şu ifadelerle yer vermiştir: “Mesihin sulandırılmış hayatına (kilisenin daha sonra reddettiği inciller kastediliyor) dahil edilmiş yanlışların üzerinden perdeyi kaldırmak ve bu gibi şeylere sempatiyi bütünüyle ortadan kaldırmak için”. Sonra

³²⁶ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.245

³²⁷ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.245

kendisinin Matta ve Markos inciline sahip olduğunu, uygun gördüğü konularda onlardan alıntılarda bulunduğunu beyan etmiştir. Ardından onların incilden silip kaldırdıkları konuları özel bir başlık altında incelemiştir. Çünkü onlar Mesihe yakıştıramamaları vb. sebepler dolayısıyla kimi bilgileri incilden çıkarmışlardı.³²⁸

Dr.Post Kamusu'nda şöyle der: Kimileri Luka'nın Antakya'da doğduğunu sanmaktadırlar. Ancak bu onun Palkiyos (بلوكيوس) ile karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Metin içerisinde gaib sığasından mütekellim sığasına geçiş, Luka'nın Pavlus ile Teravus'ta (Tarsus'ta) buluştuğunu (Elçilerin İşleri, 16:1), onunla ikinci yolculuğunda Filibe'ye (Philoppopolis) birlikte gittiğini, yıllar sonra Filibe'de onunla tekrar buluştuğunu (Elçilerin İşleri, 20:5, 6) esir edilip Roma'ya gidene kadar birlikte kaldıklarını (Elçilerin İşleri, 28: 30) göstermektedir. Hayatının bundan sonraki kısmı hakkında ise bilgi yoktur.³²⁹

Reşid Rıza, “Bak ey okuyucu! Onlar kendilerine muttasıl ve sahih ne de zayıf hiçbir senetle ulaşmamış ifadelerinden çıkarımlarda bulunmaya çalıştıklarını gör. Yine onlar onun Filistinli olmayıp İtalyan olduğunu Katareyn hakkındaki sözlerinden çıkarmaya çalışmışlardır. Çünkü onların ellerinde dinlerinin kurucuları hakkında sağlıklı bir nakil ve rivayet yoktur.” şeklinde düşüncelerini nazara vermektedir.³³⁰

Sonra devamında Post şöyle der: O bu incili Kudüs yıkılmadan ve amellerden önce kaleme almıştır. Tercih edilen görüşe göre bunu Filistin / Kayseriye'de esaret altında olduğu 58-60 yıllarında yazmıştır. Ancak kimileri bunu daha önce yazdığını sanmaktadırlar.

Bu bilgileri aktardıktan sonra Reşid Rıza, Hıristiyanların ellerinde dinleri ile ilgili sağlıklı bir bilgi bulunmadığı gerçeğini ifade ettikten sonra “Onlar ancak zannederler” görüşünü ifade eder. Ve “Muhtemelen bu incili Pavlus'un yazdığını söyleyenler isabet etmiş olabilirler, çünkü üslupları birbirine benzemektedir. Bunu onlar da itiraf etmektedirler. Denilirse ki: Tahrif edildiğini ne yapacaksın? Derim ki, bunun tahrifi ötekisinin tahrifi gibidir. Bunda ötekisinde olduğu gibi incillere bir çok yalanın girdiğini görürsün. Bunun doğru olduğunu bize kim ispat edecek? Biz bu incilleri nasıl tanıyacak,

---

³²⁸ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.245

³²⁹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.245-246

³³⁰ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.246

doğrusunu yalanından nasıl ayırt edeceğiz?”³³¹ sorularıyla İncillerin gerçeğini ortaya koymaktadır.

Yuhanna İncilinde ise Hıristiyanlar bu Yuhanna'nın Mesih'in öğrencilerinden olan İbn Zebedî ve Salome'nin öğrencisi olduğunu söylerler. Onlardan özgür yazarlardan –ki Fransız Ansiklopedisinde de böyledir- kimileri onun aynı zamanda Pavlus'un öğrencisi olduğunu iddia ederler. Zahire'de bu incilin yazım tarihi hakkında 64, 94, 97 olmak üzere üç görüş ileri sürülmüştür. Onun Mesih'in ilahlığını ispat edebilmek ve de üç incildeki eksiklikleri örtbas edebilmek için bunu Yunanca yazdığını söylerler: Bunu Eskafılar (Piskoposlar) ve Asya kiliselerinin naiplerinin istek ve baskılarına cevap vermek ve ondan sonra ebedi bir hatıra olmasını sağlamak için...” Bunun manası şudur ki, bu aşırı istek olmasaydı o bunu yazmayacaktı. Böyle olunca da inciller eksik olarak kalacak, akla uymayan inançlarından da kurtulmuş olacaktı. Çünkü inançları ile ilgili şüpheler ancak, inciller içerisinden en fazla çelişki taşıyan bu incilde bulunmaktadır. Bunun en çarpıcı örneği bu kitabın tevhid ve putperestliği bir arada bulundurmasıdır. Mesih hakkında da, onun kendi hakkında şahitlik ettiği, dolayısıyla en doğru şahitliğin bu olduğunu söyleyip, ardından bir başka yerde ise onun kendi adına şahitlik ettiği, kendi hakkındaki şahitliğin hak olmadığını vs. söylemektedir.

“Kitab-ı Mukaddes Sözlüğü” nün yazarı Post der ki: Onun bu incili Efes'de 70, 95 yılları arasında yazdığı sanılmaktadır. Ardından Avrupa özgür alimlerine reddiye olarak şunları kaydetmiştir: “Bazı kafirler, onun ruhsal öğretilerini, özellikle de Mesih'in lahutiliğinden hoşlanmadıkları için bu incilin kanun oluşunu inkar etmişlerdir.

Yuhanna İncili'nin, Yuhanna'ya aidiyyetinin doğru olmadığını başlıca üç sebebi vardır.³³²

1- O, Tevrat ve diğer bütün İsrailoğullar'ı Peygamberlerinin getirmiş oldukları kitaplarda yerleşik olan tevhid inancını bozucu putperest bir inançtan söz etmektedir. Mesih açıkça ifade etmiştir ki, kendisi Namus'u (Tevrat) bozmak için değil, tamamlamak için gelmiştir. Namusun aslı ve temeli de on emirdir. Bunların birincisi ve hiçbir zaman bozulmadan devam edeni ise tevhid hakkındaki vasiyettir.

2- İnanç ve üslup bakımından, Mesih'ten önce ve sonra onun cemaat ve kavminden nakledilen her şeye aykırı oluşudur.

³³¹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.246

³³² Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.250

3- Kendisinden önceki incillere bir çok noktada muhalif olmasıdır. Başlıca muhalefet noktası ise, Mesih'in ilahlığı ile bağdaşmayacak birçok beşeri özelliğin kendisine nispet edilmesidir. Örneğin Şeytanın onu denemesi, Yahudinin kendisini suikast yapmasından korkması, Yahudilerin kendisine kuracakları tuzakları geri çevirip, koruması için için Allah Teala'ya yalvarması, Çarmıha gerildiğinde duyduğu şiddetli acılardan dolayı çılgın atması vs. davranışları bunlardan bazılarıdır.

“Buraya kadar geçenlerden anladık ki, Hıristiyanların elinde mukaddes kitapları ile ilgili ne muttasıl ne munkatı bir senet yoktur. Onlar, Hıristiyanlığın ilk üç asrında bilinen orijinal bir nüshasının olabileceğın dair en ufak bir ipucu bulabilmek ümidi ile öncekilerin ve sonrakilerin ellerinde olanlara bakmış, onları didik didik etmişlerdir. Ancak bunu ispat edecek en ufak sarıh bir delile rastlamamışlardır. Bulabildikleri ise bazı kapalı ve anlaşılmaz ifadelerden olmuş, onlar da bu ifadeleri arzularına göre yorumlamış, adlarına delil demişlerdir. Güvenilir kişiler tarafından nakledilmemiş olsa bile, beyyine ve delil üsluban sokmuşlardır. Ardından bunların muhteva ve kapsamlarından müteşabih ifadeler çıkarmış, bunların birbirlerini destekleyen deliller olduğunu iddia etmişlerdir. Her iki zümrenin düşüncelerinin zayıflığına daha önce işaret etmiştik.” diyen Reşid Rıza devamında “bu kısa açıklamalar Kur'an-ı Mecid'in “onlar kendilerine yapılan uyarıların büyük bölümünü unuttular” ayet-i celilesinin doğruluğın net bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Bunlar Kur'an-ı Kerim'in, Allah kelamı ve vahyi olduğunu da göstermektedir. Çünkü bu gibi konular yorum ile bilinebilecek hususlar değildir. Ta ki Rasulullah (sav) bunları akıl ve tefekkürü ile bilmiş denilebilsin. Böyle bir şey nasıl mümkün olsun ki, bu husus kavimler tarihi bilmedikleri için asırlarca bizim alimlerimize bu konular hep kapalı kalmıştır. Bundan daha da garibi, Mısırlıların ilim ve tecrübeleri ile en yüksek makamlara yükselmiş ileri gelenlerinden birisi bana şu soruyu sormuştu: “Biz müslümanlar şunu nasıl iddia edebiliriz?: Hıristiyanların tek bir kitapları vardır, adı da İncil'dir. İncil Allah Teala'nın İsa (as)'a indirdiğın bir kitaptır. O da insanları ona iman etmeye davet etmiştir. Halbuki Hıristiyanlar böyle bir şey demedikleri gibi bu hususta bir bilgiye de sahip değillerdir. Onlar da olan şey ancak İncil'in dört nüshasıdır ki bunlar da Mesih'in hayat hikayesi ve ahlakından söz etmektedir”. Ben de ona şu cevabı verdim: “Bizim Mesih'e nispet ettiğımız ve ‘o Allah Teala'nın kendisine indirdiğın kitaptır’ dediğımız kitap, bu incillerde Mesih'in dili ile müfred bir lafız ile anlatılan öykülerdir”³³³ şeklinde beyan etmektedir.

³³³ Reşid Rıza, Muhammet, a.g.e., c.7, s.251

Derim ki, “onlar kendilerine yapılan hatırlatmaların büyük bölümünü unuttular” ayetinin tefsirinde zikrettiğimiz üzere, Yuhanna kendi incilini ömrünün son yıllarında yazmıştır. Bunu da kaynaklarında zikrettikleri gerekçelerden dolayı çevreden gelen baskılar sebebiyle yazmıştır. Eğer bu baskı ve teklif olmasaydı, yazacak değildi. O bunları yazmasaydı bu inanç bilinmeyecek idi. Buradan anlaşılmaktadır ki, Mesih kendi sözlerinde bu inançtan bahsetmemiş, insanları İncil’e davet etmek için dünyaya dağılan öğrencilerinden hiç kimseyi de böyle bir inanca davet etmemiştir. İlk çağda insanların onda biri bile Yuhanna’nın incilinde yazdığı bu inançtan haberi yoktu. Eğer havari Yuhanna’nın bu incili yazdığı doğru olsaydı –ki asla doğru değildir-, Hıristiyanların inancına göre dinin aslı bu olduğunda ne Mesih ne de öğrencileri böyle bir inanca karşı çıkmaktan geri durmazlardı. Dahası böyle bir inancı dile getirmesi için gerekli şartların bütünüyle oluştuğu tek kişi Mesih’dir. Ondandır insanları ona davet edecek, sözlerinde ve risalelerinde dile getirecek olanlar onun öğrencileri olurdu.³³⁴

4. Hz. MUHAMMED (s.a.v.)’İN İNCİL’DE MÜJDELENMESİ

Ehl-i Kitaba karşı yapılmış polemik literatürde yer alan tahrif problemi dışındaki en önemli nokta, Hz.Muhammed (s.a.v.)’in risâletinden ve İslâm’dan bahseden Kitab-ı Mukaddes cümlelerinin isbat edilmesi meselesidir.³³⁵ Hiç şüphesiz İslâmiyet ile Hıristiyanlık arasındaki en önemli tartışma konularından biri de Hz.Muhammed ve risâleti’nin İncil’de haber verilip verilmediği mevzuudur. Bu konudaki tartışmalar, tahrif meselesinde olduğu gibi, Kur’an-ı Kerim’den kaynaklanmaktadır. Kur’anı Kerim’in ayetine göre “Yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber’e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber’e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûr’a (Kur’an’a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.”³³⁶ Hz.Muhammed’in ismi, Tevrat’ta ve İncil’de yazılıdır. Yine Kur’an-ı Kerim “Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah’ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak

³³⁴ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.257

³³⁵ Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, s.184

³³⁶ A’raf, 7/157

geldim, demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür, dediler.”³³⁷ ayetiyle Hz.Muhammed (s.a.v)’i ve risâletini haber vermektedir.

Kur’an-ı Kerim’le başlayan bu İslâmi tefekkürün yorumunun izleri, İslâm İlâhiyatının en eski devirlerine kadar çıkmaktadır. Buhari’nin bildirdiğine göre, “Sahabi Abdullah b. Amr’a Allah Resulü’nün Tevrat’ta ki vasıfları sorulmuş, O da şöyle demiştir: Evet Allah’a yemin ederim ki, Hz.Peygamber Kur’anda ki bu vasıflarıyla Tevrat’ta da tarif edilmiştir. Bu vasıflar şöyledir: Ey peygamberim: şüphesiz seni hakka şahit, müjdecî, korkutucu olarak gönderdik. Sen elbette benim kulum ve peygamberimsin. Ben sana “Mütevekkil” adını verdim. Bu peygamber kaba ve kötü huylu, katı kalpli değildir. Çarşı pazarda çağırıcılık etmez. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez, aksine kötülüğü afv ve mağfiretle karşılar.”³³⁸

İbn İshak (H.150/767), Hz İsa’nın geleceğini haber verdiği Ahmed isimindeki peygamber konusundaki Kur’an “Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah’ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür, dediler.”³³⁹ ayetini, Yuhanna İncili’nin “Babadan size göndereceğim tesellîci, Babadan çıkan hakikat ruhu geldiği zaman benim için O, şahadet edecektir.” şeklindeki ifadesiyle te’yide yönelmiştir.³⁴⁰

İslâm polemikçileri, Hıristiyanlığa karşı yazılmış reddiyelerde, Kitab-ı Mukaddes’in tahrifi problemi işlenirken, mevcut İncillerde Hz.Muhammed (s.a.v)’in gelişinin, haber verilmediğini belirten Hıristiyan düşüncesine karşı, Hz.İsa’ya inen İncil’de bunun mevcut olduğunu; fakat daha sonra tahrif neticesinde bu haberin kaldırıldığını belirtmişlerdir.³⁴¹ Ancak yinede bazı İslâm Bilginleri, Kitab-ı Mukaddes’te, Hz.Muhammed’in haber verildiğini bildiren metinlerin halâ mevcut olduğu tezini ileri sürmüşler ve isbata yönelmişlerdir. Bu hususta el-Caferi’nin (öl.618/1222) İncil’den sunduğu kitâbî delilleri burada zikretmekte fayda vardır.

el-Caferi, Risâlet-i Muhammediye ile ilgili olarak Yuhanna İncili’nde şu üç metni nakletmemektedir.³⁴²

---

³³⁷ Saf, 61/6

³³⁸ Mehmet Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, s.186

³³⁹ Saf,61/6

³⁴⁰ Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Reddîyeler ve Tartışma Konuları, s.184-185

³⁴¹ Mehmet Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, s.187

³⁴² Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Reddîyeler ve Tartışma Konuları, s.86

1- “Eğer beni seviyorsanız, emirlerimi tutarsınız, Bende Babaya yalvaracağım ve O size başka bir Tesellici, Hakikat Ruhunu, verecektir; Ta ki, daima sizinle beraber olsun.”³⁴³

2- “Fakat benim isimle babanın göndereceği Tesellici, Ruh’l Kudüs, O size her şeyi öğretecek ve size söylediği her şeyi hatırıma getirecektir.”³⁴⁴

3- “Bununla beraber ben bize hakikâfî söylüyorum: Benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem, Tesellici size gelmez, fakat gidersem, O’nu size gönderirim.”³⁴⁵

Yine İslâm düşünürlerinden Karâfî (684/1285), Hz.Muhammed ve risâletinin İncillerde müjdelenmesi konusunda Ca’feri’nin Yuhanna İncili’nde gösterdiği delilleri aynen tekrar ettikten sonra; “Babadan size göndereceğim Tesellici, Babadan çıkan hakikât ruhu geldiği zaman, benim için o şahadet edecektir.”³⁴⁶ şeklindeki İncil ifadesinin içindeki, “Faraklit” lafzının Hıristiyanlarca “Hamdedici” veya “Kurtarıcı” anlamında kullanıldığını ve bu lafzın “İnsanları küfürden kurtaran” peygamberimize uygun geldiğini belirtmiştir.³⁴⁷

Yukarıda da açıklandığı gibi, Hz.Muhammed’in geleceğinin İncil metinlerinde haber verilmiş olduğu şeklindeki İslâmî düşüncenin klasik reddiyelerdeki delilleri hemen hemen son devirlerde de aynen tekrar edilmiştir.³⁴⁸ İslâm polemikçilerinin ekseriyetine göre de “Parakletos” veya “Periklytos” Hz.peygamberin risâletine delil teşkil etmektedir.

Şimdi “Hz.Muhammed’in ve risâletinin müjdelenmesi” konusunda Menâr Tefsiri’ndeki açıklamalara geçmeden önce şu bilgileri aktarmak faydalı olacaktır: Bilindiği üzere Menâr Tefsiri, Yusuf süresine kadar tamamlanabilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de “Hz.İsa’nın Hz.Muhammed (s.a.v)’i müjdelemesi” konusu ile ilgili olarak en önemli geçen ayet ise “es-Saf Süresi”nde zikredilmektedir. Menâr Tefsiri’nden doğrudan doğruya bu ayetle alâkalı bilgi aktaramıyoruz. Eğer Yüce Allah bu tefsiri tamamlatmayı Reşid Rıza’ya muvaffak etse idi mutlaka tebrişat konusunda bize detaylı bilgiler sunardı. Ancak Menâr Tefsiri’nde “Hz.Muhammed ve risâletinin müjdelenmesi” ile ilgili bilgilere “İncil’in ve Tevrat’ın tahrif”i hakkındaki bilgiler içinde rastlamaktayız.

---

³⁴³ Yuhanna: 14/15-16

³⁴⁴ Yuhanna: 14/26

³⁴⁵ Yuhanna: 16/7

³⁴⁶ Yuhanna: 15/24

³⁴⁷ Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, s.187-188

³⁴⁸ Mehmet Aydın, a.g.e., s.191

Reşid Rıza, “Gerçekten dinin emri, gönderilen kitapların içeriğiyle amel etmektir. İncil ve Tevrat’ta hâlis olan tevhid inancına çağrı vardır. İyi amel işleme Hz.İsmâil’in neslinden gelecek peygamberin müjdesi vardır. Çünkü gönderilen Tevrat ve İncil’de Kur’an-ı Kerim’in son kitap ve gönderilen bütün peygamberlerin dininin kemâle ereceği haberi vardır. Ancak Hıristiyanlar kendilerine indirilen İncilin içeriğiyle ne o zaman ne de şimdi amel etmişlerdir. Davetlerinde hiç bir zaman samimi olmamışlardır. Çünkü; gönderilen İncil’de son peygambere tâbî olunması emri vardır, tıpkı kendisinden önce gönderilen peygamberlere tâbî olduğu gibi.”³⁴⁹ şeklinde yorumunu yaptıktan sonra yine Reşid Rıza, “Ehl-i kitap’ın çoğunun Kur’an’a ırkçılık ve düşmanlık gözüyle baktıklarını ve böylece küfürde ve fesatta daha da azgınlaştıklarını; İman ve insaf gözlüğü ile bakan diğer Ehl-i kitap’ın bir kesiminin ise hidâyetten nasıplendiklerini, basiret gözlüklerini takıp Kur’an’a iman ettiklerini ve zaten İncil ve Tevrat’ta müjdelenmiş, Hz.Muhammed’e ittiba ettiklerini”³⁵⁰ bu açıklamalarıyla Hz.peygamberin İnciller tarafından müjdelenmesi konusunda görüşlerini belirtmektedir.

Ey Ehl-i kitap! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada size elçimiz geldi. Gerçekleri size açıklıyor ki (kıyamette): “Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi” demiyesiniz. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye hakkıyla kâdirdir.³⁵¹ ayetiyle ilgili olarak Menâr Tefsiri’nde şu bilgiler aktarılmaktadır:

“Ey kitap ehli! Peygamberlerin arasının kesildiği bir sırada size Resulümüz geldi, gerçekleri açıklıyor”. Yani sizin kitaplarınızda müjdesi bulunan, inancınızda geleceği beklenen elçimiz size gelmiştir. Çünkü Allah Tealâ Musa (as)’ın dili ile size haber vermiştir ki, O kardeşiniz İsmail’in soyundan bir peygamber gönderecek. İsa (as)’ın dili ile size bildirmiştir ki, kendisinden sonra, size herşeyi öğretecek olan Hak’ın ruhu (parakletos) Paraklit gelecek. Bu müjdeler, sizin kötü anlayış ve kötü maksatla tahrif etmenize rağmen, kitaplarınızda hala mevcuttur. O bilinen mükemmel peygamberdir ki, sizin dedeleriniz Yahya (Yuhanna)’ya onu sormuşlardı. Nitekim dördüncü İncil’in başlarında ifade edildiğine göre “Onlar da kendisine, «Öyleyse sen kimsin? İlyas mısın?» diye sordular. O da, «Değilim» dedi. «Sen beklediğimiz peygamber misin?» sorusuna, «Hayır» cevabını verdi. O zaman ona, «Kimsin, söyle de bizi gönderenlere bir cevap

³⁴⁹ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.391

³⁵⁰ Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.6, s.392

³⁵¹ Maide, 5/19

verelim» dediler. «Kendin için ne diyorsun?» Yahya, «Yeşaya peygamberin dediği gibi, 'Rabbin yolunu düzleyin' diye çölde yükselen sesim ben» dedi. (Yuhanna, 1:21-23)

“İşte o hiçbir tahsil görmemiş olan Ümmî ve Arap Peygamber Muhammed (sav)’dir. O peygambersiz bir ara dönemden ve vahyin üzerinden uzun bir zana geçtikten sonra gelmiş, sizin dini ve dünyevi konularda muhtaç olduğunuz herşeyi size açıklıyor. Putperest duygularınızın bozduğu hak inançlar ile maddi ve ruhi konularda gösterdiğiniz ifrat ya da tefrit boyutlu aşırılıklar ile bozduğunuz ahlaki prensipleri, kişisel ve sosyal işlerinizi düzene koyacak hukuk ve ibadet konularını size tek tek açıklıyor. Yukarıdaki ayet-i kerimede geçen "بين" (açıklıyor) kelimesinin mef’ûlünün açıkça ifade edilmemesi, bu konuların bütünü ifade etmek içindir. Sizin kitaptan gizlediğiniz şeyleri, ahirette aleyhinize bir delil olmak üzere açığa çıkarması da bu ayet-i kerimenin kapsamındadır. O, Allah katından bir peygamber olmasaydı, sizin alim ve rahiplerinin, idareci ve hakimlerinizin bile bilemediği şeylerden hiçbirini bilemezdi. Peygamberimiz Muhammed (sav) size gelerek bütün bunları açıklıyor ki, kıyamet günü Allah’a mazeret beyan edemeyesiniz: “Bize müjdecî ve uyarıcı gelmedi demeyesiniz diye”. O bize mü’minlerin mutlu sonlarını müjdelerken, bizleri aldanmış, yolunu şaşırmış ve bozgunculuk yapanların kötü akibetlerinden bizi uyarıp, korkutmaktadır.” diyen Reşid Rıza, “Size müjdecî ve uyarıcı gelmiştir”. Ahirette kurtuluş ve ebedi mutluluk, sizlerin kurnutu ve boş beklentilerine, aldandıkları boş vehimlere bağlı olmayıp, aksine iman ve amellere bağlı olduğunu bize beyan etmektedir. Allah Teala hiç kimseyi kayırmaz. Çünkü o şöyle buyurur: “Bu ne sizin ne de kitap ehlinin kuruntusudur. Kim ki bir kötülük işlerse karşılığını görür ve Allah’tan başka hiçbir yardımcı ve dost bulunmaz.”³⁵² şekliyle görüşlerini

Böylece Reşit Rıza, “Kur’an-ı Kerime göre İncillerde, Hz.İsa’nın haber verdiği Hz.Muhammed (Ahmed) ve risâletinin bulunması zaruridir. Hıristiyanlık dünyası ise böyle bir ismin olmadığını iddia etmeleri mevcut İncilerin tahrif edilmesinin bir sonucu olduğu fikrini ortaya çıkaracaktır.” görüşünü belirlemektedir.

---

³⁵² Reşid Rıza, Muhammed, a.g.e., c.7, s.265-266

SONUÇ

Bu çalışmada Muhammed Reşid Rıza el-Hüseyini'nin hayatı ve düşüncesine dâir bilgilendirmeden sonra İslâm'ın ilk dönemlerinde ki Hıristiyanlık ve Hıristiyan Teolojisi mevzubahis edilmiştir. Ve devamında Reşid Rıza'nın Tefsiri ve Kur'an-ı Kerim'in ilgili ayetleri esas alınarak Hz.Meryem, ve Hz.İsa'nın hayatı daha sonra Hıristiyanlıkla ilgili konular incelenmiş ve son kısımda da "Menâr Tefsiri"nde ulaşılan bilgiler Hıristiyan kutsal Metinleri'ne göre tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Öncelikle bu tezin kapsamı ile ilgili olarak faydasına binaen şöyle bir açıklama gereği görülmüştür: "Tefsîrû'l-Menâr" adı ile meşhur olan "Tefsîrû'l-Kur'ani'l-Hakim" eseri baştan Nisa suresinin 125.ayetine kadar olan kısmı Muhammed Abduh'a aittir. Bu eser önce el-Menâr dergisinde parça parça neşredilmiş, sonra Reşid Rıza'nın devam ettiği ve Yusuf Suresi'ne kadar gelebildiği kısımla beraber 12 cilt olarak Kahire'de, el-Menâr matbaasında basılmıştır. Bu eserin ilk beş cildi Abduh'un, geri kalan kısmı ise Reşid Rıza'nın tefsiridir. J.Jomier'in dediği gibi Şeyh Muhammed Abduh tefsirde aklı ön plana almakta, çağdaş aydına hitap etmeye çalışmakta olan modernist bir müfessirdir. Reşid Rıza ise selefidir, nakle ön planda yer vermektedir, eski müfessirlere de sık sık atıflarda bulunmaktadır. Reşid Rıza'nın Menâr ekolü, hocasının ölümünün ardından I. Dünya Savaşı'nın İslâm dünyasındaki sonuçların da tesiriyle giderek daha katı bir selefilige ve batıcı modernleşme karşıtı radikal bir çizgiye kaymıştır.³⁵³ Genel manada bu tefsirde, tefsir ilminin teknik yönlerine dalmadan, Kur'an-ı Kerim'in muhtevasını insanlara sunmayı, Müslümanların hayatlarında ve düşüncelerinde Kur'an-ı rehber edinmelerini sağlamayı amaç edinildiği görülmektedir. Ondokuzuncu asrın ikinci yarısında, Cemaleddin Efgânî ve Muhammed Abduh'un temsil ettikleri selefi ıstılah hareketin "selefi" yanını vurgulayan, ıstılah'ın temeline hurafe ve bid'atlardan arındırılmış, ilk berraklığına döndürülmüş dini koyan Muhammed Reşid Rıza'nın hayatı, eserleri ve temsil ettiği hareket üzerine, Doğu'da ve Batı'da bir çok makale ve kitap yazılmıştır.

Mısır'daki yenilikçi hareket ve Reşid Rıza hakkında kaleme alınan eserlerden;

- Ch.Adams, İslâm and Modernism in Egypt, Chicago, 1928. Bu eseri müellifi, Reşid Rıza hayatta iken kaleme almış, üstadları Efgânî ve Abduh hakkında bilgi almak

³⁵³ M.Sait Özervarlı, Muhammed Abduh mad., T.D.V.İslâm Ansiklopedisi, c.30, s.485

üzere onunla yazışmalar yapmıştır. Adams'a göre Reşid Rıza, muhafazâkâr bir yaklaşım içinde üstadlarının düşünce ve hareketlerini yazıya dökmenin ötesinde bir özellik taşımaz.³⁵⁴

- H. Laoust'un Paris'te çıkan İslâm Araştırmaları dergisinde (R.E.I., Tome: 6, 1932, p. 175-264), Reşid Rıza'nın el- Hilâfe isimli kitabının tercümesi'nin takdiminde (Beyrut, 1938), İbn Teymiyye'nin siyasi ve ictimâî görüşlerini ihtiva eden kitabında (Kahire, 938, Arapçası, İskenderiye, 1979). vb. diğer eserlerinde; "Reşid Rıza'nın muhafazâkârlığının altını çizmiş, İbn Teymiyye'nin etkisinde kaldığına işaret etmiş ve hocası Abduh'un düşüncelerini kaleme almış olmanın ötesinde, bir orjinal yanının bulunmadığını ileri sürmüştür.³⁵⁵

- "J.Jomier, Le Commentaire Coranique du Manar, Paris, 1954, p. 22-44" Bu eserin yazarı da yukarıda geçen iki yabancı yazarın değerlendirmesini benimsemekle beraber Abduh ile Reşid Rıza arasındaki cüz'i fark, Rıza'nın Tefsirde nakle öncelik vermesinin olduğu, hocasına nisbetle hadis bilgisine daha çok sahip olduğu, selefi anlayışa meyilli olduğu ve bu özelliğini de tefsirine yansıttığını" ortaya koymaktadır.³⁵⁶

Bu çalışma esnasında "Menâr Tefsiri"ni incelediğimiz zaman Reşid Rıza, öncelikle hocası M. Abduh'un ve diğer yerli veya batılı düşünürlerin görüşlerini beyan ettiğini sonra kendi görüşünü ortaya koyduğunu görmekteyiz. Biz de bu tezimizde "Menâr Tefsiri"nde olduğu gibi M. Abduh'un ve diğer düşünürlerin görüşlerine yer vererek Reşid Rıza'nın düşüncesini ortaya koymaya çalıştık.

Yukarıda da görüldüğü üzere "Menâr Tefsiri" Meryem süresine kadar tamamlanamamıştır. Bir yerde Hıristiyanlık araştırılacak ise "Meryem Süresi" öncelik arz etmektedir. Bu bağlamda bizim tezimizin inceleme alanı olan Menâr Tefsiri gereği eksik kısımları olacaktır.

Reşid Rıza, "Menâr Tefsiri"nde; Hıristiyanlık ile İslâm dini arasında polemik konusu olan teslis, tahrif, Çarmıh hâdisesi ve kefâret konularına değinmektedir. Hz.Peygamber ve risâletinin müjdelenmesi konusu ile ilgili olarak tahrif kısmında az da olsa bilgi vermektedir.

---

³⁵⁴ Reşid Rıza, Hayreddin Karaman, Gerçek İslâm'da Birlik, İz Yayıncılık, İst., 2003, s. 143

³⁵⁵ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e, s. 144

³⁵⁶ Reşid Rıza, Karaman, a.g.e, s. 144-190

Bu bağlamda Reşid Rıza, aslından uzaklaştırılmış bulunan Hıristiyanlığın taşıdığı putperestlik izlerine işaret etmiş, İslâm'ın bir akıl ve tevhid dini olarak üstünlüğünü dile getirmiş ve Hıristiyanların karalamalarına cevap vermiştir.

Yine Reşid Rıza, Hz.İsa'nın Çarmıh'a gerilerek öldürülmesi iddiasını ele almış, önce meseleyi İslâm inancına göre açıklamış, yorumlamış, sonra da İnciller'de konu ile ilgili ayetleri tahlil etmiş, Hıristiyanların Çarmıha gerilme ile ilgili iddialarını çürütmüştür.

Netice itibariyle "Menâr Tefsiri"nde Kur'an paralelinde Hıristiyanlıkla ilgili ayetlere getirilen yorum ve değerlendirmeler ile Hıristiyan İlâhiyatı'nın bakış açısı tahlil edildiği zaman İslâm i'tikâdı ile Hıristiyan i'tikâdının birbirinden ayrıldığı noktaları şöylece sıralamak mümkündür:

1- Hıristiyan teolojisine göre teslis akidesi, inanç sistemlerin temelini teşkil etmektedir ve bu anlayış içerisinde bir Allah telakkisine sahiptirler. Menâr Tefsiri'nde ise teslis doğması, Hıristiyanların i'tikâdlerinin temelini oluşturmaz. Onların en önemli temel inançlarının "Hz.İsa'nın kendini Çarmıha gererek feda etmesi" inancı olduğunu ortaya koymaktadır. Ve devamında İslâm i'tikâdının ve tahrife uğramamış Hıristiyanlık i'tikâdının temelini tevhid olduğu beyan edilmektedir.

2- Hıristiyan İlâhiyatı, yorumları ile İsa'da uluhiyetin hulülünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Menâr Tefsiri'nde dolayısıyla İslâm anlayışına göre ise İsa (a.s) Allah'ın elçisi, risâlet vazifesiyle İsrailoğulları'na gönderilmiş bir peygamber ve aynı zamanda bir beşerdir.

3- Yine Hıristiyan itikadına göre; Hz.İsa, Hz.Adem'in işlediği suçtan dolayı, beşeriyetin üzerindeki günah yükünden, Çarmıha gerilip Kefâret olarak kendini feda etmesiyle bütün insanlığı kurtarmıştır. Menâr Tefsir'nde ise bu iddia ele alınmış, İslâm inancına göre ferdi mesuliyete dikkat çekilmiş, herkesin günahının kendisine ait olduğu ve Çarmıha gerilenin Hz.İsa olmadığı ortaya konularak Hıristiyanların Çarmıh'a gerilme ile ilgili iddiaları çürütülmüştür.

4- Hıristiyan İlâhiyatı, ellerinde buldurdukları İncillerin gerçek ve Hz.İsa'dan nakledildiğini, Havarilerin; İncilleri, Ruhul-Kudüs'ün kutsal ilhamı altında naklettiklerini ortaya koyarken; Reşid Rıza, Kur'an paralelinde "aslından uzaklaştırılmış bulunan Hıristiyanlığın taşıdığı putperestlik izlerine işaret etmiş, aslı tevhid olmasına rağmen Hıristiyanlığa "Teslis Doğması"nın sonradan girdiğini belirtmiş, şimdiki İncillerle Hz.İsa'nın bir hiçbir alakasının olmadığını, İncillerin senetlerinin kopuk olduğunu, İncillerin Hıristiyanlara göre çok önemli konularda bile çelişki ve tutarsızlıklar içerisinde

olduğunu, İnhcillerin güvenilirliğinin olmadığını ifade etmiş ve İslâm'ın akıl ve tevhid dini olduğunu dile getirerek Hıristiyanların karalamalarına cevap vermiştir.

Sonuç itibariyle bu tefsir tamamlanamamış olsa da her şeye rağmen ondokuzuncu asrın ikinci yarısında “Modernist Alimler”in görüşlerini yansıtması açısından önem arz etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- AYDIN**, Mehmet; Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, S.Ü.İ.F. yay. no : 61, Konya, 1989.
- AYDIN**, Mehmet; Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili, S.Ü.İ.F. yay. no: 4., Konya, 1991.
- AYDIN**, Mehmet; Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, T.D.V. yay., Ankara, 2005
- AYDIN**, Mehmet; “Hz Muhammed (s.a.v.) Devrinde Müslüman-Hıristiyan Münasebetlerine Bir Bakış” Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri, İsav. yay., İstanbul, 1993
- AYDIN**, Mehmet; Dinler Tarihine Giriş, Din Bilimleri yay., Konya, 2002
- BAŞ**, Mustafa; İslâm’ın Doğu Döneminde Hicaz Bölgesinde Yahudilik ve Hıristiyanlık, Ankara, 1999.
- ERBAŞ**, Ali; Hıristiyanlık, İnsan yay., İstanbul, 2004
- ELMALILI**, Hamdi Yazır; Hak Dini Kur’an Dili, İstanbul, 1976
- EL-BEYZAVİ**; Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil, İstanbul, 1878
- ET-TABERİ**; Tarihü’t-Taberi, Mısır, 1969
- GÜNAY**, Tümer; Hıristiyanlık ve İslâm da Hz.Meryem, Ankara, 1997
- HAMİDULLAH**, Muhammed ; İslâm Peygamberi, C. 1-2, çev : M. Sait MUTLU - Doç. Dr. Salih TUĞ, İrfan yay. İstanbul, 1966-1969.
- HAMİDULLAH**, Muhammed ; Resulullah Muhammed, çev: Doç. Dr. Salih TUĞ, İrfan yay. İstanbul, 1973.
- İNAYET**, Hamit; Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri, 2. bsk, İstanbul, 1997
- İBN HALDUN**; Mukaddime, Türkçe Çev.:Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, 1954
- İBN HİŞAM**; es-Siretün’n Nebeviye, Kahire,1955.
- İBN HİŞAM**; Hz. Muhammed’in Hayatı, Ankara,1971
- İBN SA’D**; et-Tabakatü’l-Kübra, Beyrut, 1957–1960
- İBN MANZUR**; Lisanü’l-Arab, Beyrut, 1955
- KİTABI MUKADDES**; Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1990.
- KUR’ÂN-I KERİM ve AÇIKLAMALI MEALİ**; T.D.V. yay. no : 86, Ankara, 1993.
- KÜÇÜK**, Abdurrahman, Günay TÜMER ; Dinler Tarihi, Ocak yay. Ankara, 1993.

MONNET, Guy; İslâm at Religion, Paris, 1986.

ÖZERVARLI, M.Sait; T.D.V. İslam Ansiklopedisi, M.Abduh mad. T.D.V. yay.,
İstanbul, 2005

REŞİD RIZÂ, Muhammed; Tefsiru'l- Menâr (Tefsiru'l Kurâni'l Azîm), 2. bs. Mısır, 1366

REŞİD RIZÂ, Agîdetu's-salbi ve'l-fida, Matbaatü'l-Menâr, II.bsk., Mısır, 1355

REŞİD RIZÂ, Muhammed, Hayrettin KARAMAN; Gerçek İslâm'da Birlik, İz Yay.
İstanbul, 2003

REŞİD RIZÂ, Muhammed, Muhammedî Vahiy; çev: Salih Özer, Fecr Yay., Ankara,
1991

SCHIMMEL, Annemarie; Dinler Tarihine Giriş, A.Ü.İ.F. yay. no: 11, Ankara,
1955.